

JOURNAL OF APPLIED AND THEORETICAL SOCIAL SCIENCES
TEORİK VE UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(ISSN: 2687-5861)

VOLUME 2. NUMBER 2. 2020

CİLT 2. SAYI 2. 2020

PUBLISHER AND CHIEF EDITOR / SAHİBİ VE BAŞ EDİTÖR

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

ARAŞTIRMACI-YAZAR

RESEARCHER-WRITER

CO-EDITOR/ YARDIMCI EDİTÖR

NAZMİ Y.YAĞANOĞLU, Ph.D

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NAZMİ Y.YAĞANOĞLU

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

ÇANAKKALE ONSEKİZMART ÜNİVERSİTESİ

COMMUNICATION AND COORDINATION/İLETİŞİM VE KOORDİNASYON

www.iccsor.com

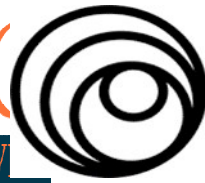
E-posta:

editor.jatss@iccsor.com

Istanbul-Uskudar/Turkey

İstanbul-Üsküdar/Türkiye

We are Indexed / Endekslediğimiz Veri Tabanları

Scilit

International Institute of Organized Research (I2OR)

Scientific Indexing Services

EDITORIAL BOARD/ YAYIN KURULU

By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile

Prof. Dr.	İbrahim ACAR	İzmir Katip Çelebi University/ İzmir Katip Çelebi sitesi
Prof. Dr.	Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University-England/United Kingdom
Prof. Dr.	H. Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Duncan Bentley	Swinburne University-Melbourne/Australia
Prof. Dr.	Harun CANSIZ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ÇELİKKAYA	Osman Gazi University/ Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	İhsan Cemil DEMİR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan University/Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim DURSUN	Police Academy /Polis Akademisi
Prof. Dr.	Süleyman DÜNDAR	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel EREN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İlhan EROĞLU	Tokat Gazi Osman Paşa University/ Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr.	Adem ESEN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr.	Nihat FALAY	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet GENÇTÜRK	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsüm GÜRLER HAZMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Erhan GÜMÜŞ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi

		Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet KARAGÜL	Mehmet Akif Ersoy University/Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hasan KORKUT	Marmara University/Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel KULA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut MASCA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa MIYNAT	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	İzzettin ÖNDER	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl University/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale University/Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	Musa ÖZATA	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr.	Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nejat ÖZÜPEK	Selçuk University/Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Şakir SAKARYA	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Naci Tolga SARUÇ	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Suat UĞUR	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu University/Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr.	İstiklal Yaşar VURAL	Recep Tayyip Erdoğan University/Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Hüseyin AKGÖNÜL	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	H. Hüseyin AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey University/Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Yılmaz BAYAR	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali DEĞİRMENDERELİ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdülkadir DEVELİ	Yıldırım Beyazıt University/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr.	Serkan DİLEK	Kastamonu University/Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Deniz ŞAHİN	Gazi Osman Paşa University/Gazi Osman Paşa Üniversitesi

	DURAN	Üniversitesi
Doç. Dr.	Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Doç. Dr.	Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University/İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr.	Adiqa kausar Kiani	Federal Urdu University-Islamabad/ Pakistan
Doç. Dr.	Serdar KURT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ceyda KÜKRER MUTLU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz Çoban ORAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Şerif ÖNER	BalıkesirUniversity/Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa SANDIKÇI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ufuk SELEN	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Yusuf YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Oktay AKTÜRK	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Murat AYDIN	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ender BAYKUT	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Nihal EMİNOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Hamza ERDOĞDU	Harran University/Harran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ertuğrul GÜREŞÇİ	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Berfu İLTER	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail KABAN	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Safiye Yelda Kaya KARAKATSANIS	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Gamze Yıldız Şeren KURULAR	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi	Ömer Faruk ÖZTÜRK	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Kartal SOMUNCU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Yusuf TEMUR	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Aynur UÇKAÇ	Adnan Menderes University/Adnan Menderes Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Recep YORULMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş.Gör.	Çağrı İŞLER	Bolu Abant İzzet Baysal University/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Arş.Gör.	Burak KOZALI	Marmara University/Marmara Üniversitesi

REFEREE BOARD/ HAKEM KURULU*By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile*

Prof. Dr.	İbrahim ACAR	İzmir Katip Çelebi University/ İzmir Katip Çelebi sitesi
Prof. Dr.	Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan AKAR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University-England/United Kingdom
Prof. Dr.	H. Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Duncan Bentley	Swinburne University-Melbourne/Australia
Prof. Dr.	Harun CANSIZ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ÇELİKKAYA	Osman Gazi University/ Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	İhsan Cemil DEMİR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan University/Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim DURSUN	Police Academy /Polis Akademisi
Prof. Dr.	Süleyman DÜNDAR	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel EREN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İlhan EROĞLU	Tokat Gazi Osman Paşa University/ Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr.	Adem ESEN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr.	NiHat FALAY	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet GENÇTÜRK	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsüm GÜRLER HAZMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Erhan GÜMÜŞ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi

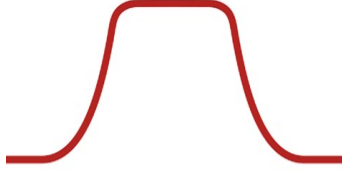
		Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet KARAGÜL	Mehmet Akif Ersoy University/Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hasan KORKUT	Marmara University/Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel KULA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut MASCA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa MIYNAT	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	İzzettin ÖNDER	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl University/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale University/Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	Musa ÖZATA	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr.	Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nejat ÖZÜPEK	Selçuk University/Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Şakir SAKARYA	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Naci Tolga SARUÇ	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	İsmail ŞİRİNER	Batman University/Batman Üniversitesi
Prof. Dr.	Suat UĞUR	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu University/Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr.	İstiklal Yaşar VURAL	Recep Tayyip Erdoğan University/Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Hüseyin AKGÖNÜL	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	H. Hüseyin AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey University/Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Yılmaz BAYAR	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali DEĞİRMENDERELİ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdülkadir DEVELİ	Yıldırım Beyazıt University/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr.	Serkan DİLEK	Kastamonu University/Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Deniz ŞAHİN DURAN	Gazi Osman Paşa University/Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Doç.Dr.	Soner KARAGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Doç. Dr.	Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University/İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr.	Adiqa kausar Kiani	Federal Urdu University-Islamabad/ Pakistan
Doç. Dr.	Serdar KURT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ceyda KÜKRER MUTLU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz Çoban ORAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Şerif ÖNER	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa SANDIKÇI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ufuk SELEN	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Fikret YAMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Yusuf YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İlker AKTÜKÜN	İstanbul University/İstanbul Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Oktay AKTÜRK	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ramazan ARSLAN	Bartın University/Bartın Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Murat AYDIN	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ender BAYKUT	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Hamza ERDOĞDU	Harran University/Harran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Umut EROĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ruhi GÜLER	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ertuğrul GÜREŞÇİ	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Berfu İLTER	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi

		Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail KABAN	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Safiye Yelda Kaya KARAKATSANİS	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Gamze Yıldız Şeren KURULAR	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ali Sina Önder	University of Portsmouth- England/United Kingdom
Dr.Öğr.Üyesi	Ömer Faruk ÖZTÜRK	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Seçil ÖZTÜRK	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Didem SAYGIN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Yusuf TEMUR	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Aynur UÇKAÇ	Adnan Menderes University/Adnan Menderes Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Recep YORULMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş.Gör.	Çağrı İŞLER	Bolu Abant İzzet Baysal University/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Arş.Gör.	Burak KOZALI	Marmara University/Marmara Üniversitesi

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

İzzettin ÖNDER	1-15
Is the Social State the Anti-Thesis of Capitalism?/ Sosyal Devlet Kapitalizmin Anti-Tezi Mi?	
H.İbrahim SERTEL/ Nilgün SERİM	16-42
Assessment of the Idea of Changing Medical Consumables with the SWOT Analysis Method: A Private Hospital Application in Istanbul / SWOT Analizi Yöntemi ile Tıbbi Sarf Malzemelerin Değişimi Düşüncesinin Değerlendirilmesi: İstanbul'da Özel Bir Hastane Uygulaması	
Nihat FALAY	43-65
Changes in The Socio-Economic Structure of Adana in The 19th Century/19.Yüzyılda Adana'nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler	

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

Sosyal Devlet Kapitalizmin Anti-Tezi Mi?

İzzettin ÖNDER¹

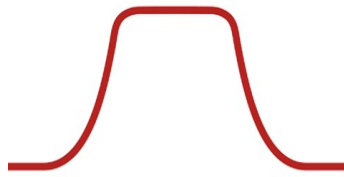
ÖZET

Keynesyen düşünce sisteminde temellerini bulmuş olan Sosyal Devlet Politikaları İkinci Paylaşım Savaşı ertesinde uygulamaya koyulmuş olup, 1970'lerin ortalarına kadar devam etmiştir. Her ne kadar amaç, ekonomi ve politika karışımı yoluyla, eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmak idi ise de, ekonominin tartışılmaz gücü karşısında koşulların değişmesi ile politik önlemler ters dönmüş ve sermaye gücü ekonomide ve politika alanında başat olmuştur. Çok değerli olan bu tarihsel deney göstermiştir ki, emek piyasasında sermayenin hakimiyeti önlenmedikçe ve emeğe üretim ve dağıtım mekanizmalarının her kademesinde yer verilmedikçe, sistemi meşrulaştırmak için geçici bazı önlemlerin alınması olası olmakla beraber, kalıcı adil bir toplumsal yapı oluşturulması olanaksızdır ki, Marks'ın Keynes'e üstünlüğü burada ortaya çıkar.

Anahtar Kelimeler: sosyal refah devleti, tüketim toplumu, kapitalizm, Keynes.

Jel Kodlar: D63, P36, E20

¹ Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü (Emeritus), izzettinonder@gmail.com

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

Is the Social State the Anti-Thesis of Capitalism?

ABSTRACT

Social Welfare Policies, that finds its theoretical roots in Keynesian strand of thought, was put in effect after the Second World War and lasted until the mid 70s. Though the aim was to build an equitable social order by means of a mixture of economy and politics, it was inevitable that economic conditions were subordinate and as the conditions changed in favor of real economy political measures turned upside down and capital power became dominant on both economic and political domain. This historical experience which was worth undertaking has made it clear that without altering the capital-suppressive power prevalent at labor market and without enabling the participation of labor in decision making committees at different levels of production and distribution a final solution can not be achieved in the way of securing a more equitable social order, although some transitional solutions could be developed to legitimize the system, where the supremacy of Marxism over Keynesianism appears. .

Keywords: social welfare stste, consumer society, capitalism, Keynes.

Jel codes: D63, P36, E20

Biraz Tarih - 1: Sorunların Ortaya Çıkışı

Adam Smith'le başlayan politik iktisat felsefesinin Alfred Marshall'la neo-klasik döneme geçmesi, sistemin işleyiş dinamiklerine nüfuz edemeden salt fiyatların oluşumunda ve hesaplamasında köklü değişime yol açmış olmakla beraber, piyasa mekanizmasının ekonomiyi sorunsuz şekilde suhuletle götüreceği yargısının değişmeden sürdürülmesinde amil olmuştur. Şöyle ki, Marks'ın politik-İskoç iktisatçıları olarak nitelediği Smith-Ricardo klasik anlayışında emek-değer teorisi geçerli olarak maliyetler emek saatine göre objektif verilerle hesaplanıyor, buna göre de fiyat belirleniyordu. Marshall ile başlayan neo-klasik dönemde ve sonrasında ise piyasalar netleşip, arz-talep fonksiyonları piyasa unsurları olarak devreye girince, ürün değerinin saptanmasında objektif maliyet anlayışından subjektif tüketici değerlendirme anlayışına geçildi. Böylece, birinci dönemde objektif üretim faktörleri fiyatları sistemi götürürken, ikinci dönemde tüketici hâkimiyeti ve ürünü değerlendirme faktörü devreye girerek subjektif fiyatlama görüşü başat oldu. Bu değişim toplumsal yapılanma ve işleyişte ciddi boyutları işaret etmekle beraber, sermaye-başat sistem olan kapitalizmin orta ve uzun dönemli devinim uğraklarının dikkate alınmasını dayatacak toplumsal gelişmeyi henüz öngörebilecek olgunluğa erişmemişti. Dolayısıyla, dönemin başat iktisat anlayışına göre, ekonomi ile siyaset arenaları birbirinden ayrı olmalı, zira serbest piyasa sistemi tüm ekonomik ve toplumsal sorunları çözebilecek kapasitededir. Bu durumda devlet ekonomiye karışmamalı ve denk bütçe sistemi uygulanmalıdır.

1914-18 Birinci Paylaşım Savaşı savaş ertesinde Almanya'ya yüklenen aşırı tazminat yükleri ve yaşanan yüksek enflasyonun ülkeyi sürüklediği faşist yönetimle ulaşılan tarihsel dönemeç yanında, 1939 yılında başlayan İkinci Paylaşım Savaşı piyasa sisteminin ekonominin ve toplumun tüm sorunlarını çözebileceği yönündeki teorik görüşü törpüledi. Teorisyenlerin olduğu kadar genel kamuoyunun da görüşünü olumsuz etkileyen bir başka deprem de iki savaş arasında yaşanan 1929 ekonomik krizi oldu. 1929 Krizi kapitalizmin ikinci derin krizi olarak tarihe geçerken, gelişmiş ekonomilerde milyonları işsizliğe, firmaları ise iflasa sürükledi.² Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan kriz kısa sürede Avrupa ekonomilerine sıçradı ve hemen tüm güçlü ekonomileri ve siyasi yapıları çaresiz bıraktı. Şu hale göre, bir yanda 1929 yılında yaşanan derin kriz ya da tam anlamıyla çöküş, diğer yanda ise İki Dünya Paylaşım Savaşı, ikisi arasında yaşanan irili ufaklı savaşlar dikkatleri ekonominin işleyişine çevirdi ve anlaşıldı ki, başlarda iddia edildiği üzere, ekonomik işleyiş ve piyasa düzeni ekonominin ve toplumun derin sorunlarına yanıt veremiyor ve sistem çöküyor. Ekonominin işleyişindeki aksaklıklar salt uluslararası çatışmalar ve savaşlara yol açmakla kalmıyor, aynı zamanda derin ekonomik krizlerle sosyal sorunlara da neden olarak toplumların çözülmesine ve kaosa sürüklenmesine de yol açıyor. Böylece yaşanan olaylar o döneme kadar başat ekonomi ve piyasa kurallarının gözden geçirilmesini zorunlu kılıyordu. Başka bir deyişle, sistem tehlikede idi!

İki Dünya Paylaşım Savaşları ve 1929 Krizinin sistemin işleyişi ile ilgisi her ne kadar göz ardı edilmeye çalışılmış olsa da, olayların yaşandığı dönemden yaklaşık bir asır kadar öncesinde insanlığa armağan ettiği değerli eseriyle kapitalizmin içsel dinamikleriyle daima krize ve siyasal çatışmalara gebe olduğu vurgulanıyordu. Marks'a göre, sermaye emek üzerinden sömürüye dayalı devamlı birikim ve büyüme dinamiği ile devinirken, orta ya da uzun dönemde azalan kâr oranları başta olmak üzere sistemin işleyişinde ortaya çıkan

² 1929 Krizinin derinleşme sebebini açıklayan iki karşıt görüş için bkz. Galbraith, 1980; Friedman, 1993.

kaçınılmaz dengesizliklerle sistem istikrarlı seyrederken, tam tersi, devamlı kriz yaratma potansiyeli ile ilerliyor.³ Şu halde yaşananları sistem dışında ve sair sebeplere bağlı dışsal etmenlerle izah etmek yerine, daha kapsamlı ve bütünsel bakışla sistem sorunu olarak algılamak ve ona göre çözüm üretmenin kaçınılmazlığı üzerinde düşünmeye yönelmenin gerekli olduğu anlaşıldı.

Biraz Tarih - 2: Alternatif Çözümler

Her sistem doğal olarak kendisini korur ve yaşam süresini uzatmaya çalışır. Bu kural, doğal olarak, kapitalizm için de geçerlidir. Ancak sistemi koruma refleksi ve gücü sistemden zarar gören çoğunluktan değil, sistemden yarar sağlayan azınlıktan ortaya çıkar. Mekanizmanın bu şekilde işleminin sebebi, bir yandan farklı kesimlerin geliştirdikleri bilinç düzeyine, diğer yandan da hâkim oldukları ekonomik güce bağlıdır. Varsılların elindeki güç, hem silahlı kuvvetlerin hem de üniversite vb gibi bilim kurumlarının desteklenmesine bağlı olarak sistemin bekçiliğine harcanır. Üniversiteler sistemin üretim ilişkilerinde başat ideolojiyi geliştirip, kavramsallaştırıp, bilim ya da teori olarak genç dimağlara zerk eder. Söz konusu üniversiteler ve benzeri yüksek araştırma enstitüleri aslında bilimsel görüntülü sistemin üst-yapı kurumları, yani bir anlamda sistemin akademik bekçileridir. Hal böyle olunca, kapitalizmin ekonomik krizlere ve/veya savaflara bağlı vahim durumdan kurtarılması işlevi söz konusu kurumlara ve buralarda kadrolu çalışan bilimsel yaftalı bekçilere düşer.

Her dönemde ortaya çıkan ve toplumları sürükleyen akademik görüntülü fikirler siyasal ve ekonomik büyük dalgalanma ve hareketlenmelerden etkilenir ve kuram görüntüsünde toplumlara yansıtılır.⁴ İkinci Paylaşım savaşı ertesinde sistemin çatırdağı dönemde iki fikir akımının ortaya çıktığına tanık oluruz. Bunlardan biri 1936 tarihli *Genel Teori* adlı teorik yapıyla temellendirilen sosyal devlet görüşü⁵, diğeri ise 1938 yılında *Walter Lippmann Kolokyumu* ile temeli atılmış olan, fakat 1980'lere dek ertelenen neo-liberal görüştür.⁶ Savaş ertesine dünyaya başat olan sosyalist-kapitalist dünyalar arasında yaşanan soğuk savaş döneminde sosyalizme davetiye çıkarma potansiyeli taşıyan neo-liberalizme yer olamazdı. Zira piyasaların kuralsızca neo-liberal sisteme saçılmasıyla, günümüzde tanık olduğumuz bir yanda yoğunlaşan ve merkezileşen aşırı varsıllık, diğer yandan ise giderek derinleşen ve yaygınlaşan yoksulluk, yükselen sosyalizm karşısında sarsıntı geçiren kapitalizmin tabutuna çakılacak son çivi olabilirdi. Böylece, neo-liberalizm projeleri ertelendi ve Keynes'in *Genel Teori* eserinde ekonomik temelleri ortaya koyulmuş olan sosyal refah

³ Karl Marks, 1929 krizinden yaklaşık bir asır öncesinde, 1867 yılında *Kapital*'in birinci cildini yayınlamıştır. 1883 yılında Marks'ın ölümü üzerine Engels, Marks'tan kalan elyazmaları ve bazı belgelerden yararlanarak 1885 yılında *Kapital*'in ikinci cildini, 1894 yılında ise üçüncü cildini yayınlamıştır. Komünizmin kutsal kitabı olarak anılan *Kapital*, aslında içinde yaşadığımız kapitalist sistemi anlatmaktadır. Marks'ın toplumsal kalkışı öneren eseri ise Engels ile birlikte yazmış olduğu *Komünist Manifesto* 'dur. İktisat fakültelerinde *Kapital*'in dışlanması sebebi, ana-akım iktisat öğretisinin perdelediği sistemin patolojilerinin, özellikle de emek üzerindeki sömürü olgusunun anlaşılması içindir.

⁴ Ekonomistler olguları düzgün anlatma endişesi ile bilimsel olmaya çalışsalar da, aslında kavramsallaştırdıkları fikirler totolojiden öteye gitmez. Bkz. Blaug, 1995:s. 697.

⁵ John Maynard Keynes 1936 yılında yayınladığı, kısaltılmış adıyla, *Genel Teori* adlı eserinde sosyal devlet politikalarının ekonomik temelini ortaya koymuştur.

⁶ Bu konuda bkz. Dardot & Laval, 2012: s. 141-167. Günümüzün neo-liberal yapılanmasının temellerinin atıldığı ve von Hayek'in başkanlığında toplanmış olan Kolokyum'un üyeleri arasında Rüstow ve Röpke adlı, Hitler yönetiminden Türkiye'ye gelerek, İstanbul Üniversitesi'ne büyük katkılar sağlamış olan Alman hocalar da yer almıştır.

devleti gündeme gelerek, İkinci Paylaşım Savaşı ertesinden 1970'lerin ortalarına kadar ileri kapitalist ülkelerde uygulama alanı buldu. Sistemin kurtarıcısı olarak ortaya atılan Keynes teori ve politikaları hem neo-klasik teoride devrimsel değişime yol açıyordu⁷, hem de sosyalizme karşı kapitalizme kurtarma simidi atmış oluyordu. Şöyle ki, Walter Lippmann Kolokyumu taraftarlarının aksine, Keynes teorisi o dönemde fevkalade ciddi sosyal sorun yaratan işsizliğe çare bulucu görüşler içeriyordu. Böylece, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) ilaveten Kızıl Çin'in de ortaya çıkışı ile kapitalistleri derinden sarsan işsizlik sorunu bir şekilde halledilmiş olarak, emekçilerin karşı sisteme sempati besleme potansiyeli kırılmış oluyordu.

Önerilen Yanıt: Sosyal Devlet Görüşünün Ekonomik ve Siyasal Temelleri

Sosyal devlet görüşü ve bu görüş doğrultusunda uygulanan politikalar dönemin ekonomik ve siyasal temelleri üzerinde inşa edilmeye fevkalade müsait idi. Keynes teorisinin tüm başarısı, o döneme gelene dek fevkalade inatçı şekilde denk bütçe ve küçük devlet politikası hâkim görüşünün yıkılarak, yerine açık bütçe ve büyük devlet görüşü savunması oluşturmuştur. Keynes'in bu görüşü, Marks'ı okumuş ve eleştirel yaklaşımlarla ele almış olduğu görüşün karşısına uygulanabilir bir teori ve politika ile çıkma amacından kaynaklanmıştır.⁸ Bilindiği üzere, Marks'ın kapitalizmin içsel dinamikleri ile devamlı krize sürüklenmesi tezi, sermayenin devamlı ve önlenemeyen birikim ve büyüme dürtüsü karşısında talebin yetersiz kalması nedeniyle kâr oranlarının gerilemesi ve yatırım dürtüsünün azalarak ya da ortadan kalkarak yaygın işsizliğe yol açması şeklinde kısaca formüle edilebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, Marks'ın sermayenin devinim hareketlerinin sistemin olağan işleyişi ile ortaya çıkan ve kontrol dışı olduğudur, şu anlamda ki, sermaye hareketleri, özellikle de birikim ve devamlı büyüme dürtüsü sistemiktir ve kontrol dışıdır. İşte, Keynes'in yakaladığı bu nokta, onun teorisini kurguladığı ve dengenin sağlanması amacıyla kontrol edilebilir mekanizmayı uyarladığı kritik yerdir. Diğer bir deyişle, acaba Keynes sistemi, talep genişletici bütçe ve harcama mekanizmalarıyla Marks'ın sistemini tamamlayıcı nitelikte görülebilir mi?.

Keynes yaklaşımını Marks'ın teorisine katkı yapıcı-tamamlayıcı nitelikte görmek kesinlikle doğru değildir. Konuyu teorik boyutta ele alacak olursak, Marks ile Keynes arasındaki derin teorik bakış farkını görürüz. Şöyle ki, Marks'ın piyasada sistematik olarak arz fazlası olduğu iddiasına karşın, Keynes'in piyasada sistematik olarak talep eksiği olduğu tezi, ilk bakışta sanki aynı soruna iki farklı açıdan bakılıyor olarak algılanabilir. Oysa İki bakış arasında, iki sistem arasındaki kadar derin fark bulunmakta, hatta düşünürlerden biri sistemi derinliğine ele alırken, diğerinin sisteme yüzeysel yaklaşım yaptığı görülür. Marks'ın sistematik arz fazlasının mantığı sistemin işleyişinde yatar ve sistem dışı denetlemeye kapalı olan durumu ifade eder. Diğer bir deyişle, Marks'a göre, kapitalist sistemde sermaye devamlı birikim ve genişleme dürtüsü ile devinerek devamlı arz düzeyini yükseltirken, üretim sürecinde yaşanan sömürü nedeniyle katma değer büyük bölümü marjinal tüketim eğilimi görece küçük olan sermaye sahibine gider. Hal böyle olunca, üretimin kâr (ya da sömürü) dâhil maliyetini karşılayabilecek satına alma gücü piyasada oluşamaz. Denebilir ki, sermaye sahibi elde ettiği kârın bir bölümünü tüketime harcarken,

⁷ Neo-klasik teorisinin dikotomik görüşünü, parasal ve reel piyasaları bir arada ele alarak değiştiren Keynes görüşü dönüştürücü olarak anılır. Bkz. Klein, 1959.

⁸ Bkz. Mattick, 1974.

diğer bölümünü de tasarruf edip yatırıma yönlendirerek, harcama akımına sokabilir. Bu sav doğru olmakla beraber, işleyiş ve sonuç hem faiz haddine, hem de piyasa beklentilerine bağlı olarak gelişir. Katma değerden tasarruf bölümünün orta ya da uzun dönemde devreye girmek üzere harcama sisteminin dışında kalması, harcama kanalını daraltarak bizi kendi piyasası olan yatırım alanını daraltır; böylece varsıl kesim kendi ayağına kurşun sıkılmış olur. Diğer yandan, faiz haddi sermayenin marjinal müessiriyetine göre çok düşük dahi olsa, faiz tuzağı nedeniyle özel tasarruflar reel yatırımlara yönelmez. Bu durumda toplam harcamalarla toplam gelir arasında ikinciler aleyhine fark oluşur ve sistem içsel dinamiklerin sürükleyişiyle kâr oranlarını gerilemesi, durgunluk, hatta kriz ile karşı karşıya kalır.

Keynes, kendince fevkalade akıllıca, kanımca fevkalade yüzeysel ve tam da kendi ifadesiyle “*uzun vadede hepimiz ölüyoruz*” inancıyla meseleye çok pratik, bir o kadar da derine inmeyen geçici çözüm sağlamıştır. Evet, Keynes politikası geçici çözümdür, geçici süre için toplumsal ve ekonominin sorunlarına çare de üretebilmiştir, o kadar! Çünkü Keynes Marks’ın yaptığı gibi bir sistem analizi yapmamıştır. Marks arz fazlası ifadesini kullanırken, sistem dışı müdahalelere açık olmayan dayatmacı bir süreci ortaya koyarak, asıl meselenin sistemin işleyiş dinamiklerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Keynes ise, kanımca Marks’ı anlamış olarak, fakat etrafında dolanarak ve kesinlikle sisteme dokunmadan sistem dışı müdahale araçlarını sistemin dayatmacı denetim dışı direncine karşı devreye almaya çalışmıştır. Keynes’in, “*toplam talep*” (aggregate demand) fonksiyonunu geliştirirken kamu harcamalarını (çukur aç - çukur doldur mantığı dahi olsa!) devreye alması, arz talep dengesinde, denetlenemeyen arz fonksiyonunun karşısına denetlenebilir talep fonksiyonunu koyma mantığına dayanır. Görülüyor ki, Keynes sistem dinamiklerine dokunmadan, doğrudan devlet harcamaları yoluyla sistemin eksik bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Sosyalizm karşısında sarsıntı geçiren kapitalizmi kurtarmaya soyunan Keynes’in Marks’ın karşısına başka türlü çıkış yolu yoktu. Ne var ki, Marks’ın sistemin içsel dinamikleri ile krize sürükleneceğini tutarlı bir şekilde ortaya koymasına karşın, Keynes, revize ettiği sistemin yeni işleyiş modelinde krizlere karşı dirençli olabileceğini savunmuş, istikrar sağlayıcı bütçe sistemi ile sistemin devamlı dengede olabileceğini iddia etmesi, kısa dönemli ve yüzeysel bir yaklaşım niteliğinde idi.⁹ Keynes bu durumu öngörebildiği halde, kısa dönem analizi ile yetinip, gelecekte duruma tekrar bakılır mantığı ile mi davrandı, yoksa ileriye öngöremedi mi sorusuna etik yaklaşımla “bilinmez” karşılığını vermemiz gerekir. Kanaatime göre, fevkalade akıllı ve zeki bir kişiliğe sahip olduğu literatürde vurgulanan Keynes’in, ekonomik süreci algılayamaması ve önerdiği çözümün fevkalade yetersiz olup, uzun vadede işleyemeyeceğini öngörememesi olanaksızdı. Nitekim Marks’ın bazı denklemleri üzerinde Joan Robinson ile tartışan Keynes’in, bizzat Robinson’un ifadesiyle, Robinson’un öğretilerine önemli katkılar yaptığını okuyoruz.¹⁰ İleride daha etraflıca tartışacağımız üzere, Keynes’in sisteme bakışı ne denli yüzeysel ve iğreti ise, Keynes teorileri üzerine oturtulan sosyal devlet ya da refah devleti politikaları veya sistemi de o denli yüzeysel, iğreti ve saf kapitalist sistemle çatışmalıdır. Böylece Keynes, sosyalizm karşısında zor durumda kalan kapitalizmi kurtarıırken, aynı mantıkla hareket eden dönemin diğer ünlü düşünürü von Hayek’in de önüne geçmiş oldu.

⁹ Keynes’in istikrara sağlayıcı bütçe politikası için bkz. 1959. Keynes politikaları ile istikrarsızlık sorunlarının çözüldüğü, bundan böyle büyüme sorunlarına odaklanılması gerektiği mealindeki ifade ise, 2008 krizinden kısa süre önce FED başkanı Ben Bernanke tarafından ortaya atılmıştır. Bkz. Krugman, 2009: s. 9-10. Keynes’in bütçe politikasını devamlı büyük bütçe görüşü ile destekleyen yaklaşım için bkz. Minsky, 1986. Keynes’in bütçe politikasını “fonksiyonel maliye politikası” görüşü ile güçlendiren görüş için bkz. Lerner, 1964.

¹⁰ Robinson, 1966.

Açıktır ki, Keynes'in von Hayek'e karşı kazandığı bu zafer, sosyalizmin yükseliş aşamasında ve Avrupa semalarında Marks hayali dolaşırken, kapitalist sistemde sorunlar yükselirken fevkalade doğaldı, zira 1980'ler sonrasında insanları yoksullaştıran neo-liberalizm vahşeti o dönemde devreye alınamazdı.

Sosyal Refah Devleti'ne Günümüzde Olan Gereksinim

Sosyal refah politikaları, her ne kadar sisteme uyarlanmış iğreti bir mekanizma olsa da, İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında 25 – 30 yıl kadar bir süre boyunca başlıca Avrupa ülkelerinde sorunsuz bir şekilde uygulanmış, emekçilere ve halklara sadece geçici refah sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sosyal devlet anlayışının da kuramsal ve kurumsal olarak sistemde yerleşmesine neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki, günümüzde ABD başta olmak üzere İngiltere ve sair birkaç ileri kapitalist ekonomilerde neoliberal politikalar insanları yoksullaştırırken, özellikle kuzey Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde genellikle sosyal refah devleti anlayışı, kısmen zayıflamış olmakla beraber, hâlâ hüküm sürmektedir. Günümüzdeki başat görüntü, genellikle Avrupa'da kapitalist blok dâhilinde görece refah devleti kurallarının başat olduğu, bunun dışında kalan özellikle ABD başta olmak üzere birçok ülkede ise farklı derecelerde olarak haşin neo-liberal piyasa kurallarının dayatılmakta olduğudur. Genel gidişata baktığımızda, yönün sosyal devlet ya da refah devleti politikalarına doğru değil, haşin kapitalist piyasa politikalarına doğru olduğunu görürüz. İnsanlık için böylesi olumsuz eğilime sürüklenişin ana sebebi, dizginlenemez kapitalizm dinamiklerinin acımasızca devreye girerek kâr oranlarının gerilemesine ve sermaye sahiplerinin üretime yönelmemelerine ve/veya üretim alanından finansal alana geçmelerine yol açmasıdır. İnsan-ağırlıklı değil, kâr ağırlıklı hareket eden sistemin temel güdüleyicisi sermaye en yüksek kârlılığa ulaşma amacıyla, durumuna göre, kâh maliyet tasarrufuna yönelmeyi kâh üretim karşısında finansal spekülasyona yönelimi gündemine alır. Bu felsefede insan olmadığı için, sosyal politikaların da burada yeri yoktur. Görülüyor ki, sermayenin piyasa gereksiniminin ilelebet devam ediyor olması karşısında günümüzün araçları çeşitlenmiş olup, kısmen küreselleşme ile tüm yerküre piyasa olarak açılmış, kısmen finansal yükselişle gelecek piyasalara yönelinmiştir.

Tüm bu düşünceler salt ve katı ekonomi mantığı üzerinde inşa edilmiştir. Oysa ekonomi faaliyeti ve bu faaliyetten müstefit olanlar hem kendileri hem de malvarlıklarının güvencesi açısından içinde yaşadıkları toplumun ve bu toplumun yönetici motoru olan devletin olabildiğince sağlıklı ve dayanıklı temeller üzerinde inşa edilmesini ve bu koşulun hiç değilse öngörülebilir belirli süre içinde istikrarlı şekilde devam ediyor olmasını arzu eder. İşte burada karşımıza devlet olgusu ve işlevleri çıkar. Devlet ya da klasik tanımlanmasıyla ulus devlet olgusu üretim ilişkileri bağlamında ele alınıp, ona göre işlevleri tanımlanabileceği gibi, çağdaş siyaset bilimi teorisyenlerinin yaptığı gibi siyasal ve yönetsel açıdan da tanımlanabilir. Şu halde devlete farklı açılardan bakmak olasıdır. Devlet teorisi üzerinde çalışanların, özellikle de Bob Jessop'un geçerli devlet tasnifi bizim amacımıza hizmet eder.¹¹ Jessop devletin niteliğini üçlü tasnifle tanımlamıştır ki, bu tanımlama devletin hem ekonomik işlevini hem de siyasal ve sosyal fonksiyonlarını kapsayıcı niteliktedir. Bu tanımlamada devlet üçlü tasnif çerçevesinde ortaya koyulmaktadır. Birinci tanımlamada devlet Marksist analiz çerçevesinde ele alınarak, üretim ilişkilerinin üstyapı kurumu olarak belirlenir ve ana görevinin sermaye birikimine katkı yapıcı olduğu savlanır. Ancak, devletin birincil görevi

¹¹ Bkz. Jessop, 1982, s. 221.

sermaye birikimine katkı yapmak olmakla beraber, sermaye birikim sürecinin toplumda oluşturduğu sorunların çözülmesinin de sistemin genel kabul görebilmesi ve sağlıklı bir toplum oluşumu açısından zaruri olduğu kabul edilerek, devletin sistemi yumuşatıcı ve meşrulaştırıcı işlevler görmesi de ileri sürülür. Marksist açıdan devletin sermayeye birikim modeli oluşturma ve sistemi meşrulaştırma gibi ikili karakteri Jessop ve O'Connor tarafından farklı tarihlerde savunulmuştur.¹² Devleti Marksist açıdan inceleyen teoriler, araçsal yaklaşım; yapısalcı yaklaşım; yeni-Marksist ve post Marksist arası yaklaşım; sistem analitik yaklaşım ve organizasyonel gerçekçi yaklaşım olarak beş kategoride toplanmaktadır.¹³

İkinci tanımlamada devlet ontolojik olarak içiçe geçmiş karmaşık kurumsal yapısal ağ olarak ele alınır. Söz konusu ağda yer alan alt örgütler müstakil karar ve eylem gücünü haiz olmayıp, devletin içsel yapısı ve dinamiği ve topluma müdahale olanak ve gücüne göre davranır. Bu tanımlamaya göre, devlet aygıtının gücü daimi değişim halindeki toplumsal güç dengelerine göre şekillenir. Bu yapılanma modelinde de, vergilerden beslenmesi ve buna bağlı olarak ekonominin canlılığının korunması adına devlet örgütünün sermayeyi gözetmesi olağandır.

Devleti tanımlayıcı üçüncü modelde toplumun fevkalade karmaşık yapısının devlete kimlik ve hareket alanı sağladığı, bu nedenle tek bir güç merkezi ya da ilişki bağlamında devlet aygıtının tanımlanamayacağı, karmaşık toplumsal dinamiklerin her dönemdeki devinim ve aralarındaki dengenin gözetilmesi ile devlet aygıtının niteliği ve hareket alanı belirlenebilir.

Her modelde de bir temel özellik derhal gözümüze çarpmaktadır. O da, devlet aygıtının *polimorfik* özelliğidir.¹⁴ Devletin polimorfik özelliği, temel işlevi değişmemekle beraber, belirli bir şekilsel-yapısal özelliği olmayan amorf devlet dokusunun sermayenin gereksinimine göre hacim, işlev ve finansman biçimi açısından değişebilme özelliğine sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, devlet yapısı katı ve donmuş hacim ve nitelikte olmayıp, sermayenin ve onun değişimleri ile sürüklenen toplumsal özellikler ya da gereksinimlere göre, temel özelliğini yitirmeden çeşitli işlevlerinde değişebilmesidir. Devletin polimorfik özelliğinin konumuz açısından önemi, klasik dönemden Keynes dönemine geçişte, Keynes döneminden neo-liberal döneme geçişte ilk anda çok farklı algılanan, ancak daha derin analizle devletin temel işlevinin değişmeden toplumsal gereksinimlere bağlı olarak devletin polimorfik özelliği ile değişime uğramasıdır. Aşağıda daha açıkça görüleceği gibi bu durum dönüşüm (metamorfoz/başkalaşma olayı) olmayıp, değişimdir.

Kapitalizm, ortaya çıkışında olduğu kadar, tarih sahnesindeki seyri ve çeşitli badireleri atlatmadaki muazzam başarısında da devlet aygıtı ile farklı düzeylerde destek ve etkileşim içinde bulunmuştur. Poulantzas-vari kapitalist devlet,¹⁵ bir yandan vergi devleti olarak “*özel sermayeci kapitalist ruh*” u içselleştirirken, diğer yandan da sermayenin emekçiler üzerindeki sömürü ilişkisinin korunması ve sürdürülmesinde de amil olan sistemin başat aktörüdür.¹⁶

¹² Bkz. Jessop, 1982 ve 1983; O'Connor, 1973.

¹³ Bkz. Barrow, 1993.

¹⁴ Jessop, 2016: S. 42-46.

¹⁵ Bkz. Poulantzas, 1978.

¹⁶ Miliband'ın devleti, sermaye ve hâkim sınıfın emrinde “araçsal” olarak nitelemesi bu bağlamda önemlidir. Bkz. Miliband, 1969.

Böylesi girift yapılanmada kapitalizmin dalgalı sularında yol alan sermayenin emniyeti devletin Jessop-vari polimorfik yapıda oluşmasını gerektirmektedir. Şöyle ki, özel sermaye birikiminin idamesi amacıyla, farklı koşullarda devlet aygıtında öz işlevsel doku değişmeden gerçekleşen form değişikliği sistemin çevreye uyumunu sağlayarak hem sermaye birikimine katkı yapılmış, hem de sosyal sorunlar kısmen de olsa rahatlatılmış olabilir. Devletin form değişikliğini, kimyasal dönüşüme (metamorfoz=başkalaşma) karşıt, fiziksel değişim (polimorfoz=şekil değişikliği) olarak niteleyen Jessop, bu duruma örnekler olarak Wittfogel'in bürokratik despotizm devlet yapısını, Bentham'ın teknokratik kuralcı devlet yapısını, Goldberg'in etnik ve ırksal devlet yapısını, Price'ın apartheid devlet yapısını, McKinnon'un patriarkal devlet yapısını ve Gramsci'nin etni-politik devlet yapısını gösterir.¹⁷

Şu hale göre, bilimsel tasnif çerçevesinde polimorfik nitelikli kapitalist devlet yapılanmasının (polity), sermaye birikimi sağlanması amacıyla çeşitli formlarına göre farklı politikalar uygulamasının (politics) ve bu doğrultuda oluşan yönetsel organlardaki farklılaşmaların değişimsel niteliğinin hep aynı amaca, yani sermaye birikimine yönelik olduğu hatırd tutulmalıdır. Örnekleme açısından, Türkiye'deki sürece göz atarsak, Genç Cumhuriyet'in kapitalist şekillenmesinin ilk dönemlerinde devletçilik politikasına geçişte olduğu kadar, günümüzde de neo-liberalizm değişimlerinde kamu politikalarında büyük farklılıkların yaşandığına tanık olmaktayız. Küresel kapitalizm bağlamında şekillenen ulusal ekonomide alt-yapıdaki üretim ilişkilerinin üst yapılaraya dayattığı program değişikliklerinin polimorfik devlet aygıtının işlevselliği açısından politikada ya da uygulamada "*dönüşüm*" değil, "*değişim*" olduğunun netleştirilmesi ve bu bağlamda sürecin izlenebilmesi amacıyla *devletin değişimi (polimorfoz)* ile *devletin dönüşümü (metamorfoz)* ifadeleri arasındaki farkın netleştirilmesi bilimsel açıdan zaruridir.

Kapitalist sistemde toplumsal alt-yapıyı oluşturan üretim ilişkilerindeki değişimlerin üst-yapıda devletin örgütlenme biçimini (Polity) ve uygulanan politikaları (Policy/politics) değiştirmesi, ekonomik sistemin işleyiş felsefesinde sistem ve devlet yapılanması bağlamında değişim oluşturmadığından kamusal işlev ve işleyişlerde özde dönüşüm olmayıp, politika ve uygulamalarda değişimi ifade eder. Çünkü bu tür ilişkide başat üretim ilişkileri sistemi değişmemiş olup, amorf devlet yapısı sermayenin gereksinimine göre farklı şekiller almıştır. Örneğin, neo-liberalizm çerçevesinde yapılan özelleştirme ya da bazı kamu işlevlerinin özel kesime devredilmesi veya ihale edilmesi gibi kamu politika ve program değişiklikleri özde sistem değişikliği olmayıp, kapitalizmin bir aşamasının göstergesidir. Diğer bir değişle, söz konusu farklılık, özde özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyet sistemine geçişi, yani sistem değişimi ile ilgili olmayıp, salt kamu ve özel kesim faaliyet ve etki alanlarının göreceli büyüklük ve işlevlerinin sermayenin gereksinimine göre yeniden şekillenmesinden ibarettir. Klâsik dönemdeki küçük devlet modelinde henüz gelişme aşamasındaki özel kesime destek sağlayarak yer açmaya çalışan devlet, Keynesgil refah devleti modeline geçişte devlet yapısının genişleyici ve yaygınlaşıcı değişikliğine uğraması da aksi halde sermayenin yüklenmesi olası bazı maliyet unsurlarının sosyalize edilerek topluma yaygınlaştırılarak sermaye üzerindeki yükün hafifletilmesi amacıyla yöneliktir. Günümüzde refah dönemi politikalarından neo-liberal politikalara geçişte de devletin alan ve işlev olarak küçülmesi ve bazı hizmetleri özel kesime aktarması da, bu kez de sermayeye piyasa ve kâr alanı açarak yine sermaye birikimine katkı yapmak üzere amorf yapıdaki devlet yapısının ve onun ekonomi alanındaki yansıması olan kamu kesiminin özel sermayenin konumu ve gereksinimine göre

¹⁷ Bkz. Jessop, 2016: s. 42-3.

alan ve işlev değişikliğine yansımından başka bir şey değildir. Bu süreç değişimdir, dönüşüm değildir, çünkü devletin temel işlevi olan sermaye birikimine katkı yapma süreci değişmemiş, sadece form değişimine uğramış olmaktadır. Şu halde, sosyal devlet politikalarının devreye alınması da devlette bir dönüşümü değil, değişimi ifade eder. İlginç olan, sosyal refah devleti politikalarının uygulanması devletin sermaye birikimine katkı yapma işlevinde bir değişim oluşturmadığı, hatta güçlendirdiği gibi, buna ilaveten sermayenin güvenliği açısından sistemin meşrulaştırma işlevi ile de devlet işlevi güçlendirilmiş olmaktadır.

Bu duruma karşıt olarak, devletin politika dönüşümünden söz edilebilmesi için, ekonomik sistem bağlamında özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyet sistemine geçişin, yani devlet yapısının dönüşümü ve kapitalist piyasa sisteminin, ekonominin tümünü kapsayacak merkezî planlamacı ve uygulamacı işleyişle ikame edilmesi gerekir. Başka bir deyişle, sistem ve sistemle uyumlu devlet yapısı değişikliği yaşanmadan, amorf nitelikli kapitalist devletin kamusal hizmetler alanında ve boyutunda sermayenin gereksinimine göre meydana gelen değişiklikleri dönüşüm olarak nitelemek doğru görülemez.

Devletin değişimi ve dönüşümü arasındaki farkın daha net anlaşılmasına olanak sağlayabilecek şu örneği kullanabiliriz. Neo-liberal dönemde kapitalist nitelikli devlet, ana işlevi olarak sermaye birikimine destek sağlayıp, aynı zamanda sistemin bekası için Weberyen yaklaşımla¹⁸ sistemin meşrulaştırılması önlemlerini de alırken işlevsel dönüşüme uğramaz. Görülüyor ki, özde değişmeyen sistem ve devlet yapısında yeni üretim sürecinin üst-yapıda dayattığı kamu ile özel kesim arasında yaşanan alan ve boyut değişikliği kapitalizme özgü şekilsel değişim olup, tümüyle sistem ve devlet dönüşümünü yansıtmaz. Kaldı ki, kapitalist devlet yapısının özel sermayeye katkı yapma aslî işlevi, kapitalizmin ilk dönemlerinde devlet hizmetlerinin genişletilmesi yoluyla olduğu kadar, piyasaların daraldığı ve kâr oranlarının gerilediği dönemlerde de bazı kamusal alanların özel kesime bırakılması şeklinde gerçekleşir. Her iki durumda da kapitalist devletin özel sermaye birikimine katkı yapma aslî işlevi sürdürülmektedir. Kısacası, değişim sürecinde Jessop-vari dokusal öz korunurken, dönüşümde dokusal öz değişmektedir. Dönüşüm bir “*metamorfoz*” (başkalaşım) olayıdır. Kapitalist devlet yapısı polimorfik niteliği ile amorf yapıdadır, sermayenin gereksinimine göre büyür, küçülür, bazı hizmetleri kamulaştırır, bilahare tekrar özelleştirebilir, sosyal politikalarla kısmen emek yanlı görünüme bürünebilir, işler sıkışınca da Althusser-vari ya da Göran Therborn yaklaşımıyla sertleşebilir.¹⁹ Daima sermaye ruhunu içselleştirmiş olan kapitalist devlet, sermaye birikimi işlevi yanında sistemin idamesi işleviyle de yükümlü olarak, sosyo-ekonomik duruma göre, Althusser-vari ya da Therborn tanımlı gerektiği yerde ideolojik aygıtlarını öne çıkarır, gerektiği yerde ise daha ileri düzeyde, baskı araçlarını devreye sokabilir. Bu açıklama doğrultusunda, klasik dönemden Keynes dönemine geçişte devletin olağanüstü yayılması ve bütçede açık vermesi bir dönüşüm olmadığı gibi, bunun tersi olarak, Keynes sisteminden neo-liberal sürece geçişte devletin küçülmesi ve bazı hizmetleri özel kesime terk ederek hizmet alanlarında farklılık göstermesi de dönüşüm değil, değişimdir. Devletin en özlü dönüşümü, yani metamorfoz olayı, komünizm aşamasında devlet örgütünün ortadan kalkmasıyla gerçekleşir.

¹⁸ Bkz. Weber, 1946.

¹⁹ Devletin ideolojik aygıtları için bkz. Althusser, 1971. Therborn, 1999.

Refah devleti ya da sosyal refah devleti tartışmalarına son vermeden bu konuyu fevkalade yakından ilgilendiren bir başka yaklaşımı da gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bilindiği üzere, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, 1936 Keynes politikalarının refah devleti fikri özünde teleolojik bir yaklaşımdır. Şöyle ki, Keynes politikaları doğrultusunda Maliye öğretisinin bir alt branşı olarak devreye girmiş olan *Maliye Politikası* öğretisinin ilk maddesi amaçların belirlenmesi, ikinci maddesi ise belirlenen amaçlara hangi maliye araçları ile varılacağı saptanmasıdır. Diğer bir deyişle, Maliye Politikası öğretisinde ekonomik kalkınma, ya da herhangi bir makro değişkenin hedeflendiği sistemde teleolojik yaklaşım yapılmaktadır. Keynes politikalarının revaçta olduğu dönemde teleolojik yaklaşım geçerli idi. Bu sistemi Michael Oakeshott “*telokrasi*” olarak nitelemiştir. Oysa Oakeshott’ a göre, neo-liberal sistemde artık ileriye yönelik hedef belirleme söz konusu olmayıp, hedeflerden bağımsız olarak piyasa dürtüleri ile oluşan sonuçların kabul edilmesi esastır. Görülüyor ki, neo-liberal uygulamada Maliye Politikasına da devletlerin ileriye yönelik planlama yapmasına da yer yoktur. Geleceğe yönelik hiçbir hedefin belirlenmeyip, yürüyüşün piyasa güçlerine terk edildiği sisteme “*nomokrasi*” adı verilmektedir.²⁰

Telokrasi, yerine nomokrasi kuralının başat olmasının devlette yol açtığı değişim, hiçbir toplumsal hedef belirlemeden, salt olağan piyasa kurallarının hukuksal çerçevesinin çizilmesi “*hukuk kuralı / Rule of Law*” ve tüm toplumun bu kurallara uymasını sağlayabilecek kamusal otoritenin topluma oturtulmasıdır. Bu bağlamda, sakatlık ya da yaşlılık vb gibi biyolojik sebepler dışında piyasa koşulları bağlamında işsiz kalanlara destek ya da sair Keynesyen refah devleti politikalarının uygulanmasının neo-liberal sistemde yeri yoktur. Kısacası, emek-sermaye arasındaki sosyal hak, artık devlet ile emek arasında sosyal hukuk ya da sosyal devlet olarak devreye girememektedir. Kâr hadlerinin sıkıştığı günümüz koşullarında sosyal devlet ilkelerinin dışlanması da yine devletin sermaye birikimi işlevine uygundur, ne var ki devlet bu kez sistemin meşrulaştırılması işlevini ekonomi kuralları ile yerine getiremediğinden dinsel sömürüye dayanarak ya da militan davranışlarla sistemi tutmayı yeğlemektedir. Nitekim neo-liberal politikalar bağlamında devlet yapısının sertleştiği ve despotik yapıya eğilim gösterdiği konuları artık literatürde yer almaya başlamıştır.²¹

Sosyal Refah Devleti Politikalarının Niteliği ve Karşıt Görüşler

Refah devleti tartışmaları ekonomi sisteminin işleyişine sosyal baskılar ya da sair sebeplerle devlet aygıtının müdahalesi bağlamında yürütülür. Şöyle ki, refah devleti tartışmalarında ekonomi sisteminin içsel dinamiklerinin yapay politikalarla saptırılması ya da devinimin yavaşlatılması gündeme gelir. Uygulama, ekonomi sisteminin bir yöne, kamusal politikaların ise farklı yöne doğru uyguladığı güçlerin bileşkesi olarak ortaya çıkar. Offe’nin ilginç ifadesiyle, refah devleti olgusu, kapitalizmin birlikte olamayacağı, fakat onsuz da yapamayacağı bir açmazdır.²² Ondan dolayıdır ki, yukarıdaki tartışmalarımızda, ilk anda ilgi dışı olarak algılanabilecek devlet ve politika alanlarına girilmiştir. Zira kapitalist sistem işleyiş ve dinamikleri ile devlet aygıtının işleyişi ve işlevleri geniş alanda örtüştüğü kadar bazı alanlarda da çakışmamaktadır. Sistemin ve devlet aygıtının farklı işlevleri ve dinamikleri bu bağlamda tarihsel sürecin dalgalı seyretmesine neden olmuştur. Sistemin devlet aygıtına, devlet aygıtının sisteme bağımlılığı geçerli olmakla beraber, üretim ve istihdam gündemin üst

²⁰ Michael Oakeshott’un ortaya attığı “*nomokrasi*” ve “*telokrasi*” kavramlarının neo-liberal politikalar bağlamında yeri ve önemi için bkz. Plant, 2012: s. 2-4.

²¹ Neo-liberal dönemde devlet yapılarının otoriterleştiği görüşüne örnek olarak bkz. Tansel, 2017.

²² Bkz. Offe, 1984, s. 153.

sıralarına yükseldikçe sistemin devlete başatlığı öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, refah politikaları söz konusu olduğunda sistemin otomatik işleyişi karşısında devlet aygıtının sistemin işleyişine ters iradi müdahalesi gündeme gelir.

Offe'nin ifadesiyle refah devleti politikaları ile kapitalizmin vazgeçilemez ancak birbiriyle çelişkili konumda olmaları, refah devleti hakkında sağ düşünürlerden olduğu kadar sol düşünürlerden de aleyhte fikirlerin oluşmasına yol açmıştır. Refah devleti politikalarına sağ cepheden gelen eleştirileri iki noktada toplamak olasıdır. Birincisi, refah devleti politikalarının temel çatısını emekçiler ve halkın ihtiyaç içinde olan kesimi için katma değerden, politikanın boyutuna göre, aksi halde sermaye sahipleri tarafından kullanılacak olan önemli kısmının sosyal amaçla kullanıma yönlendirilmesi oluşturur. Bu görüşe göre, yaratılan katma değerden devamlı sermaye birikimi amacıyla yüksek pay çekmeye ve böylece büyümeye çalışan sermaye refah devleti politikalarının uygulamaya koyulması amacıyla kullanılan fonları ağır vergi yükü olarak algılar.

Sağ cepheden gelen ikinci önemli itiraz da, emekçilere tanınan hakların ve sendikaların güçlendirilmesinin emek arzı ve çalışma arzusu üzerindeki olumsuz etkinin de çalışma arzusunu kısırarak potansiyel sömürü havzasının daralmasına neden olduğu tezine dayandırılmaktadır. Şu hale göre, refah devleti politikaları, bir yandan sermaye üzerinde ağır yük oturarak, diğer yandan da emekçilerin çalışma potansiyelini kısırarak sistemin sermaye dinamikleri doğrultusunda işlemlerini engeller.

Refah devleti politikalarına sol cepheden de güçlü eleştirilen yöneltmiştir. Sol cephenin en güçlü itirazı refah devleti uygulamalarının etkisiz olduğudur. Bir kere gelir dağılımı konusunda refah devleti politikaları sınıflar arası dağılımı sağlayamaması nedeniyle etkisizdir. Bu görüşe göre, refah politikaları sınıflar arası gelir dağılımı gerçekleştirmeyip, zamanlararası ve sınıf içi gelir dağılımı gerçekleştirir. Şöyle ki, emekçilere yapılan refah harcamaları önceleri emekçilerin yarattıkları değerlerin bir fonda tutularak bir süre sonra yine emekçiler üzerine harcanmasından ibarettir.²³ Aynı bağlamda diğer bir eleştiri de, emekçinin ve genel halkın uğradığı zararlar daima gecikmeli ve ex-ante yöntemle ödeme yapılmasıdır. Örneğin, enflasyon telafisi enflasyon yaşandıktan sonra ödenmektedir. Burada da emekçi ve halk paranın değer kaybına ve zaman maliyeti olan faiz kaybına uğramaktadır. Sosyal refah devleti politikalarına olan gereksinim dönemleri genellikle ekonomilerin durgunluk ya da kriz anlarıdır. Ne var ki, durgunluk ve kriz anlarında kamu bütçesi de sosyal ödemeleri karşılayabilecek durumdan uzak olabilmektedir. Çelişki şurada ki, refah politikalarının uygulanabilmesi ekonominin durumunun iyi olmasına bağlıdır; bunun aksi olarak, sosyal ödemelerin gerekli olduğu ekonomik sıkışıklık dönemlerinde ise sosyal ödeme koşulları da yetersiz olabilmektedir. Görülüyor ki, ekonominin konjonktürü ile sosyal harcama gereksinimi birbiriyle uyumlu olmayıp, ters yönde dalgalanır.

²³ Günümüzde sert tartışmaları geçtiği "kıdem tazminatı" konusu bu itirazın güzel bir örneğidir. Şöyle ki, kıdem tazminatı, aslında emekçilerin yarattığı artık değerden yapılan birikimlerin bir fonda tutularak emeklilik durumunda emekçiye ödenmesi mekanizmasıdır. Kısacası, kaynağı esas emekçilerin yarattığı ve kendilerine verilmesi gereken değerdir. Aslında, kıdem tazminatı tam olarak ödenmiş olsa dahi, emekçiler hem paranın uğradığı değer kaybından hem de paranın zaman maliyeti olan faiz haddinden kaybeder. Oysa emek sömürsünü reddeden başat ideolojiye göre, kıdem tazminatı, emeklilik durumunda sermayenin ödediği bir tür tazminattır.

Sol cepheden gelen en önemli itiraz, refah devleti harcamalarının ideolojik işlevinin emekçilerin değil, sermayenin lehine çalışıyor olmasıdır. Şöyle ki, emekçilerin en sıkışık dönemlerinde çaresizliklerine deva olabilecek sosyal harcamalar emekçilerin kalbini ve beynini çelerek, politik havaya girmeden sisteme entegre olmasını sağlamaktadır. Bu süreç, kapitalist devletlerin çok temel işlevleri arasında yer alan sistemi meşrulaştırma ve kamuoyunun kabulünü sağlama misyonudur. Refah politikaları ekonomi ile politikayı birbirinden ayırarak, tüm süreçleri ekonominin alanı ve işleyişi içinde tutmaya çalışmaktadır.²⁴ Sol cephenin sosyal harcamalara yönelttiği itirazın ekonomi ayağını da, söz konusu politikardan bizzat sermayenin yararlandığı tezi oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, sosyal politikaların temel dinamiğini gelir dağılımının olabildiğince düzeltilmesi ve bu yolla ortalama tüketim eğiliminin yükselmesi ve genel olarak harcamaların artması oluşturur. Kapalı ekonomi modelinde harcamaların artışı sermaye açısından piyasanın genişletilmesi ve üretimin yükselmesi anlamına gelir. Ekonomiyi durgunluktan çıkaracak Keynes politikalarının genel dinamiği de harcama artışına dayanmaktadır. Ne var ki, çeşitli kanallardan sağlanan sosyal harcama artışı bir yandan emekçilerin ve genel halkın refah seviyesini yükseltirken, politikaya eşlik eden üretim artışı da bu seviyede emek sömürüsüne yol açar. Görülüyor ki, kapitalist sistem içinde kaldıkça, her aşama ve koşulda emek üzerinde sömürü gerçekleşmektedir, çünkü sosyal politikalar uygulaması faktör piyasalarına doğrudan girmemekte, emekçileri üretim aşamalarında karar mevkiine almamakta, sadece sistemi yumuşatarak meşrulaştırmak için üretimden bir miktar payı sermayeden emek ve halk kesimine kaydırmaktadır.

Kapitalist sistem ve sermaye kesimi sosyal refah devleti politikalarından vaz geçemez. Sistemle sosyal harcamaların çelişkili birlikteliği, zamanın koşullarına bağlı olarak, hem ekonomik hem de sosyal sebeplerden kaynaklanır. Ekonomik sebepler, yukarıda sözünü ettiğim üzere, sermayeye piyasa sağlamanın ötesinde ve daha da önemli olarak ekonomik krizlerin kısmen de olsa önlenbilmesidir. Nitekim 2008 krizini yüzeysel analizi dahi gelir dağılımı ile kriz arasında fevkalade yakın ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵ Açıktır ki, ekonomik krizler hem sermayeye hem de toplumsal dokuya zarar vermektedir. Sermaye, serveti yığma amacının yanında ve bir o kadar da muazzam servetini korumayı hedefler. Üstelik korumanın militarist politikalarla sürdürülmesi bizatihi sermayenin de çok çeşitli sebeplerden dolayı arzulamadığı durumdur. Güvenlik önlemlerinin öncelikle ekonomi politikaları ile alınması, doğal olarak devletin sistemin meşrulaştırılması ve sosyal devlet mantığını gündeme taşır. Ekonomi politikaları içinde çözümün olası olduğu durumlarda sermaye de söz konusu politikalar katkı yapmaya rıza gösterir.

Sonuçlar

Refah devleti olgusu ve politikaları ya da genel adıyla sosyal politikalar kapitalizmin insanları sıkıştırdığı dönemlerde devreye alındığı için genellikle insanî yaklaşım olarak görülür. Yukarıda kullandığım “alınır” ifadesi, aslında sistemin sosyal güçlerin karşılıklı mücadelesi ile organik yapı içinde oluşan doku olarak görülmesi yerine, daha çok sistemin başat dokusu olan sermayenin çıkarı ve izni doğrultusunda, görünürde devlet politikası olarak

²⁴ Profesör Adolf Wagner’in, Almak emekçileri arasında beş gösteren radikalizmin yatıştırılması için, 1880’lerde, Prusya diktatörü Bismarck’ın ulusal sosyal güvenlik sistemi oluşturmasını istemesi ve uygulamaya koydurması bu duruma örnektir. Bkz. Webber & Widavsky, 1986, s. 432.

²⁵ Gelir dağılımı ve 2008 krizi ilişkisi bağlamında birkaç örnek olarak bkz. Galbraith, 2012. Milanovic, 2016. Stiglitz, 2012.

devreye alınan sistem kalkanı olarak görülmesini işaret eder. Yukarıda da anlatıldığı üzere, Avrupa semalarında Marks hayali dolaşırken, sermayeye piyasa gereksinimi şiddetle hissedilirken, emek-yoğun üretim sisteminde istihdam edilen emekçilerin kalpleri ve kafaları sisteme çelinmeye çalışılırken, sıkıntılar geçinceye kadar katlanılacak ufak fedakârlıkla toplumda kısmi rahatlık sağlanması iki açıdan ahlaksal ve sistemsal olarak tasvip edilemez.

Birincisi, sosyal refah devleti politikaları her ne kadar zannedildiği gibi sınıflar arası yeniden gelir dağılımını sağlamayıp, zamanlar arasında sınıflar içi gelir dağılımına izin verdiği halde, maalesef komutu ve yönetimin sermaye kesiminde olması, geçmişin serf sistemine analogik olarak modern dönemin ücretli kölelik sisteminin sonucudur. Gerçi emekçi kesimlerin güçlü olduğu dönemde mücadele ile bazı hakları elde ettikleri doğru ve geçerli olmakla beraber, toplumsal mücadelede güç sembolü kalabalıklık olmayıp, varsılık olduğu için sermaye her hal ve koşulda toplumsal gidişat ve kararlarda başat olabilmektedir. Üretimde emek-yoğun üretim süreci devamlı olmayıp, bir tarihsel kesitin yansımasıdır. Bu tarihsel kesitte emek üzerinden sağlanan kâr ya da sömürü ile makineleşen sermayedar, ileriki aşamalarda emeği istihdam dışı bırakarak üretimden gelen gücünü elinden alabilmektedir. Bu nedendir ki, bir zamanlarda üretime başat olan emek bazı haklar elde etmiş olmakla beraber, üretim gücünü kaybettiğinde bu haklarından da mahrum kalabilmektedir. İşte, işin ahlaksal boyutu budur.

Diğer yandan Offe'nin de dediği gibi,²⁶ kapitalizm sistem refah devletine ihtiyaç duyduğu gibi, refah devleti de yaşayabilmek için kapitalizme muhtaçtır. Kısacası ikisi birbirinden ayrılamaz üvey kardeşlerdir. Zamanla değişen toplumsal koşullara göre üvey kardeşlerin görelî kararları devreye girmekle beraber, her hal ve koşulda kapitalizm bâki olduğu sürece sermaye başat olacak, emek kesimi ise, aralarında farklılıklara rağmen, ezilenler sınıfında yer alacaktır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L (1971), *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New Left Books, London
- Barrow, Clyde W. (1993), *Critical Theories of the State*, The University of Wisconsin Press, USA
- Blaug, Mark (1995), *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, USA
- Dardot, Pierre & Christian Laval (2012), *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Friedman, Milton (1993), *A Monetary History of the United States of America*, Princeton University Press, Princeton, USA
- Galbraith, James K. (2012), *Inequality and Instability*, Oxford University Press, New York
- Jessop, Bob (1982), *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, New York University Press, New York
- Jessop, Bob (1990), *State Theory: Putting Capitalist State in Their Place*, Polity Press, Cambridge, UK
- Jessop, Bob (2016), *The State: Past, Present, Future*, Polity Press, Cambridge, UK
- Galbraith, J. Kenneth (1980), *The Great Crash 1929*, Penguin Books, UK

²⁶ Bkz. Offe, 1984.

Keynes, John Maynard (1960), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, MacMillan & Co Ltd, London

Klein, Lawrence W. (1959), *The Keynesian Revolution*, The MacMillan Company, New York

Krugman, Paul (2009): *The Return of Depression Economics*, W.W.Norton & Co. New York

Lerner, Abba P. (1964), *The Economics of Control*, The MacMillan Company, New York

Marks, Karl (2011), *Kapital*, cilt I, II, III, Yordam Kitabevi, İstanbul

Mattick, Paul (1974), *Marx & Keynes*, Merlin Press, London

Milanovic, Branko (2016), *Global Inequality*, The Belknap Press of Harvard University, London

Miliband, Ralph (1969), *The State in Capitalist Society*, Wiedenfeld & Nicolson, London

Minsky, Hyman P. (1986), *Stabilizing an Unstable Economy*, Mc Graw-Hill, New York

Musgrave, Richard A. (1959), *The Theory of Public Finance*, Mc Graw-Hill, New York

O'Connor, James (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, St Martin's Press, New York

Offe, Claus (1984), *Contradictions of the Welfare State*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA

Plant, Raymond (2012), *The Neo-Liberal State*, Oxford University Press, Oxford, UK

Poulantzas, Nicos (1978), *Political Power and Social Classes*, Verso, London

Robinson, Joan (1966), *An Essay on Marxian Economics*, MacMillan, London

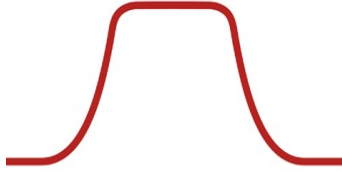
Stiglitz, Joseph E. (2012), *The Price of Inequality*, W. W. Norton & Company, New York

Tansel, Cemal Burak, ed. (2017), *States of Discipline*, Rowman & Littlefield, New York

Therborn, Göran (1999), *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, Verso, London

Webber, Carolyn & Aaron Wildavsky (1986), *A History of Taxation and Expenditure in the Western World*, Simon and Schuster, New York

Weber, Max (1946), "Class, Status, and Party", *Max Weber: Essays in Sociology*, ed. Hans G. Gerth and C. Wright Mills, Oxford University Press, New York

SWOT Analizi Yöntemi ile Tıbbi Sarf Malzemelerin Değişimi Düşüncesinin Değerlendirilmesi: İstanbul'da Özel Bir Hastane Uygulaması

H.İbrahim SERTEL¹& Nilgün SERİM²

Özet

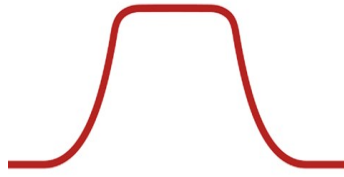
Hastaneler sağlık hizmeti veren kuruluşlar olmakla birlikte aynı zamanda kar amaçlı işletmelerdir. Hastanelerdeki stratejik yönetim sürecini inceleyen bu çalışmada, misyon, vizyon, değerler, politikalar ve taktiklerin hastanelerin varlık ve sürdürülebilirlik sürecindeki yeri tanıtılmaktadır. Temel stratejiler, kurumsal stratejiler ve rekabet stratejileri ve işlevsel stratejiler hakkında bilgi verilerek, hastanede yaşanan bir örnek üzerine uygulanan stratejiler açıklanmaktadır. 2018 yılında meydana gelen döviz kuru dalgalanması sonucunda özellikle ithal edilmekte olan tıbbi malzeme fiyatlarında yükselme meydana gelmiş ve bir kısmının da ithalatı durdurulmuştur. Bunun üzerine hastanede kullanılan tıbbi sarf malzemelerinin başka tedarikçiler aracılığıyla sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada değişen malzemelerin kalitesinin değerlendirilmesi için izlenen yöntemler incelenmiştir. Hastane çalışanlarının kalite bilinci, hastaneye bağlılıkları ve hastane değerlerini benimsemişlik durumları bir anket ile test edilerek, anket sonuçlarının bu uygulama sırasındaki davranışları ile örtüşüp örtüşmediği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmetleri yönetimi, SWOT Analizi, Kaynak planlaması, Stratejik gelişme

Jel Kodlar: I12, M10,M21,C44, Z00

¹ Dr. İşletme Bilim Uzmanı, The article is produced from primary author's master thesis. hisetel7@hotmail.com

² Prof.Dr. (Emeritus),Araştırmacı-Yazar nilgun.serim@gmail.com

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

Assessment of the Idea of Changing Medical Consumables with the SWOT Analysis Method: A Private Hospital Application in Istanbul

Abstract

This study examines the strategic management process of hospitals, which are also a enterprise for profit. The mission, vision, values, policies and tactics are emphasized in the asset and sustainability process of hospitals. Basic strategies, corporate strategies, competitive strategies and functional strategies are introduced. As a result of the exchange rate fluctuation in 2018, a rise in the prices of imported medical products has occurred, and a process has implemented in the hospital by changing the medical suppliers with new products at the same category. Quality awareness and loyalty of hospital employees to the hospital values are questioned by a survey which has taken part in this strategic duration. Their behavior during the implementetion was examined whether they overlap with their opinions obtained from the survey.

Keywords: Healthcare mangement, SWOT Analysis, Resource-based planning, Strategic development

Jel codes: I12, M10,M21,C44, Z00

1. Giriş

Bir sağlık kurumu sağlık sektöründe çalışma yaşamına başlamadan önce, çalışacağı alandaki faaliyetlerinin kayıtlara kötü bir örnek olarak geçmemesi için kendini, çevresini, bulunduğu koşulları tanıması gerekir. Bu bağlamda söz konusu kurumun varlık amaçları ve bu amaçları yerine getirmek için izleyeceği yöntemler, varlığını sürdürürken karşılaşılabileceği zorlukları aşmak için uyguladığı metodlar, gelecekte erişmek istediği noktalar misyon, vizyon, politika ve taktikler, sağlık işletmelerinin sahip olmaları beklenen kültür ve değerler önem arz etmektedir.

Sağlık kurumlarının, özellikle de özel sağlık kurumlarının kâr amaçlı bir işletme olduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak diğer sektörlerden farklı olarak konu insan sağlığı olunca sağlık sektörünün işleyişi oldukça farklıdır. Sağlık sektöründe kaliteden ödün verilmesi söz konusu değildir. Sağlık kurumları insan sağlığı ile uğraşırlar ve insan üzerinde hiçbir zaman düşük kaliteli cihaz, tıbbi malzeme, ilaç kullanılmaz. Konunun bir diğer boyutu da son derece hızlı gelişen tıp teknolojisinin hekimleri ve sağlık çalışanlarını sürekli yeni ve daha pahalı cihaz, malzeme ve yöntem kullanmaya teşvik etmesidir. Günümüz koşullarında sosyal medyanın gücü sayesinde bu tip yeni teknoloji cihaz ve tedaviler halk arasında kısa zamanda duyulmakta ve talep görmektedirler. Çağımızda sağlık sektörünün en önemli sorunlarından biri de budur. Gelecekte bu konu hakkında bilimsel mücadelelere girişme zorunluluğu doğacaktır. Bu aşamada bilinmesi gereken her zaman en yeninin, en pahalı olanın değil, denenmiş ve bilimsel olarak etkinliği kanıtlanmış ürünlerin tercih edilmesinin doğru olduğu gerçeğidir. SWOT analizi, bu konuda doğru verileri elde etmek için fevkalade etkili bir araçtır.

Bu çalışmanın amacı hastaneye sarf malzemesi tedarik edilen firma değiştirildikten sonra, yeni firmanın malzemelerini kullanan personel tarafından malzemenin kalitesinin nasıl algılandığını; hastane içinde rastgele seçilen doktor, hemşire, anestezi teknikeri, radyoloji teknikeri, anjio teknikeri, kan alma teknikeri olarak görev yapanlarda yeni firmanın sarf malzemelerinin kalite yönünden bıraktığı izlenimi ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma kapsamında, anket tekniğine dayalı nicel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Sarf malzemesini kullananların bireysel geri bildirimini ile yeni firmanın sarf malzemelerinden hastane için beklenen örgütsel faydanın tutarlılık gösterip göstermediğinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada konuya ilişkin kavramsal açıklamaya yer verilmiştir. Sonrasında, özel bir hastanenin, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum değişikliği karşısında yürütmeyi kararlaştırdığı bir sürecin işlevsel stratejiler yönünden incelemesi yapılmaktadır. Çalışma; tedarik ve lojistik stratejisi ile ilgili bir uygulamadır. Ancak bu uygulama aynı zamanda finans ve muhasebe, insan kaynakları ve üretim gibi işlevsel stratejilerle de ilişkilidir. Hastanenin önemli girdilerinden olan tıbbi sarf malzemelerinin değişikliği konusunda hangi yöntemin nasıl uygulandığı incelenmektedir. Bu süreç sonunda hastane yönetiminin kararları ve personelin bu kararlardaki rolü vurgulanmaktadır.

Bu araştırma kapsamında personele uygulanan anketlere gelen geri dönüşler doğrultusunda (geri dönüşler kullanılan yeni sarf malzemeleri hakkında olumlu olduğu için) araştırmanın sonucunda tıbbi sarf malzemesi firması değiştirme kararı kalıcı hale gelmiş, böylece ekonomik anlamda yaşanan kriz aşılmış hatta malzeme alımları içinde harcanan rakamda tasarruf sağlanarak kriz fırsata çevrilmiş, hastanenin sağlık hizmetini pazarlamanın hastane için maliyeti düşmüş, yıllık tasarruf sağlanmıştır.

2. Stratejik Yönetim Kavramı ve Diğer Temel Kavramlar

Stratejik yönetim kavramı günümüzde işletmelerin kuruluşu ve varlığını sürdürmesi için kurgulanmış süreçlerin bütünüdür. Hastaneler, kuruluş amaçları insanlara sağlık hizmeti vermek olan kurumlar olmakla birlikte aynı zamanda varlıklarını sürdürmek için belirli stratejiler uygulamak zorunda olan işletmelerdir. Sadece özel hastaneler değil, devlet hastaneleri, üniversite hastaneleri, vakıf hastaneleri ve diğer hastane grupları da yanlış stratejiler uyguladıkları takdirde varlıklarını sürdüremeyebilirler. Süreç içinde, üst yönetimden, en alt operasyonel çalışanına kadar kurumun tüm üyelerinin bu stratejiler doğrultusunda hareket etmeleri beklenmektedir.

Strateji farklı bilim dallarından (örn: psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji, hukuk, istatistik, ekonomi, finans, politika, teknoloji) çok sayıda parametrenin yardımı ile oluşturulan bir yol haritasıdır. Yönetim kavramı ise bu stratejileri oluşturma, planlama, denetleme, zaman içinde gerekli düzenleme ve değişiklikleri yapma gibi inisiyatifleri kullanma hususlarını içinde barındırır. İşletmelerde yönetim görevini üst düzey yöneticiler üstlenir. Ara ve alt düzey yöneticiler ise operasyonel faaliyetleri yürüterek bunları üst yönetime raporlar. (Özer,2015:69-84)

Günümüzde vatandaşların ihtiyaç duydukları hizmetleri karşılamak için kamu kurumlarında, topluma en etkin ve kaliteli hizmet sunmak amacıyla stratejiler ve yöntemler geliştirmek asıl amaçtır. Stratejisi olmayan bir kurum, geleceği göremeyen ve dolayısıyla geleceğe yönelik hedefi olmayan bir organizasyondur. Bir organizasyon sadece günlük rutin işleri sürdürerek kendiliğinden geleceğe yönelik ve geleceğin dünyasıyla uyumlu hedeflerin gerçekleşmesini sağlayamaz. Strateji kavramının önemi şu sözlerle vurgulanabilir. “Strateji, stratejik harekete rehberlik edecek planları, manevraları, modelleri, pozisyonları ve perspektifleri geliştirerek, bir örgüt için bir odak noktası, uyum ve ahenk ile amaç yaratmak için kullanılır” (Güçlü, 2003, s. 62).

1980’ li yıllarla birlikte neo-liberal politikaların, dünyada global boyutta uygulanması ile birlikte yaşanan yapısal dönüşümler sonucu temel işletme politikaları da uzun vadeli planlamaya dayalı stratejik yönetim süreçlerine doğru evrilmiştir. Stratejik yönetim ile ilgili temel kavramlar misyon, vizyon, değerler, planlama, politika ve taktiktir.

Vizyon kurumun yaptığı işin değerleri ve amaçları olarak ifade edilebilir. Kurum olarak nerede olmak istendiğini özetler. ”Nerede olmayı hedefliyoruz?” sorusuna cevap verir. Geleceğe dair öngörü ortaya koyar. Vizyonun fonksiyonu kuruluşun kendini birkaç yıl sonra nerede göreceğini özetlemek, firmayı elinden gelenin en iyisini yapmak için motive etmektir. Vizyon kurumun varlık sebebinin (müşteriler, paydaşlar ve rakipler için) anlaşılır kılmasıdır. Organizasyon geliştikçe, vizyonu değiştirmek düşünülebilir. Bununla birlikte, kuruluşun kuruluş temelini açıklayan ifadelerde minimum bir değişikliğe gidilmelidir. Doğru hedefi belirlemek için “Nereye gidiyoruz?”, “İstedığımız aşamaya ne zaman geleceğiz?”, ”Varmayı istediğimiz hedefe nasıl ulaşacağız?” sorularına cevap arar. Firmanın vizyonu belirsizliğe yer vermeyecek kadar anlamı açık ve kısa ifade edilmelidir. Vizyon ifadesi geleceğe dair umut verici olmalıdır. Firmanın vizyonu dikkat çekici ve ilginç ifadeler taşımamalı, organizasyonun değerleri ve kültürü ile uyum içinde olmalı firmanın hedefini doğru bir şekilde yansıtmalıdır.

Misyon kurumun olmayı istediği yere nasıl varabileceğini tanımlanmasıdır. Organizasyonun müşteri ihtiyaçları ile ilgili temel amacını ve organizasyonun önem verdiği hususları açıklar. “Ne iş yapıyoruz ve bu işi yaparken bizi farklı yapan şey nedir?” sorusuna cevap verir. Kurumun bugünden geleceğe doğru baktığında belli varsayımlar çerçevesinde organizasyonu nerede görmeyi arzuladığını gösterir. Misyon kurumun kurulması sırasında geniş hedefler ortaya koyar. Temel işlev ise içseldir. Kuruluşun başarısını açıklamada ölçüt olarak liderlik, ekip ve paydaşlar dikkati çeker. Misyon zaman içinde değişebilir. Ancak yine de, müşteri ihtiyaçları ve organizasyonun vizyonu gibi, organizasyonun temel değerlerine

bağlı olmalıdır. “Ne için yapıyoruz?”, “Kimin için yapıyoruz?”, “Ne faydası var?” sorularının cevabı kurumun toplumdaki hangi ihtiyaçlara cevap verdiğini de anlatır. Misyon kurumun var olma sebebi ve kurumun etik kurallarını etkin bir şekilde ifade eder. Kurumun öncelikli müşterilerinin kimler olduğunu, kurumun müşterilerine ve paydaşlarına karşı görevlerinin neler olduğunu ortaya koyar. (Agwu, E.M. 2015 den aktaran: Taiwo, Lawal, Agwu, 2016: 129). Misyon ve vizyonun kurumun pusulası olduğu söylenebilir.

Değerler örgüt kültürünün ardında yatan inançlar ve moral ilkelerdir. Bir örgütün belirli sınırlar içerisinde, güvenli olarak yaşamını sürdürebilmesi ve gelişmesi için üyelerini tutarlı davranışlar göstermeye zorlayan yön gösterici kurallar dizisidir (Aydınlı,2003: 79 – 99). Çalışanların kurumu kavradığının başlıca göstergesidir. Çalışanlar kurum kültürünün temelini oluştururlar. Kurumun değerlerini benimseyen bir çalışan, kendini kuruma ait hisseder. Bu durum kurum müşterilerinin gözünden kaçmaz. Değerlerin bir kurumda hayata geçirilmesi sonucunda sağlanacak yürekten adanma hali, kişilerin yaptıkları işle hayattaki varlık nedenleri arasında bir ilişki kurmaları ile gerçekleşir. Kişinin hayatının anlam göstergesi, işini yaparken aldığı zevkin, o işten kazandığı parayı harcadığı sıradaki zevkten fazla olmasıdır. Tıp alanında verilen hizmetler ve bu hizmetlerin verilmesini sağlayan meslekler, böyle bir duygunun yaşanması için dünya üzerinde bulunan her türlü meslekten daha üst düzeyde anlam duygusu yaşamaya imkân tanır. Bunun için de her şeyden önce sağlık hizmeti veren kurumlar tıp disiplininin filozofisine ve misyonuna uygun davranışları kolaylaştırıp ödüllendirecek ortamlar geliştirmelidirler. Bu anlayış, toplum içinde kurumun itibarını da arttıracaktır (Sur ve Palteki,2013:81).

Belirlenen misyon ve vizyon doğrultusunda uygulanması düşünülen programları hazırlama faaliyetleri planlama olarak nitelendirilir. Gözetilen strateji doğrultusunda uzun vadeli bir plan yapılır - ve işte bu kurumun politikasıdır. Bu politika doğrultusunda ilerlerken zaman zaman operasyonel düzeyde kısa vadeli çözümler geliştirilmesi gerekebilir- başka bir ifadeyle taktikler devreye girer.

3. Hastanelerde Stratejik Yönetim Süreci ve Unsurları

Hastaneler, hastaların ve yaralıların, kendisinde hastalık olduğundan şüphe edenlerin ve kendilerine sağlık kontrolü yaptırtmak isteyenlerin, ayakta ve yatarak gözlem, muayene, tanı, tedavi ve rehabilite edildikleri, aynı zamanda doğum da yaptırılan kurumlar olarak tanımlanır.

Hastanelerin girdileri insan gücü, hasta, malzeme, teknoloji, bilgi ve sermaye iken, çıktıkları ise, hasta ve yaralıların tedavisi, personelin hizmet içi eğitimi, kurumda eğitim gören öğrencilerin klinik eğitimi, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesidir. O halde sağlık kurumları yönetimi açısından bakıldığında hastaneler, sadece sağlık hizmeti sunan fiziki mekanlar değil, aynı zamanda refah düzeyi, tüketim alışkanlıkları, bireylerin eğitim durumları, aile yapısı, kültürel düzeyi, sağlık sisteminin yapısı, sosyal güvenlik, siyasal sistem, sağlık politikaları gibi bir çok bireysel, çevresel ve üst sisteme ait faktörlerin etkisine açık sistemlerdir (Tengilimoğlu ve Akbolat,2017:181).

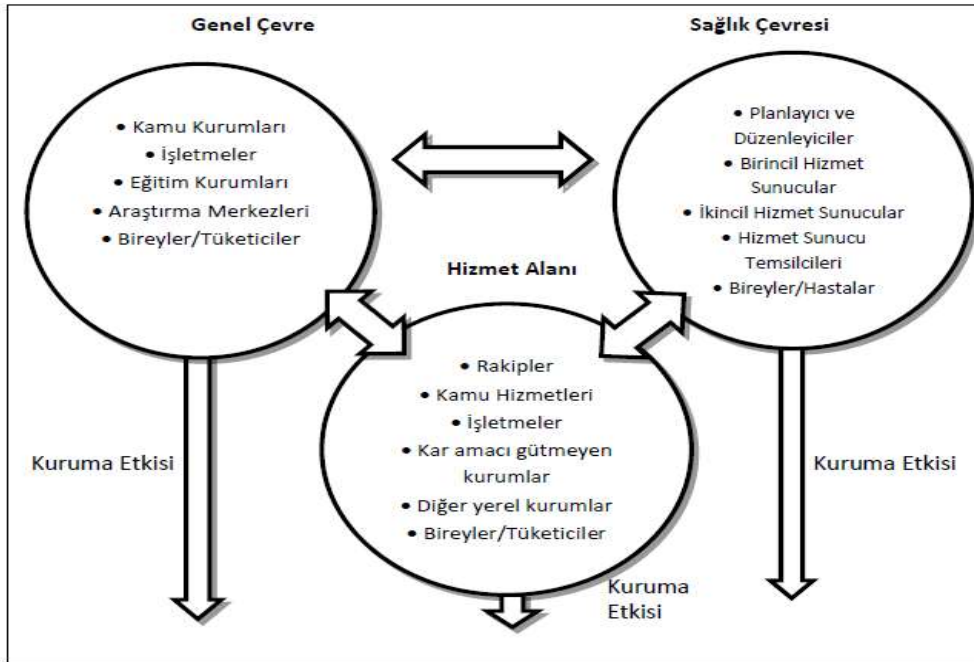
Yönetim biliminin yöntemleri hastane işletmeciliği için de geçerlidir. Tahmin edilebileceği gibi kâr amacı ile kurulup işletilen sağlık kurumları olan özel hastanelerin piyasada varlıklarını sürdürebilmeleri büyük ölçüde kârlılıklarına bağlıdır. Sağlık piyasasında kâr elde edebilmek için doğru yerde, istenilen nitelik ve türde, beklenen kalitede sağlık hizmetini sunabilmek şarttır (Tengilimoğlu ve Akbolat,2017:183)

Araştırmacılara göre hastanelerde stratejik yönetim, sağlık kurumunun hızla değişen çevre içinde konumunun ne olacağını belirlemektedir ve beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar ise şöyle açıklanabilir.

3.1.Dış Çevrenin Analizi

Dış çevrenin analiz edilmesi stratejik yönetim sürecinin ilk aşamasını oluşturur. Bu analize ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, günümüzde işletmelerin dış ortamının son derece yüksek bir dinamizm, karmaşıklık ve belirsizlik ile karakterize edilmesidir. Çevresel faktörlerin kuruluşun yetenekleri, bakış açıları ve stratejisi üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle günümüzün modern işletmelerinde dış çevre analizi, herhangi bir ticari işletmenin geliştirilmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Buna ek olarak, iş hayatında kuruluşun makro ortamdaki dış değişikliklere uyum sağlama yeteneği de kuruluşun yaşamını sürdürebilmesinin ana koşullardan biridir. “Sağlık kurumları başarılı olabilmek için dış çevrenin doğasını anlayan, değişimle başa çıkabilecek etkili stratejiler geliştirebilen ve örgütün devinimini aktif olarak yönetebilen yöneticilere sahip olmalıdırlar. Stratejik yönetim olarak adlandırılabilir tüm bu faaliyetler, örgütü dinamik bir çevrede yönetmek için gereklidirler”(Uğurluoğlu,2013:156). Bir sağlık kurumunun yönetim birimleri aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere içinde bulunduğu genel çevre, sağlık çevresi ve hizmet alanının sağlık kurumuna etkisini izlemeli, veri toplamalı, öngörü ve değerlendirmelerde bulunmalıdır

Şekil 1. Sağlık Kurumunun Dış Çevresi

Kaynak: Bayın, (2014:103)

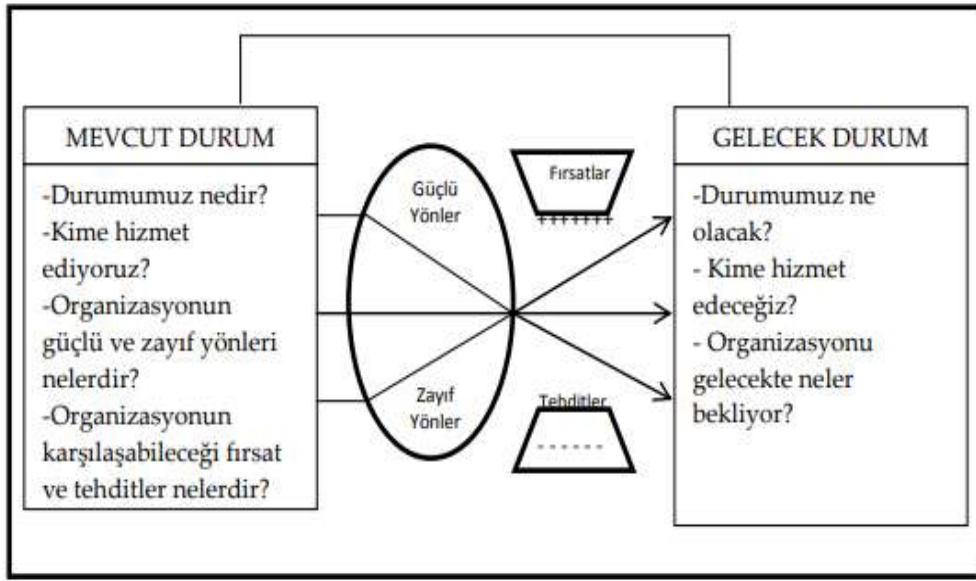
“Sağlık kurumlarının kendine has özellikleri, sağlık kurumu yöneticilerinin faaliyet gösterdikleri çevreyi anlamaları ve izlemelerini gerektirmektedir. Böylelikle, yer aldıkları çevreyi analiz ederek, geleceğe dönük tahminler yapmaları ve değişimlere cevap vermeleri mümkün olabilmektedir.” (Bayın,2014:102-103) . Başarılı bir dış çevre analizi bu aşamaların başarılı bir şekilde yürütülmesine bağlıdır. Hastane yönetimleri, hastanelerinde SWOT analizini sağlık sektörünün genel stratejisi ile uyumlu olarak kendi kâr marjlarını artıracak kararları almak için kullanmaktadır.

SWOT analizinin dış çevre analizi ile ilişkisi, kurumun dışta sahip olduğu fırsatları belirlemesini, dış durumunu değerlendirmesini sağlaması noktasında karşımıza çıkar. Kurum

yönetimi açısından dış çevre analizi işletmenin şu anki konumunu ve önünü görebilmesini büyük ölçüde kolaylaştıran bir stratejik yönetim uygulamasıdır.

SWOT analizinin bir planlama aracı olduğunu organizasyonun, zayıf yönlerini ve mevcut fırsatlarını tespit etmede kullanıldığını söyleyebiliriz. SWOT analizini stratejik planlama öncelikleri için kullanarak şirket için şirket olarak “neredeyiz” sorusunu cevaplayan ortak bir vizyon oluşturmak mümkündür. SWOT (Strengths, Weakness, Opportunities, Threats). - kuvvetli yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler) analizidir. Aktan (1999) SWOT analizinin adeta yakını ve uzağı görmeye imkân veren bir gözlüktür olduğunu ifade etmektedir.

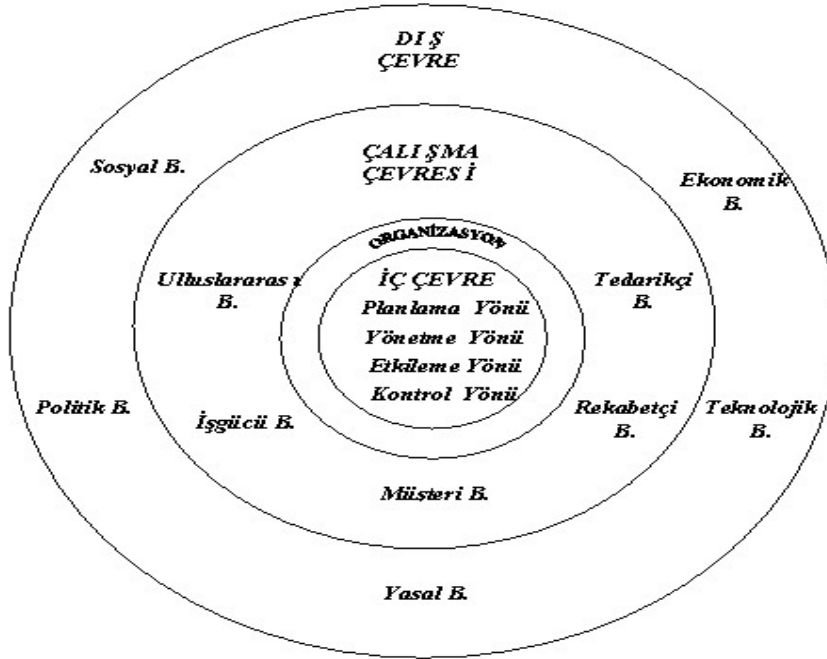
Şekil 2. SWOT Gözlüğü

(Aktaran: Özköse., Arı ,Çakır, 2013: 46).

Kurumlar için SWOT analizinin temelde iki önemli yararı vardır. Birincisi, kurumun şu an mevcut konumunun ne olduğunu açık ve net şekilde meydana çıkarmasıdır. S ve W harfleri olarak ifade edilen analizin ilk kısmının, kurumun güçlü ve zayıf yönlerinin, olumlu-olumsuz iş akışı ya da performansının tespit edilmesi, kuruma kendini tanıma fırsatı vermesi gibi önemli amaçları vardır. O ve T harfleri ile belirtilen analizin ikinci bölümü ise, daha çok dışsal etkilere, ülke ve piyasa koşullarında kurumun olası fırsat ve tehditlere karşı "nasıl tepki vereceğinin" bir analizidir. Yani ikinci kısım, gelecekteki olası gelişmelere yönelik bir durum değerlendirmesidir. Bu açıdan biraz daha tahmine dayanır. Bu anlamda SWOT analizi, dört kapsamı içeren iki yönlü (iç - dış) bir analiz tekniğidir.

Şekil 3. Organizasyonun Çevresi ve Çevre Bileşenleri

(Usta Ve Öztayşi, 2005)

SWOT modeline dayanarak, şirketlerin stratejileri, en güçlü ve en zayıf noktaları birleştirerek formüle edilebilirken, stratejik planın derlenmesi sırasında önem verilmesi gereken analizlerden biri de PEST analizidir (Gasparotti, 2009). Bu analiz yöntemi, dört faktör bloğunu izleyerek dış çevre olaylarını analiz eder. İngilizce Political Factors, Economic Factors, Social Factors ve Technological Factors kelimeleri kısaca PEST olarak ifade edilmiştir. Bunları kısaca şöyle açıklanabilir;

- **Politik ve yasal faktörler:** istikrar, vergiler, dış ticaret faaliyet düzenlemesinin devlet politikası, politik istikrar, yasama sistemi, yargı sistemi düzeyini ifade eder.
- **Ekonomik faktörler:** GSYİH, GSMH, yatırım ortamı, enflasyon oranı, para birimi istikrarı, piyasa kapasitesini ifade eder.
- **Sosyal ve kültürel faktörler:** din, eğitim, iletişim araçları, dil, adetler, davranış normlarını ifade eder.
- **Bilimsel ve teknolojik faktörler:** üretimin teknolojik desteği, yeni teknolojilerin işletmede kullanılabilirliği ve uygulanması, Ar-Ge masraflarını ifade eder.

PEST analiz yönteminin avantajı kullanım kolaylığıdır. Bu yöntem genellikle sektördeki pazar eğilimlerini değerlendirmek için kullanılır. Bununla beraber bu yöntem aracılığıyla yıllık veri güncellemeleri ile uzun vadeli stratejik planlar yapabilmek mümkündür. Dış ekonomik faaliyetini genişletme sürecinde, PEST analiz yöntemi Starbucks, Nike, Adidas, Uber gibi ünlü şirketler tarafından kullanılmıştır. (Shtal.vd.,2018:22)

Günümüzde sağlık turizmi kavramından da anlaşıldığı üzere sağlık sektörü uluslararasılaştığı için, özel hastaneler yeni müşteri kültürleri, yeni politik ve yasal ortamlar ve farklı fiyatlandırma stratejileriyle başa çıktıklarından, daha önce benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bütün bunlar uluslararasılaşan hastanelerin yönetim yaklaşımını yeni ortamlara uyarlamasını gerektirir. Bu süreci başarılı bir şekilde uygulamak

için önemli miktarda kalifiye insan gücü, maddi ve finansal kaynaklar ve stratejik yönetim gereklidir.

3.2. İç Çevrenin Analizi

Dış çevredeki gelişmeler kuruluş için ya fırsatlar ya da tehditler olarak tanımlanırken; iç çevrenin sahip olduğu kapasite kuruluşun güçlü veya zayıf noktaları olarak tanımlanır. İkisi arasındaki çatışmaya dayanarak, kuruluş için stratejik seçenekler ve hatta yeni bir stratejik yön belirlenebilir. İç çevre, organizasyona özgü olan, büyük ölçüde onun tarafından etkilenen ve onun tarafından tamamen kontrol edilen tüm unsurları içerir. İç çevrenin araştırılması, kaynaklarla ilgili tüm soruları yanıtlamalı, tüm kaynak yönetimi sorunlarını çözmeli ve pazarlama stratejisinin oluşturulmasında ilk adımı temsil etmelidir. Tüm bu bileşenler bir “değer zinciri” oluşturur; değer zinciri analizi, şirketin kaynakları ile rekabetçi konumu arasındaki bağlantıya dayanır ve bu bileşenlerin kârlılığa nasıl katkıda bulunduğunu araştırır. (Porter 1985:121)

Olumlu organizasyon kültürü karşılaşılan bir sorunu çözmeye ekip oluşturma konusunda gösterilen sıkı disiplin, yöneticilerin personele liderlik etmesi ve personel eğitiminde gözlenecek artış, bilginin entegrasyonu ve koordineli kullanımı hastaneye ilişkin akreditasyon programlarının başarılı bir şekilde uygulanması **iç olumlu faktörler (yani güçlü yönler)** olarak tanımlanabilir. Hastaneye ilişkin akreditasyon, ulusal veya uluslararası kuruluşlar tarafından, ulusal veya uluslararası kabul görmüş teknik kriterlere göre değerlendirilmesi, yeterliliğinin onaylanması ve düzenli aralıklarla denetlenmesidir. **İç olumsuz faktörler (zayıf yönler)**, örgütsel değişime karşı direnç, artan personel iş yükü, kalitenin sürekli geliştirilmesi konusunda farkındalık eksikliği, yetersiz personel eğitimi, akreditasyon standartlarının eksikliği ve performans çıktılarına ölçme konusundaki eksiklik gibi engelleri içermektedir.

Buna göre hastanelerin öncelikle güçlü bir hastane yönetici kadrosuna sahip olmaları önemlidir. Güçlü bir yönetici sürekli kalite iyileştirmesine çalışır, kıyaslamaya (benchmarking) önem verir. Bu şekilde hastanenin rakipleri arasında vazgeçilmez olmasını sağlamak için elinden geleni yapar. İyi bir lider ekip çalışmasına ihtiyaç duyar ve ekip ruhunu yüceltir. Hem yöneticiler hem de çalışanlar seçilirken liyakate önem verilmeli ve uzman kişiler arasından seçim yapılmalıdır. Geleneksel SWOT analizi, mevcut faktörlerdeki güçlü yönleri, olağanüstü kurumsal performans yaratma aracı olarak görür. Örneğin, en son teknolojiye sahip tıbbi cihazların kullanımını, sağlık bilişimi yatırımları ve toplum sağlığını iyileştirme projelerine odaklanmak bir hastanenin güçlü yönleri olarak sayılabilir. Diğer güçlü yönleri arasında ise yetkin personel, kuruluşun hedefleri hakkında çalışanlar arasında net bir anlayış birliği ve kaliteyi iyileştirmeye odaklanma sayılabilir.

İnsanlara sunulacak sağlık hizmeti, geliştirici, koruyucu ve iyileştirici biçimde bir bütün olarak programlanmalıdır.

3.3.Yönelimin Belirlenmesi

Amaçlar ve hedefler misyonu ve vizyonu gerçekleştirmek için başarılması zorunlu olan görevleri ifade eder. Hedefler stratejik gereklidir, 5–10 yıllık süreleri kapsarlar. Buna karşın amaçlar kısa dönemlidir ve genellikle 1 yıllık dönemleri kapsar. Hedefler genellikle üst düzey yönetim tarafından belirlenir (yönetim kurulu, hastane yönetimi), amaçlar ise hedeflere bağlı olarak orta ve alt kademe yöneticiler tarafından geliştirilirler.

3.4.Stratejilerin Belirlenmesi

Sağlık kurumlarında stratejiler belirlenirken bilgi yönetim stratejilerine özellikle önem vermek ve bilgi teknolojilerini güncel tutmak gerekmektedir. Hastanelerde stratejik bilgi yönetim planı zayıf olursa taktiksel ve operasyonel yönetim doğru şekilde çalışmaz.

3.5.Stratejilerin Uygulanması

Büyük kurumlardaki üst düzey yöneticiler kurumun tüm bölümlerindeki stratejik ve operasyonel konulara hâkim olmadıkları için aşağıdan yukarıya strateji belirleme yaklaşımını benimsemeleri gerekebilmektedir. . Bu yaklaşımda işi doğrudan yapan alt yöneticiler kendi stratejilerini tespit etmekte, bu nedenle kurumsal strateji astların stratejilerinin bir toplamı olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetici, astları tarafından geliştirilen stratejik önerileri tartıp değerlendirmekte ve astlarına önerilerde bulunmaktadır.

Sağlık kuruluşlarında yönetici astların hasta, personel ve organizasyon için faydalı olacak stratejileri uygulanmasını yönetici üstlere önerme sorumluluğu artmaktadır. Sağlık hizmetlerinde stratejik değişimi yönlendiren temel alanlar arasında kalite iyileştirme, müşteri memnuniyeti, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sağlık iş gücünün çeşitlendirilmesi yer almaktadır.

4. Hastanelerde İşlevsel Stratejiler

Fonksiyonel veya bölümsel stratejiler olarak da bilinirler. Bu stratejilerin ana elemanları olan bölümler tedarik ve lojistik, pazarlama, üretim, finans, insan kaynakları ve Ar-Ge'dir. İşlevsel stratejiler üst yönetimin kurumsal ve rekabetçi stratejilerine uygun olarak orta ve alt yönetim düzeylerinde hazırlanır ve uygulanırlar. Bu stratejiler daha çok teknik bilgi ve uzmanlığa gerek duyarlar. Bu nedenle işlevsel dalda stratejik yönetim sürecine teknik bilgi ve beceri sahibi yöneticiler de katılmalıdır (Ülgen ve Mirze 2014: 279-294).

4.1. Tedarik ve Lojistik ile İlgili Stratejiler

İşletmelerde girdi sağlama ve çıktı dağıtımını ile ilgili tüm faaliyetleri kapsayan stratejilerdir. Diğer tüm değer yaratan işletme faaliyetlerinin koordinasyonu ve yönetimi olan ana grubu oluşturur.

Sağlık kurumlarında tedarik fonksiyonu, herhangi bir girdinin satın alınması ile başlar. Tedarik önceden belirlenen kurum politikaları dahilinde yapılır. Hastane tedarik zinciri elemanları şunlardan oluşur:

1-Tedarikçi/üreticiler: Bunlar ilaç ve farmasötik üreticileri, tıbbi ve cerrahi malzeme üreticileri ile cihaz üreticileridir.

2- Dağıtıcılar: Tıbbi ve cerrahi malzeme dağıtıcıları tedarikçi ve üreticilerden satın aldıkları malzemelere satan bağımsız aracı kuruluşlardır. İlaç ve farmasötik dağıtıcıları da aldıkları ürünleri eczane ya da sağlık sunucularına satarlar. Dağıtıcılar aracılık ettikleri ürünleri sahip oldukları depolarında stoklarlar.

3- Sunucular: Ürünlerin ne zaman ve kime kullanılacağına karar verirler. Ürünleri güvence altına alarak dağıtımını sonlandırırılar. Bu fonksiyon stok yönetimi olarak da adlandırılabilir.

4- Son kullanıcı: Sağlık profesyonelleri ve hastaneden sağlık hizmeti alan hastalardır. Sağlık profesyonelleri tıbbi cihazlar ve tıbbi malzemeler aracılığıyla hastalara sağlık hizmeti sunar, ilaçlarla tedavi yapar, hastalar da o ilaçları kullanarak şifa bulmaya çalışırlar. (Sur ve Palteki, 2013: 245).

4.2. Üretim İşlevi ile İlgili Stratejiler

Üretim işletmenin her türlü mal ve hizmet oluşturma işlevidir. Yarar sağlayan, değer kazandıran fiziksel ve fiziksel olmayan ürünlerin, yani mal ve hizmetin yaratılmasıdır. Hastanelerde ise üretilen ürün sağlık hizmetidir. Dolayısıyla hizmet alan insandır. Üretilen ürün depolanmaz. Ancak yatarak tedavi gören hastalar ve onların bakımı ile ilgili organizasyonlar mevcuttur. Hastanenin hasta bakım prosedürleri, hasta güvenliği, hastanede görev yapan hekim, hemşire ve diğer sağlık personelinin tıbbi bilgi ve becerisi, sağlık hizmetinin yürütülmesini sağlayan bir işlevsel stratejik eleman olan kabul edilebilir.

4.3. Pazarlama ile İlgili Stratejiler

Ülkemizde sağlık alanındaki reklam ve pazarlama faaliyetleri T.C. Sağlık Bakanlığı ve Türk Tabipler Birliği tarafından kesin kurallarla denetim altına alınmıştır. Sağlık kuruluşları belirlenen bu sınırlar içerisinde pazarlama faaliyetlerini sürdürmektedirler. Hastaneler kendilerini sağlık pazarında genellikle sağlık konularında bilgilendirme ve promosyon kampanyalarıyla duyurmaktadırlar. Faaliyete açılacak bir bölüm hakkında bir ayı geçmeyecek bir süre boyunca medyada reklam yapma hakkı bulunmaktadır.

4.4 Teknoloji Geliştirme (Araştırma ve Geliştirme) ile İlgili Stratejiler

Teknoloji geliştirme işletmedeki tüm faaliyetlerde uygulanan tekniklerin, süreçlerin ve yöntemlerin geliştirilmesini kapsamaktadır. Ar-Ge bölümleri masraflıdır ve çalışmaları her zaman beklenen sonuçları vermez. Bu nedenle bu faaliyetler daha çok büyük ve lider işletmeler tarafından yürütülür.

4.5. Finansman ve Muhasebe İşlevi ile İlgili Stratejiler

En önemli işlevsel strateji budur. Etkili bir finans yönetiminin ilk koşulu çok iyi bir finansal planın var olmasıdır. Finansal planın oluşturulma sürecinde işletmenin yatırım ve finansal tercihleri iyi analiz edilmeli, yatırım kararlarının gelecekteki tahmini sonuçları mutlaka düşünülmeli, alternatifler arasında iyi seçim yapılmalı ve amaçlar ile sonuçlar arasında kıyaslama yoluyla performans ölçülmesi yapılmalıdır.

Finansal stratejilerde yer alan üç unsur girdiler, model ve çıktılardır. Girdileri, işletmenin cari finansal tabloları, yani bilanço, gelir tablosu, nakit akışı tablosu ve geleceğe ilişkin tahminlerden oluşur. Yöneticilerin yatırım ve finansmanlar için geliştirdikleri hesaplamalar ve eşitlikler, modellerdir. Çıktılar ise işletmenin gelecekle ilgili tahmini finansal tabloları ve bunlardan hesaplanan finansal oranlardan oluşur.

4.6. İnsan Kaynakları Yönetimi ile İlgili Stratejiler

İşgücünün sahip olduğu yetenek ve kapasiteler işletmenin kendisi ile aynı sermaye ve altyapı imkânlarına sahip diğer rakiplerinden farklı olmasını sağlar. İnsan kaynakları yönetimi işletmelerdeki işgücünün seçilmesi, iş birimlerine yerleştirilmesi, eğitimi, geliştirilmesi, etkili ve verimli olanların çalışmalarının devamının sağlanması ile yükümlüdür. Çalışanlardan en üst düzeyde verim alınabilmesi, çalışanların motivasyonları ile mümkün olabilir. Çalışanların etkili ve verimli olup olmadıklarını anlamak için performans değerlendirmeleri yapılır. Etkili verimli oldukları belirlenen personelin kuruma bağlılığının sağlanması için önlemler alınmalıdır. Bu kişilerin rakip kuruluşlara gitmesi engellenmelidir. Maaş, prim, yan ödeme ve sosyal hakların sürekli gözden geçirilmesi gerekmektedir. Etkili ve verimli olmayan personelin işine son verilmesi de bu stratejinin bir bölümünü oluşturur. İnsan kaynakları yönetimi huzurlu bir çalışma ortamı sağlama ve iş barışını sürdürme görevini de üstlenir. İş

gücü artırılması ile ilgili tüm bu çabaların hedefi faaliyette bulunulan sektörde rekabet üstünlüğünün elde edilmesidir. (Ülgen ve 2014: 279-294).

5. Uygulama Örneği

5.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, İstanbul'da sağlık sektöründe faaliyet gösteren diğer özel hastanelere kıyasla paydaşları tarafından oldukça başarılı olduğu kabul edilen bir özel hastanenin 2018 yılında ani döviz değeri artışının yarattığı krizi aşmak için kullandığı yöntemleri ve krizi aşma konusunda gösterdiği başarı faktörlerini incelemektir.

5.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmaya konu olan işlevsel stratejilere örnek uygulama T.C. Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren bir özel hastanede gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında faaliyetine başlayan bu hastane bir grup hastane zincirinin İstanbul Anadolu yakasındaki ilk hastanesi olması özelliğini taşımaktadır. İlk açılışta 61 yataklı bir tesis olarak T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılmıştır. 2017 yılında büyümeye giderek yatak sayısını 79'a çıkarmıştır. Ürettiği hizmetin her zaman kalite standartlarına uygun olmasını hedefleyen ve Joint Commision International, ISO ve son yıllarda Sağlık Bakanlığı tarafından SKS (Sağlıkta Kalite Standartları) ile sertifikalandırılan bir kuruluştur.

5.3. Araştırmanın Yapılmasını Hazırlayan Koşullar

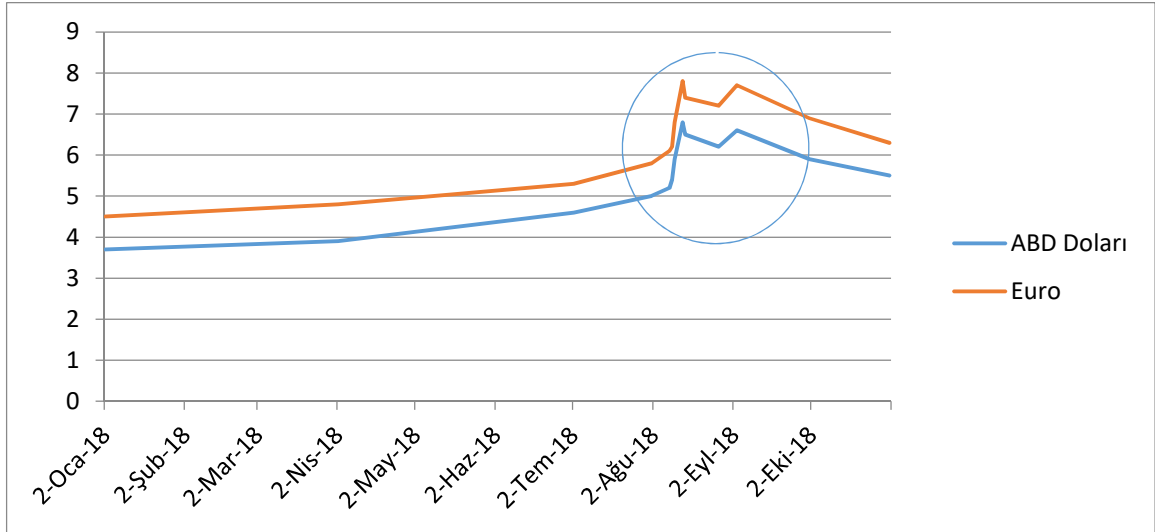
Dövizde yaşanan öngörülmeleyen dalgalanma neticesinde tıbbi sarf malzemesi fiyatlarında ortaya çıkan ani yükselme araştırmaya konu olan hastanenin, uzun dönemde en az kayıpla varlığını sürdürebilmesi için üstün ve zayıf yönleri üzerinde düşünmesini ve çevreye uyum stratejileri geliştirmesini gerekli kılmıştır. Bu strateji hastanenin içinde bulunduğu koşullarda en iyi duruma gelebilmek için duruma ilişkin alternatifler arasında seçimler yapip kararların oluşturulması idi.

Çalışmanın konusu seçilirken en çok merak edilen ayrıntı hastane çalışanlarının hastane stratejik süreçlerine katılım yönünden ne kadar istekli ve donanımlı oldukları idi. Bir başka merak edilen nokta da, kaliteden ödün vermeden, tedarik zincirinde yapılacak akıllı tasarruf hamleleri ile maliyetlerin düşürülüp rekabet üstünlüğü elde edilip edilemeyeceği idi.

Çalışma grubundaki yöneticiler 3 ay sonunda elde edilen verileri değerlendirerek pilot uygulama sonuçlarını masaya yatırdılar. Yeni ürünlerin eskiye oranla fiyat avantajının olması özellikle maliyet açısından rekabet avantajı getirmekteydi. Ancak kanüllerde kullanıcı personelden alınan olumsuz geri dönüşler, personelde oluşan "düşük kalite" algısı nedeniyle Firma 2'nin ürünlerinin bundan sonra alınmamasına ve yeni bir firma arayışına girilmesine karar verildi.

Çalışmaya konu olan uygulamanın gündeme gelmesine neden olan süreç ülkemizde 2018 yılında beklenmedik şekilde hızlı döviz değeri artışı ile başlamıştır. Özellikle 10 Ağustos Cuma günü 1 ABD Doları 5,9 TL iken 13 Ağustos Pazartesi günü 6,8 TL'ye yükselmiştir. Yine 10 Ağustos Cuma günü 6,8 TL'den işlem gören 1 Euro'nun fiyatı, 13 Ağustos Pazartesi günü 7,8 TL'ye fırlamıştır (Tablo 1). Bu devalüasyon döneminde özel hastanelerin karşılaştığı sorunlardan biri ithal edilen tıbbi sarf malzemelerinin kısa sürede piyasadan kalkması, bulunanların da giriş fiyatlarının öngörülemez düzeyde yükselmesi olmuştur. Tedarikçiler malzemeyi sağlamakta zorluk çekmeye başlamışlardır.

Tablo 1: 2018 Ocak Başı-Kasım Başı Arasındaki 1 ABD Doları Ve 1 Euro’nu TL Olarak Değerleri. Ağustos – Eylül Dönemindeki Yükselmelere Dikkat!

Hastane üst yönetimi bu durumda orta ve alt düzey yöneticilere kurumun kalite anlayışının devam edebilmesi için çözümler üretilmesi talimatını vermiştir. Yapılan toplantılarda tedarik süreci gözden geçirilerek piyasada bulunmamaya başlayan veya fiyatları aşırı artan tıbbi sarf malzemelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Satın alma ve depo personeli, bu malzemelerinin hangilerinin eksikliğinin hastane işleyişini en çok sekteye uğratacağını tespit için aylık ve yıllık raporları gözden geçirerek hastanede en çok kullanılan sarf malzemelerini belirleyip yönetime raporlamışlardır. Hastane yönetimi konuyu gözden geçirip 2018 yılının Ağustos ayı sonunda şu kararları almıştır:

- 1- Satın alma, depo, ameliyathane, acil servis, kan alma ünitesi, anjiyografi, radyoloji, endoskopi ve servis gibi hastanenin tedarik, lojistik ve son kullanıcı bölümlerinin yöneticileri bir araya gelerek çalışma grupları oluşturulacak.
- 2- Bu çalışma grupları fiyatı artan veya piyasada bulunmayan tıbbi sarf malzemelerinin yerine aynı kalitede başka firma malzemelerini inceleyecek.
- 3- Bu incelemede amaç piyasada bulunabilecek hem kaliteli hem de uygun fiyatlı malzemelerin belirlenmesi olacak.
- 4- Belirlenen uygun fiyatlı tıbbi sarf malzemeleri tedarik edilerek pilot uygulamalarla test edilecek.
- 5- 3 aylık test süresi sonucunda memnun kalınan ürünlerin kullanımına devam edilecek, memnun kalınmayan ürünlerin girişine son verilecek.
- 6- Sahadan geri dönüş almak için bölüm yöneticileri malzemeleri kullanan sağlık personeli ile durum değerlendirmesi yapacak.
- 7- Malzeme ile ilgili hastaya yansıyan veya yansımaya ramak kalan durumlar için kalite bölümüne bildirilen “olay rapor”ları dikkate alınacak.
- 8- Değerlendirme yapılırken malzemeye bağlı hasta memnuniyeti ve çalışan memnuniyeti parametreleri de göz önüne alınacak.

Kısacası tam anlamıyla bir kalite döngüsü oluşturularak planlama, uygulama, kontrol etme ve önlem alma (Kısaca PUKÖ) süreci başlatılmıştır. Buradaki unsurlar:

-Planla: Mevcut performansı sorunlar açısından değerlendir ve veri topla. Sorunların temel nedenlerini tanımla ve onlara yönel, mümkün çözümlerini düşün ve potansiyeli en yüksek çözümün bir denemesini yap.

-Uygula: Planlanan çözümün pilot uygulamasını gerçekleştir.

-Kontrol Et: İstenilen noktaya ulaşıp ulaşılmadığını görmek için sonuçlarını ölç. Sorun varsa, iyileştirme önündeki engelleri belirle.

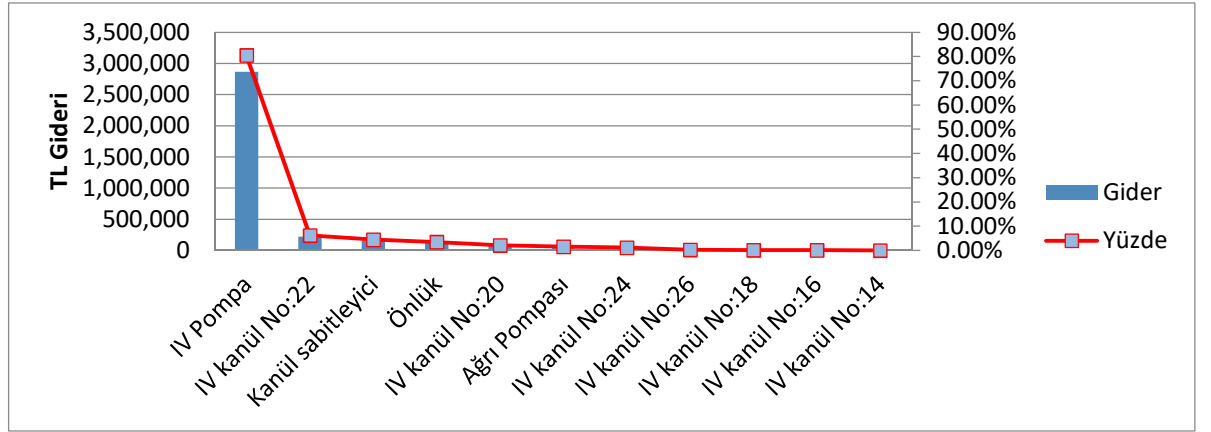
-Önlem A1: Denenen çözüm ve değerlendirmeye bağlı olarak çözümü kalıcı olacak biçimde ayrıntılandır ve geliştir. Bu yeni yaklaşımı mümkün olan her yere uygula ve gerekli standardizasyonu sağla.

şeklinde özetlenebilir. (Patır,2008: 63-83).

1-Oluşturulan çalışma grubu hastanede en çok kullanılan tıbbi sarf malzemelerini tespit etme yoluna gitmiştir.

2-Belirlenen tıbbi sarf malzemelerinin bir önceki yıla ait hastaneye giriş fiyatları tespit edilerek hastanenin bu malzemelere yaptığı TL karşılığı ödeme bir Pareto grafiği ile analiz edilmiş ve maliyeti en fazla olan tıbbi sarf malzemeleri belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Tıbbi Sarf Malzemeleri Giderine Yönelik Pareto Analizi

3-Bu ürünlerin alternatiflerini sağlayacak yeni firmalarla görüşmeler yapılmıştır.

4-Örnek ürünler çalışma grubu tarafından onaylanıp satın alma departmanına malzemelerin sağlanması konusunda tavsiyede bulunmuşlardır. Satın alma departmanı alternatif firmalardan ürünleri uygun fiyatlara tedarik etmiştir (Tablo3). Ürünler satın alınarak depodaki yerlerini almış ve sağlık personeli tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 3: Çalışmaya Dahil Edilen Malzemelerin Yıllık Tüketim Sayısı İle Eski Ve Yeni Firmaların Satış Fiyatları

KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 1	FİRMA 2
M0994	IV KANUL 24G SARI 4269071	18174	€ 0,33	\$0,13
M0995	IV KANUL G.16 GRI TEK YOLLU	1754	€ 0,26	\$0,13
M0996	IV KANUL 18G YESİL 391453	2650	€ 0,26	\$0,13
M0997	IV KANUL PEMBE 20G 02320	41479	€ 0,26	\$0,13
M0999	IV KANUL G.22 MAVİ TEK YOLLU	121898	€ 0,26	\$0,13
M1002	IV KANUL 14G TURUNCU 391456	50	€ 0,26	\$0,13
M3208	IV KANUL G.26 MOR TEK YOLLU	5372	€ 0,26	\$0,13
KOD	MALZEME ADI	YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 3	FİRMA 4
MH231	ONLUK KORUMALI STERİL E3512	8300	14,94 TL	\$1,78
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 5	FİRMA 6
M1004	IV PUMP SET CİFTLİ A-1400	51204	\$5,00	14,00 TL
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 7	FİRMA 8
M2496	1633 7CM X 8,5CM IV KANUL TESPİTLEYİCİ	71420	\$0,371	0,80 TL
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 9	FİRMA 10
M0227	AGRI PUMP SETİ 340-4166 (APM SET)	1274	43,00 TL	34,00 TL

5-Geçen sene tüketilen ürünlerin bu sene de aynı sayıda tüketileceği gibi basit bir varsayımdan yola çıkılarak değişimi yapılan ürünlerden Pareto analizinde belirlenen maliyeti en yüksek olan altı ürün üzerinden bir önceki seneye göre tahmini yıllık tasarruf miktarı hesaplanmıştır (Tablo 4). O dönemki kura göre 1 ABD Dolarının ortalama 6 TL, 1 Euro ise ortalama 7 TL olarak belirlenmiştir.

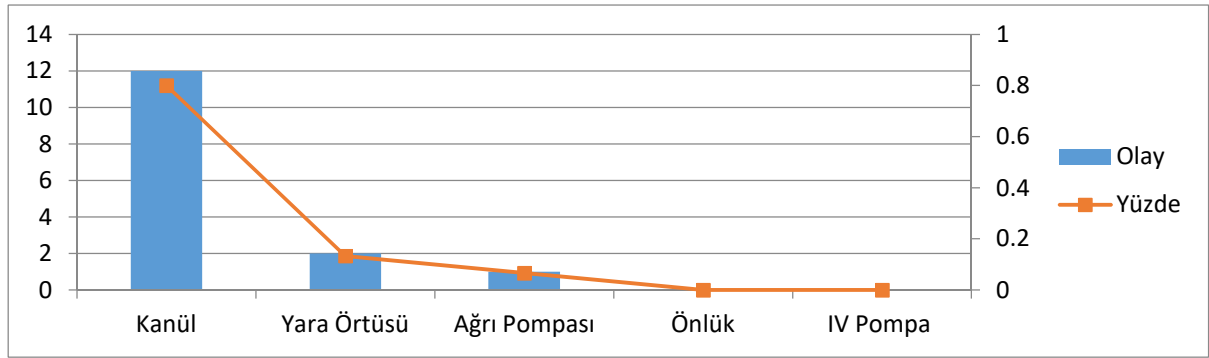
Tablo 4. Yeni kullanılacak maddelerle sağlanacak yıllık tasarruf miktarı

KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 1	FİRMA 2	YTM (TL)
M0994	IV KANUL 24G SARI 4269071	18174	41 981,94	14 175,72	27 806,22
M0997	IV KANUL PEMBE 20G 02320	41479	75 491,78	32 353,62	43 138,16
M0999	IV KANUL G.22 MAVİ TEK YOLLU	121898	221 854,36	95 080,44	126 773,92
KOD	MALZEME ADI	YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 2	FİRMA 4	
MH231	ONLUK KORUMALI STERİL E3512	8300	124.002,00 TL	88 644	35 358
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 5	FİRMA 6	
M1004	IV PUMP SET CİFTLİ A-1400	51204	1 536 120	716 856	819 264
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 7	FİRMA 8	
M2496	TEGADERM 1633 7CM X 8,5CM IV K	71420	158 980,92	57 136	101 844,92
KOD	MALZEME ADI	GRUP YILLIK TÜKETİM ADET	FİRMA 9	FİRMA 10	
M0227	AGRI PUMP SETİ 340-4166 (APM SE	1274	54 782	43 316	11 466
TOPLAM					1 165 651,20

Çalışma grubunun ilk tespiti Tablo 4'te görüldüğü gibi belirlenen malzeme kalemlerinde yapılan değişikliklerle sağlanacak yıllık tasarrufun 1 165 651,20 TL. olacağı şeklindedir. Bu tespit hastane yönetimine doğru bir strateji uygulanmakta olduğunu düşündürmüştür.

6-Çalışma dönemi Ekim-Aralık 2018 arasını kapsayarak malzeme kalitesi, kullanıcı personel ve hasta memnuniyeti hakkında geri dönüşler çalışma grubu tarafından değerlendirilmiştir. Kullanıcı personel ilk günlerde malzemenin ambalaj kalitesinden şikayet etmiş, önlüklerin ambalajdan çıkartılırken yapıştığından, kanüllerin ambalajlarını açarken sterilitelelerinin bozulduğundan yakınmışlardır. “Olay Rapor Formu” geri dönüşleri değerlendirilmiştir. Bildirilen “medikal ekipman” kaynaklı 15 olayın 6’sı kanüllerin plastiğinin girişte deforme olması, 3’ü kanüllerin çabuk tıkanması, kalanları da kanül plastiğinin üzerinde delik olması, ambalajının yırtık olması ve serum bağlantı noktasının uyumsuz olması ile ilgili idi. 1 olay ağrı pompa setinin delik çıkması, diğer iki olay ise kanül tespitleyici pansuman malzemesinin iyi yapışmaması nedeni ile kısa zamanda yeniden tespit ihtiyacı doğması şeklinde idi (Tablo 5). Bildirilen 15 olayın 14’ünde olayın hastaya ulaştığı, ancak hiçbirinde de hastaya herhangi bir zarar vermediği tespit edildi. Bu olaylar sonucunda oluşan ikincil etkiler ekstra ekipmanın kullanılması, hastanın ikinci bir yerinden damar yolu açılması, sağlık personelinin hastaya ayırdığı zamanın uzaması olmuştur.

Tablo 5: Olay Rapor Formlarının Konusu ve Yüzdesi İle İlgili Pareto Diagramı.

5.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu makaleye konu araştırma aynı zamanda bu makalenin birinci yazarının yüksek lisans tezinden alınmış olup veri toplama yöntemi olarak söz konusu araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Veriler, bu araştırma için hazırlanan bu anket soru formu aracılığı ile toplanmıştır. Hastanede doktor, hemşire, anestezi teknikeri, radyoloji teknikeri, anjio teknikeri, kan alma teknikeri olarak görev yapan kişiler nezdinde, hastanede kullanılan sarf malzemeleri tedarik edilen firma değiştirildikten sonra yeni malzemeleri kullanmaya başlayan aynı personelin, malzemelerin etkinliği hakkındaki görüşlerini ölçebilmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda, hastane personelinin tıbbi sarf malzemeleri konusunda görüşlerini alarak kalite anlayışlarının belgelenmesi hedeflenmiştir. Anketten elde edilen görüşler ile işlevsel strateji uygulamasının sonuçlarının birbiri ile örtüşüp örtüşmediği, bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki en önemli merak noktası olup, sonuç bölümünde bu merakın gerçekten tam olarak giderilmiş olduğu görülmüştür.

Ankete katılan rastgele seçilen az önce ifade edilen meslek gruplarına mensup toplam 88 kişiye 5’li Likert ölçeğine göre hazırlanmış 20 soru sorulmuştur. Soruların her birinin cevap seçenekleri; a)Kesinlikle katılıyorum, b)Katılıyorum, c)Kararsızım, d)Katılmıyorum, e)Kesinlikle katılmıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Ankete katılanların yanıtlarını özgür bir şekilde vermelerini sağlamak için anketlerde isim, görev ve görev yeri gibi bilgiler istenmemiştir. Anketi dolduran tüm katılımcılar işlevsel uygulamanın yapıldığı tarihte de

hastanede çalışmaktaydılar. Anketler toplanarak her soruya verilen yanıtlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Elde edilen anket sonuçlarının, Excel ve Stata programları kullanılarak veri girişi yapılmış, toplanan verilerin Stata 9 programından yararlanarak ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alfa değeri tıbbi sarf malzemesi etkinliği algılama ölçeği için 0,78 çıkmıştır. Çalışmanın istatistiksel tabloları hazırlanmış, sonuçları yorumlanmıştır.

Bu anketle çalışanların yaptıkları tıbbi hizmetin önemi konusundaki farkındalıklarının ölçülmesi, çalışanların verdikleri tıbbi hizmetin kalitesi konusundaki bilinçlerinin değerlendirilmesi, kurum bağlılıkları ile ilgili ipuçlarının elde edilmesi, kendi bölüm ve departmanlarındaki süreçlere katılım isteklerinin ölçülmesi, yapılmış olan ürün değişikliklerinin sahada çalışanların hakkında görüşlerinin alınması hedeflenirken, kalite anlayışları ile uygulama sırasındaki davranışların birbiri ile ilişkisi değerlendirilmiştir. Çünkü; bilgi, birikim, tecrübe, beceri ve ustalık bakımından birbirinden her insanın farklı donanımda olması, en önemli taklit edilemezlik ve özgünlük sebebinin oluşturmaktadır. Bu durumda en önemli sürdürülebilir rekabet kaynağının, işletmelerin sahip olduğu insan kaynağının zihinsel ve duygusal birikimi olduğu ifade edilmektedir. Kurumları yapısallaştıran ve harekete geçiren gücün, insan olduğu gerçeği, bu yapıyı başarıyla yönetebilmek için; gerek yöneten, gerekse yönetilen boyutunda, insan kaynağını iyi anlamayı ve bu kaynağa, gereken önemi vermeyi gerektirmektedir (Altuntuğ, 2009: 445-460).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere özetle, 2018 Ağustos ayında yaşanan dövizdeki ani ve beklenmedik değişimden sonra öncelikle çalışmaya konu olan SWOT analizi yapılacak hastanenin içinde bulunduğu mevcut durum tespit edilmiştir Bu bağlamda, hastanenin güçlü ve zayıf yönleri ile karşı karşıya bulunduğu fırsat ve tehditler ortaya konulmuştur. Böylece, SWOT analizi tekniğinin aynı zamanda gelecekteki durumu tespit ve tahmin etmeye imkân veren özelliğinden yararlanılmıştır. Kısaca ifade edersek “geleceğe dair durum” analizi yapılmıştır. Analizin başarılı bir şekilde uygulanması neticesinde ekonomik anlamda yaşanan kriz, hastane açısından fırsata çevrilmiştir.

5.5. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın önce istatistiksel tabloları, sonra da sonuçlarının yorumu aşağıda verilmiştir.

Tablo 6: Çalışmanın istatistiksel tabloları

		Sıklık	Yüzde	Kümülatif
Soru 1	kesinlikle katılıyorum	88.00	100.00	100.00
Soru 2	kesinlikle katılıyorum	88.00	100.00	100.00
Soru 3	kesinlikle katılıyorum	35.00	39.77	39.77
	katılıyorum	26.00	29.55	69.32
	kararsızım	8.00	9.09	78.41
	katılmıyorum	18.00	20.45	98.86
	kesinlikle katılmıyorum	1.00	1.14	100.00
Soru 4	kesinlikle katılmıyorum	87.00	98.86	98.86
	katılmıyorum	1.00	1.14	100.00
Soru 5	katılıyorum	9.00	10.23	10.23
	kesinlikle katılıyorum	79.00	89.77	100.00
Soru 6	kararsızım	9.00	10.23	10.23
	katılıyorum	13.00	14.77	25.00
	kesinlikle katılıyorum	66.00	75.00	100.00
Soru 7	katılmıyorum	2.00	2.27	2.27
	kararsızım	9.00	10.23	12.50
	katılıyorum	17.00	19.32	31.82
	kesinlikle katılıyorum	60.00	68.18	100.00
Soru 8	kesinlikle katılmıyorum	13.00	14.77	14.77
	katılmıyorum	9.00	10.23	25.00
	kararsızım	66.00	75.00	100.00
Soru 9	katılıyorum	10.00	11.36	11.36
	kesinlikle katılıyorum	78.00	88.64	100.00
Soru 10	kesinlikle katılmıyorum	62.00	70.45	70.45
	katılmıyorum	19.00	21.59	92.05
	kararsızım	7.00	7.95	100.00
Soru 11	katılıyorum	12.00	13.64	13.64
	kesinlikle katılıyorum	76.00	80.36	100.00
Soru 12	kesinlikle katılmıyorum	79.00	89.77	89.77
	katılmıyorum	8.00	9.09	98.86
	kararsızım	1.00	1.14	100.00
Soru 13	kesinlikle katılmıyorum	4.00	4.55	4.55
	katılmıyorum	71.00	80.68	85.23
	kararsızım	13.00	14.77	100.00
Soru 14	katılıyorum	7.00	7.95	7.95
	kesinlikle katılıyorum	81.00	92.05	100.00
Soru 15	kararsızım	12.00	13.64	13.64
	katılıyorum	74.00	84.09	97.73
	kesinlikle katılıyorum	2.00	2.27	100.00
Soru 16	kararsızım	16.00	18.18	18.18
	katılıyorum	31.00	35.23	53.41
	kesinlikle katılıyorum	41.00	46.59	100.00
Soru 17	katılıyorum	70.00	79.55	79.55
	kesinlikle katılıyorum	18.00	20.45	100.00
Soru 18	kararsızım	9.00	10.23	10.23
	katılıyorum	13.00	14.77	25.00
	kesinlikle katılıyorum	66.00	75.00	100.00
Soru 19	katılıyorum	4.00	4.55	4.55
	kesinlikle katılıyorum	84.00	95.45	100.00
Soru 20	katılmıyorum	1.00	1.14	1.14
	kararsızım	16.00	18.18	19.32
	katılıyorum	69.00	78.41	97.73
	kesinlikle katılıyorum	2.00	2.27	100.00

Anket soruları analiz edilip, anket sonuçları yorumladığında hastane personelinin tıbbi malzeme kullanımını konusunda oldukça bilinçli ve duyarlı olduğunu ortaya çıkmaktadır.

1. Soruda ankete katılanların tamamı kesinlikle katılıyorum diyerek tıbbi sarf malzemelerin kalite standartlarına uygun olması gerektiğini söylemiştir. (S.1.Günlük çalışma ortamında hastalara hizmet verirken kullandığımız tıbbi sarf malzemelerinin kalite standartlarına uygun olması gerekir.)
2. Soruda ankete katılanların tamamı kesinlikle katılıyorum diyerek tıbbi sarf malzemelerin hem kaliteli hem uygun fiyatlı olması tercih sebebi olarak söylenmiştir. (S.2. Kullandığımız tıbbi sarf malzemelerinin hem kaliteli hem de uygun fiyatlı olması tercih sebebidir.)
3. Katılımcıların %40'ı kesinlikle katılıyorum, %30'u katılıyorum derken, %20'si katılmıyorum demiştir. (S.3. Hasta memnuniyetinin sağlanmasında hastanede kullanılan tıbbi malzemelerin kalitesinden çok personelin hasta ile iyi bir iletişim kurması önemlidir.) Üçüncü soruya verilen katılıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevapları, hizmet sunarken tıbbi malzeme kalitesinin de önemli olduğunu düşünen bir kitlenin varlığını göstermektedir.
4. Soruda ankete katılanların %99'u kesinlikle katılmıyorum diyerek mesleğimi yürütürken kullandığım malzemelerin niteliğine önem verdiğini belirtmiştir. (S.4.Mesleğimi yürütürken kullandığım malzemelerin niteliğine önem vermem.) Burda soru cümlesi özellikle olumsuz verilerek anketi cevaplayanların soruları okuyarak mı? Yoksa üstünlüğü gözatarak mı cevapladıkları kontrol edilmiş, cevaplayanlar yönünden güvenilirlik kontrolü yapılmıştır.
5. Soruda katılımcıların %90'ı kesinlikle katılıyorum derken %10' u katılıyorum derken geniş ürün yelpazesinin bulunması çalışırken beni motive eder demiştir. (S.5.Kullanabileceğim geniş ürün yelpazesinin bulunması çalışırken beni motive eder.) Beşinci sorudaki geniş ürün yelpazesinin çalışanları motive edeceği yönündeki önerme beklendiği gibi tüm katılımcılar tarafından onaylanmıştır.
6. Soruda katılımcıların % 75'i kesinlikle katılıyorum derken %15'i katılıyorum %10' u kararsızım demiştir.(S.6.Düşük fiyatlı ürünleri kullanırken yüksek fiyatlı ürünlerden daha fazla sorunlarla karşılaştığımı düşünüyorum.) Ürün-fiyat ilişkisini test eden 6. soruda, sağlık personelinde düşük fiyatlı ürünlerin yüksek fiyatlı ürünlere göre daha az güvenilir olduğu yönünde bir ön yargı olduğu izlenmektedir.
7. Katılımcıların kullanılan malzemelerin kalitesiz olması hasta memnuniyetini azaltır sorusuna %68'i kesinlikle katılıyorum derken %10'u kararsızım demiştir. (S.7.Hasta üzerinde kullanılan malzemelerinin kalitesiz olması dolayısıyla hasta memnuniyeti azalmaktadır.) Yedinci soruda kalitesiz malzeme kullanımının hasta memnuniyetini azalttığı yönündeki önerme katılımcıların yüksek oranı tarafından onay görmüştür.
8. Soruda katılımcılar bu soruya %75 kararsızım derken %15'i kesinlikle katılmıyorum demiştir. (S.8.Kullandığım tıbbi malzemelerin kalitesine bakmadan hasta ile kurduğum karşılıklı güven ilişkisi sayesinde hasta memnuniyeti konusunda bir sorunla karşılaşmıyorum.) Sekizinci soruda katılımcıların tamamı hasta ile ilişkilerinin derecesi ne olursa olsun tıbbi malzeme kalitesinin önemli olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.
9. Tıbbi malzemenin kalitesinden ödün verilmemesi sorusuna katılımcıların %89'u kesinlikle katılıyorum derken %11'i katılıyorum demiştir. (S.9.Tıbbi malzemenin kalitesinden ödün verilmemesi gerektiğini düşünüyorum.) Dokuzuncu sorunun yanıtlarında da katılımcıların tamamı tıbbi malzeme kalitesinden ödün verilmemesi yönünde görüş bildirmişlerdir.
10. Soruya katılımcılar %70 kesinlikle katılmıyorum derken %22'si katılmıyorum %8' i kararsızım demiştir. (S.10. Bozuk ve defolu tıbbi sarf malzemelerine ile eski dönemlere

- oranla son zamanlarda daha çok rastlıyorum.) 10. soruda personelin büyük oranda malzeme kalitesinde değişiklik olmadığı yönünde yanıt vermeleri, sürecin doğru yönetildiğini düşündürmektedir.
11. Katılımcıların tıbbi malzeme yönetiminin kurgulanmasının önemli olduğunu düşünüyorum sorusuna %80'i kesinlikle katılıyorum derken %14'ü katılıyorum demiştir. (S.11. Hastanede tıbbi malzeme yönetiminin doğru kurgulanmasının önemli olduğunu düşünüyorum.)
 12. Bazı hastaların evde lazım olur düşüncesiyle gereğinden fazla tıbbi sarf malzemelerini yanlarında götürme isteklerinin karşılanmasının hasta memnuniyetini arttırdığı kanaatindeyim sorusuna katılımcıların %90'ı kesinlikle katılmıyorum, %9'u katılmıyorum, %1,14'ü kararsızım demiştir. (S.12. Bazı hastaların evde lazım olur düşüncesiyle gereğinden fazla tıbbi sarf malzemelerini yanlarında götürme isteklerinin karşılanmasının hasta memnuniyetini arttırdığı kanaatindeyim.) Bu araştırmaya konu olan çalışmanın Malzeme yönetimi konusundaki görüşlerin sorgulandığı onbir ve onikinci soruların yanıtları, personelin malzeme yönetimi ile ilgili sağlam bir politikanın var olması gerektiği inancında olduğunu tespit etmektedir.
 13. Soruya katılımcıların %81'i katılmıyorum derken %15'i kararsızım demiştir. (S.13. Malzeme masrafından kaçınmayıp piyasadaki en pahalı ürünlerin kullanılması kurumumuza daha çok hasta girişi sağlayacaktır.) onüçüncü sorudaki "malzeme masrafından kaçınmayıp piyasadaki en pahalı ürünlerin kullanılması kurumumuza daha çok hasta girişi sağlayacaktır." önermesi büyük oranda desteklenmemiştir.
 14. Katılımcılar bu soruya %92,05'i kesinlikle katılıyorum derken %8'i katılıyorum demiştir.(S.14. Tıbbi sarf malzemelerinin fiyat avantajlı muadilleri ile değiştirilmesi aşamasında kullanıcı personel görüşünün alınması mutlaka gereklidir.)
 15. Tıbbi prensiplere uygun davranmak şartıyla her kalitedeki tıbbi sarf malzemesi ile sağlık hizmetini sürdürmek mümkündür sorusuna katılımcıların %84'ü katılıyorum derken %14'ü kararsızım demiştir.(S.15. Tıbbi prensiplere uygun davranmak şartıyla her kalitedeki tıbbi sarf malzemesi ile sağlık hizmetini sürdürmek mümkündür.) Verilen cevaplar bu soruda bir tereddüt geçirildiğini, sorunun malzeme kalitesinden çok, tıbbi etik ve prensiplere uygun davranma ile ilişkilendirildiğini düşündürmektedir.
 16. Sorusuna katılımcıların %47'si kesinlikle katılıyorum %35'i katılıyorum %18'i kararsızım demiştir.(S.16. Tıbbi malzeme sektörünün geldiği ekonomik boyutun zorlaması ile hastanelere pahalı ve gereksiz tıbbi ürün girişi artmıştır.) Onaltıncı soruya verilen yanıtlar, personelin gelişen ve büyüyen tıp teknolojisinin dayatmasıyla yüksek fiyatlı ürünlerin hastaneye girişinden rahatsızlık duyduğu izlenimini vermektedir.
 17. Katılımcıların bu soruya %80'i katılıyorum derken %20'si kesinlikle katılıyorum demiştir.(S.17. Tıbbi hizmeti sunarken ucuz ve kalitesiz tıbbi sarf malzemelerin işlevsel bozukluklar nedeni ile birden fazla kullanımının hastane ekonomisine zarar verdiğini düşünüyorum.)
 18. Katılımcılar bu soruya %75'i kesinlikle katılıyorum %15'i katılıyorum derken %10'u kararsızım demiştir.(S.18. Tıbbi malzeme seçiminde fiyattan çok işlevin önemli olduğu fikrindeyim.) 18. sorudaki yüksek oranlı kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevapları, fiyattan çok işlevin önemli olduğu algısının da var olduğuna vurgu yapmaktadır.
 19. Bu soruya katılımcılar tarafından %95'i kesinlikle katılıyorum derken %5'i katılıyorum demiştir.(S.19. Haber verilmeden tıbbi malzemelerin daha kalitesiz ürünlerle değiştirilmesi çalışma motivasyonunu bozan bir faktördür.)
- ondört, onyediy ve ondokuzuncu sorulara verilen yanıtlar, hastane personelinin süreçte katılım yönünde donanımlı ve istekli olduklarını işaret etmektedir. Nitekim

uygulamada da personelin geri bildirimleri ile memnun olmadıkları ürünün alımından vazgeçilmiştir. Uygulama sonucu, anket sonuçları ile örtüşmektedir.

20. Katılımcıların %78'i katılıyorum derken %18'si kararsızım demiştir. (S.20.Artan fiyatlar karşısında satın alınan tıbbi malzemelerin yerine daha uygun fiyatlı ürünlerle değiştirilmesi kaçınılmazdır.)

Hastanede işlevsel stratejilerin yürütülmesi sırasında zaman zaman politika değişiklikleri ve taktiksel değişiklikler yapmak gerekli olmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan uygulamada hastane çalışanlarının doğru planlama ile sürece katılımının doğru çözümlere ulaşmayı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uygulamada seçilen yöntem, hastanede çalışan orta ve alt yöneticilerin ve bölüm çalışanlarının kalite döngüsü çerçevesinde tıbbi sarf malzemelerinde yapılacak değişikliği izleyip, eğer sorun yoksa, standardize etmeleri, sorun varsa bulup önlem almaları esasına dayanmakta idi.

Sahada malzemeyi kullananlar yöneticilerine günlük sözlü geri bildirimde bulundular. İlk günlerde personelden alınan geri dönüşlerde malzemenin paketlerinin eski ürünlere göre daha kötü bir maddeden yapılmış olduğu ifadelerine sıklıkla rastlandı. Steril önlüklerin ambalajından çıkarılması sırasında rahat açılmaması, giyilirken el bileklerine takılması gibi sorunlarla karşılaşıldığı belirtildi. Ağrı pompalarından birinde kanül içindeki bir deformasyona bağlı tıkanıklık oluşması, "olay rapor formu" ile bildirilen ilk problem oldu.

İlerleyen günlerde IV kanüllerle ilgili şikayetler öne çıkmaya başladı. Ambalajından çıkartılırken yaşanan güçlükler, ambalajının çabuk yırtılması gibi sorunlar hastaya ulaşmadığı için ilk günlerde raporlanmadı. Yine henüz hastaya kullanılmadan kanülün plastiğinde bozulmalar dikkat çekmeye başladı. Acil servisteki bir hastada, servisteki 3 hastada ve ameliyathanedeki iki hastada kanülleri plastiği hastanın toplar damarına girildikten sonra katlanmak veya yırtılarak ayrılmak suretiyle deforme olduğu şeklinde olay raporlamaları yapıldı. Radyolojide bilgisayarlı tomografi çekilecek bir hastada kanülün delik çıkması nedeni ile kontrast maddenin dışarı aktığı raporlandı. Ameliyathane, servis ve acil ünitesinde 3 hastada kanül hemen takıldıktan sonra tıkanığı için yeni bir damar yolu açılması gerektiği ile ilgili raporlar alındı. Acil serviste bir hastanın kanülünde damara girildikten sonra serum seti ile bağlantı noktasında uyumsuzluk olduğu görülerek damar yolunun iptal edilmek zorunda kaldığı rapor edildi. Nihayet serviste bir kanülün ambalajı açılırken kontrolsüz bir şekilde hemşirenin elinden fırlayıp yere düşmesi şeklinde de bir olay raporlandı.

Kanül tespitleyici pansuman malzemesinin iyi yapışmaması sonucunda biri ameliyathane biri de anjio ünitesindeki iki hastada kanüllerin damardan çıkması olayları raporlandı.

Olay rapor formları kalite birimine geldiğinde prosedür gereği tıbbi direktörlükle paylaşılmaktadır. Tıbbi direktörlük, uygulamanın yapıldığı dönemde bu formları hemen konu ile ilgili tedarik, lojistik ve hasta bakım yöneticileri ile paylaştı. Satın alma birimi ilgili tedarikçi firmalar ile görüşerek meydana gelen uygunsuzluklar hakkında görüş istedi.

Kanül tespitleyici koruyucu bantı getiren Firma 8, raporlanan malzemenin ait olduğu partideki malzemelerini değiştirme yoluna gitti. Ağrı pompası setini tedarik eden Firma 10 sözü edilen defolu seti incelemek için geri aldı. Kanül tedarikçisi Firma 2 ise kullanıcı hatası savı üzerinde ısrarla durarak çözüm getirmekten kaçındı.

Kanül ile ilgili hastane personelinden yoğun şikayet alınması, hastaya ulaşan 11 adet olayın raporlanması, tedarikçi firmanın çözüme yönelik davranışlar sergilememesi nedenleri ile stratejik uygulamadan sorumlu yöneticiler hastane üst yönetimine Firma 2'nin tedarik ettiği kanüllerin satın alınmaması ve hastanede kullanılmaması yönünde tavsiyede bulundular. Bu firmanın ürünlerinin satın alınmasından vazgeçildi ve bir başka marka ile aynı süreç yürütülmeye başlandı.

Finansal açıdan incelendiğinde değiştirilen ürünlerin maliyetinin kuruma önemli avantajlar getirdiği yadsınamayacak bir gerçektir. Maliyetler eski ürünlerin hemen hemen yarısı civarındadır. Ancak sağlık işletmelerinde en önemli aktör insandır. İnsanın vücut bütünlüğü hukuki yasalarla korunmaktadır. Hekim ve sağlık profesyonellerinin mesleklerini uygularken, hastaların rızasını almak ve bilgilendirilmiş onam formlarını imzalatmak şartıyla hastaya teşhis ve tedavi amaçlı girişimlerde bulunmaları gerekebilir. Bu işlemler sırasında kullanılan malzeme ve cihazların öncelikle kullanıcıya güven vermesi, rahatça manüpile edilebilir ve işlevsel olması beklenir. Sağlık alanında yapılan Ar-Ge çalışmaları, teşhis ve tedavi amaçlı yeni uygulamaları sektöre kazandırmaktadır. Geliştirilen bu teknolojiler, çok yüksek fiyatlı olmakla beraber, sağlık sektöründe çalışanların, özellikle hastaların yararına oldukları kanıtlanınca sağlık işletmeleri tarafından satın alınmaya başlanmaktadır. Ancak her yüksek fiyatlı teknoloji aynı derecede yarar sağlamamakta, hastaneler yaptıkları yatırımlardan zarar edebilmektedirler.

Hekim ve sağlık personelinin mesleklerini icra ederken zevk alması ve mutlu olması istenen bir durumdur. Sağlık personeli yaptığı işten memnun olursa, hasta memnuniyeti de artacaktır. Kullanılan tıbbi cihaz ve malzemenin kalitesi ve yaptığı işleme uygun olması, sağlık personelinin zevk ve mutluluğunu daha da katlar. Ters durumda ise yaptığı işi işkence gibi görmeye başlar.

Çalışmamızda konu edilen stratejik uygulamada hastaneye alınarak kullanıma sokulan yeni ürünlerle ilgili süreçte tam da bu durum yaşanmıştır. Özellikle kanüller ile çalışırken, damar yolu açarken personel bir çok sorunlar karşılaşmış, hastaların memnuniyetsizliği ve işini alıştığı gibi yapamaması sonucunda motivasyon kaybına uğramışlardır. Her yeni uygulamada yine aynı sorunları yaşama ihtimalini düşünerek rahatsızlık duymuşlardır.

Hekim, hemşire, tekniker, biyolog ve diğer hastane personeli tarafından yanıtlanan yukarıdaki anketin yorumunda, hastane personelinin hastanede işini yaparken kaliteli ve standartlara uygun malzeme tercih ettiğini belirtmesi, geniş malzeme spektrumunu tercih etmesi, hasta memnuniyetini sağlamada tıbbi malzemenin önemli olduğunu belirtmesi, 3 aylık süreç sonucunda memnuniyetsizlik yaratan kanüllerin geri iadesinde gösterilen irade ile tam olarak örtüşmektedir.

Anket ve uygulama sonuçlarına göre hastane personeli malzemenin kalitesini önemserken, fiyatını da düşünmekte, sadece yüksek fiyatlı ürünlerle çalışmanın hasta memnuniyetini arttırmada etken olmadığı, düşük fiyatlı ürünlerin de diğerlerine göre daha çok probleme neden olduğu şeklinde görüş bildirmişler, ideal kombinasyon lehinde, yani uygun fiyatlı ve kaliteli malzeme lehinde olduklarını göstermişlerdir.

Anket sorularına verilen yanıtların yorumunda dikkati çeken noktalardan biri de hastane personelinin ekonomik dalgalanmalar nedeniyle kurumun malzeme tedariki ile ilgili yaptığı stratejik değişikliklerin personel tarafından büyük oranda desteklenmesi olmuştur. Personel bu konuda sürece mutlaka destek olmak istediğini belirtmiş, sürece kendi katkısı

olmadan, kendi görüşü olmadan yapılacak değişikliklerin ise karşısında olduğunu vurgulamıştır.

Hastane personelinin tamamının destek verdiği konulardan biri de doğru kurgulanmış malzeme yönetimi olmuştur. Bu konuda bilinçli olduğunun bir başka göstergesi, ankette malzeme kaçağına yol açan bir uygulama ile ilgili önermenin desteklenmemesi olmuştur.

Tıbbi sarf malzeme değişikliği ile ilgili uygulamanın başarılı olduğunu düşündüren son derece değerli bir bulgu, anketteki bir soruya verilen “eskiye oranla bozuk ve defolu sarf malzemelerine daha çok rastlanması gibi bir durumun söz konusu olmadığı” yönündeki yanıtlar olmuştur.

Hastanede yapılan tıbbi sarf malzemesi değişikliğiyle ilgili işlevsel uygulama deneyimi;

- 1) Çalışan personel tarafından benimsenmiş ve destek görmüştür.
- 2) Kaliteli malzemenin uygun fiyatlarla tedarik edilebileceği anlaşılmıştır.
- 3) Akılcı malzeme yönetimi ile maliyet düşürülerek tasarruf edilebileceği ve rekabet avantajının yakalanabileceğine gösterilmiştir.
- 4) Personelin işlevsel strateji süreçlerinde görev almaya uygun ve istekli ve buna yetkin oldukları kesin bir şekilde görülmüştür. Ayrıca personelin uygulama sırasındaki davranışları ile anket yanıtlarının birbiri ile örtüşmesi de son derece memnuniyet verici olmuştur. Bu personeli istihdam eden başarılı insan kaynakları uygulamalarına da vurgu yapmayı unutmamak gerekmektedir.

Türkiye’de bir grup özel hastane zincirinin parçası bir hastanede 2018 yılında ani döviz değeri artışının yarattığı krizi aşmak amacıyla iç çevredeki güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, dış çevredeki değişimlerden kaynaklanan fırsat ve tehditleri ortaya koymak için SWOT analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda öneriler ve stratejik yöntemler geliştirilmiştir. Kuruluşun iç çevresinin analizi, kuruluşun güçlü ve zayıf yanlarını tanımlaması, ölçmesi ve tartması gereken bir “stratejik kapasite profili” geliştirilerek yapılabilir. İç çevrenin böyle bir analize tabi tutulması, kuruluşun kriz durumlarının getirdiği tehdit ve fırsatlarla ilgili olarak kaynaklarını ve yeteneklerini mümkün olan en iyi şekilde tanımlamasına olanak verir. Çalışmamızda bu süreç aktarılmıştır.

Şekil 4. Bu Çalışmanın Sonuçlarını Veren SWOT Matrisi

	OLUMLU	OLUMSUZ
DÂHİLİ FAKTÖRLER	GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
	Görece fazla tıbbi bölüm çeşitliliği Nitelikli insan gücü ile Türkiye'nin önde gelen özel hastaneleri arasında sayılması Güçlü finansal itibar Markalaşmış olmak Eğitimli yöneticiler Teknoloji takibi Sağlık sektörüyle ilgili bilgi birikimi Yatırımlara açık olmak Cumartesi mesaisinin olması Öneri sisteminin olması Hastane içi sosyal alanların yeterli olması Konumu itibarıyla marketlere, yiyecek içecek işletmelerine, bankalara, eczanelere, çiçekçilere, bebek mağazaları vs.yakın olması Ulaşımının rahat olması	Yüksek fiyat aralığı, hastaneyi yalnızca sınırlı müşteriler için uygun hale getirmiştir. Ödül sisteminin olmaması Nöbet çizelgelerinin bazı departmanlarda adil yapılmaması Hastanenin yatak kapasitesi
HARİCİ FAKTÖRLER	FIRSATLAR	TEHDİTLER
	Doğru bir ilde bulunmak Yaşlı nüfusun artıyor olması Hastanenin toplumdaki imajının güçlü olması Ortadoğu sağlık turizminin İstanbul'a yönelmesi Dünyada sağlık hizmetlerini ulusal sınırların dışında alma eğiliminin artması SGK ile yapacakları anlaşmalar çerçevesinde hizmetleri daha geniş bir pazara yayılabilmesi Hastanenin sağlık sektöründe artan gücü ve buna paralel oluşan olumlu algısı.	Kur riski Sektördeki rakip firmaların artması Dövizdeki artış durumlarında sarf malzemesi tedarikinde zorluklar yaşanması Sarf malzemesi tedarikinde dışa bağımlı olmak Sarf malzemelerinin çoğunluğunun dış kaynaklı olması nedeniyle; tedarikçilerin hastaneden daha fazla pazarlık gücüne sahip olması. Yüksek vergi ve sigorta primi Sağlık bakanlığının düzenlemeleri Hastaların beklentilerindeki hızlı değişim Tedavide ve hasta ilişkilerinde yaşanabilecek en ufak hatanın hastanenin imajını da etkilemesi Sağlık alanında sık değişen mevzuat nedeniyle ortaya çıkan değişikliklerin zaman ve maliyet kaybına sebep olması Reklam ve pazarlama teknikleri konusunda sağlık sektörü olarak sınırlandırılmak

Özetle; örnek olarak incelenen hastanede uygulanan SWOT analizi, hastanenin şu anki durumunu belirledikten sonra, tıbbi sarf malzemelerinin tedariki konusunda hangi yönde gelişeceklerini bu gelişim sürecinde hastane yönetiminin neleri yapması ve neleri yapmaması gerektiğini belirlemeyi sağlamıştır. Sonuç olarak sağlık işletmelerinin de kâr amaçlı kuruluşlar olduğunu, ancak başka sektörlerle nazaran farklı dinamikleri bulunduğunu unutmamak gerekir. Sağlık işletmesinin nihai ürünü olan sağlık hizmeti son kullanıcı olan sağlık personeli ve müşteri konumunda olan hasta yani insan arasında paylaşılan bir durumdur. Sağlık hizmetinin verilmesi sırasında kaliteden kesinlikle ödün verilemez, ancak kaliteyi sağlamanın tek yolu da yüksek harcamalarda bulunmak değildir. Sağlık hizmetinin sunumunda akılcı stratejiler uygulamak önemlidir. Bunu yaparken hastanede çalışan ve uygun insan kaynakları uygulamaları ile istihdam edilmiş tüm personelin sürece katkıda bulunmasını sağlanmasının önemli olduğunu önermek uygun olacaktır.

5. Sonuç

Bu araştırmada ekonomik anlamda yaşanan kriz nedeniyle tıbbi sarf malzemesi değişikliğine gidilmesi neticesinde hem hastanenin sağlık hizmetini pazarlamanın hastane için maliyeti düşüren yeni bir yolu bulunmuş hem de belirlenen malzeme kalemlerinde yapılan değişikliklerle sağlanacak yıllık tasarrufun 1 165 651,20 TL. olacağı hesaplanmıştır. Bu kalemde sağlanan tasarruf hastane için başka tıbbi alanlarda kullanılacak parasal kaynak anlamına da gelmektedir. Bu iki kalemden (tasarruf kalemi ve tasarruf edilen rakamı başka alanda kullanmak üzere aktarılabilir kalemi) izlenen sürekli iyileştirme hastanenin rekabet edebilirliği üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Bu çalışma Tidd ve diğ. (2001) ve Humphreys ve diğ. (2005) nin firmaların rekabet avantajlarını sürdürebilmeleri için sürekli yenilikler yapmaları ya da uygulamalarında iyileştirmeler sağlamları gerektiği ile ilgili bulgularını desteklemektedir.

Hastanenin önemli girdilerinden olan tıbbi sarf malzemelerinin değişikliği ve bu malzemelerin hangilerinin eksikliğinin hastane işleyişini en çok sekteye uğratacağını tespit konusunda satın alma ve depo personelinin görüşünün alınması, yeni malzemeler alınıp uygulamaya geçildikten sonra malzemeleri kullanan sağlık personeli ile durum değerlendirmesi yapılması hastane personelinin hastane yönetiminin kararları üzerindeki rolünü göstermektedir. Özellikle, bu vurgulanan husus hastanelerin insan kaynaklarında sürekli iyileştirme sağlama çabalarına daha fazla odaklanması gerektiğinin neden önemli olduğunu da göstermektedir.

Ağırlıklı olarak, hastanenin iç çevresi (karakteristik özellikleri, yapısı ve kültürü) ile hastanenin rekabet edebilirliği arasındaki ilişki üzerinde durulan bu çalışmada hastanenin rekabetçi konumunu iyileştirmesinin sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmasına ve pazar payını artırmasına sebep olacağı ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamızın sonuçları Tang (1998) ve Hine ve Ryan (1999) tarafından firmanın rekabetçiliğini şekillendirmede iç ortamının önemine ilişkin sava ile uyumludur. Bu nedenle, firmaların(örneğin özelinde ise hastanelerin) daha rekabetçi olmalarına yardımcı olabilecek bir iklim yaratmak için özellikle özgürce fikir açıklayabilme, şeffaflık, esneklik, güven faktörlerini bünyesinde barındıran bir örgütsel iklim yaratmaya odaklanmaları gerekmektedir.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçları, hastanelerin değişen koşullara göre performanslarını geliştirmesinin hastanenin rekabet edebilirliği üzerinde olumlu etkisi (örneğin; hastanenin artan sarf malzemesi girdi maliyetlerinden etkilenmemesi hatta tedarikçi firma değiştirmesi sayesinde tasarruf etmesi yoluyla) olduğunu doğrulamaktadır. Hastanenin

rekabet gücünün artması sürekli kâr elde etmesine ve kâr marjlarının arttırmasına, varlıkların, satışların ve gelirlerin vb. arttırmasına yardımcı olmuştur.

Kaynakça

Agwu, E.M. (2015). Lecture note on Advanced Strategic Management, Covenant University, Ota, Ogun state. Unpublished, June 26th, 2015.(Aktaran:Taiwo, A. A., Lawal, F. A., Agwu, E. M. (2016). “Vision and Mission in Organization: Myth or Heuristic Device?” The International Journal Of Business & Management, Vol :4 Issue: 3,:127-134.

Aktan, C. C. (1999). 2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2 (Stratejik Yönetim). Simge Ofis Matbaacılık (Aktaran: Özköse. H., Arı S.Çakır Ö.. (2013).”Uzaktan Eğitim Süreci için SWOT Analizi”, Middle Eastern & African Journal of Educational Research, Issue: 5:41-55.

Altuntuğ N. (2009).“Rekabet Üstünlüğünün Sürdürülmesinde Yeteneklerin Rolü: Yetenek Yönetim Yaklaşımı”. Süleyman Demirel Üni.İ.İ.B.F. Dergisi; Cilt:14, Sayı:3, 445-460.

Aydınlı H. İ. (2003). Örgüt Kültürünün Yönetim Açısından Önemi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi; Sayı 2 , 79 – 99.

Bayın, G. (2014). Sistem Yaklaşımı Bakış Açısıyla Sağlık Kurumlarında Dış Çevre Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 99-120.

Gasparotti, C. (2009). The Internal and External Environment Analysis of Romainian Naval Industry with SWOT model. *Management & Marketing*. 4 (3): 97-110

Güçlü N. (2003).Stratejik Yönetim. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi: Cilt 23; Sayı: 2, 61-85.

Hine, D. and Ryan, N. (1999). Small service firms - creating value through innovation, *Managing Service Quality*,9(6), 411-422.

Humphreys, P., McAdam, R. and Ledckey, J. (2005). Longitudinal Evaluation of Innovation Implementation in SMEs, *European Journal of Innovation Management*, 8(3), 283-304

Özer. M. A. (2015). İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerinde Değerlendirmeler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*: Yıl:7 Sayı 14, 69-84.

Patır S. (2008). Kalite Anlayışında Altı Sigma Yaklaşımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*; Cilt 7, Sayı 24, 63-83.

Porter, M. (1985). *Competitive advantage creating and sustaining superior performance*, New York: Simon & Schuster Adult Publishing Group.

Shtal, T., Buriak, M., Ukubassova, G., Amirbekuly, Y., Toiboldinova, Z., Tlegen, T. (2018), Methods of analysis of the external environment of business activities. *Espacios*, Vol. 39, No 12, p. 22

Sur H., Palteki T. (2013) *Hastane Yönetimi*. Nobel Tıp Kitabevi.

T.C. Merkez Bankası döviz kur verileri. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html Erişim: 15.03.2019

Tang, H. (1998). An integrative model of innovation in organizations, *Technovation*, 18(5), 297-309.

Tengilimoğlu D., Işık O., (2017). Akbolat M. Sağlık İşletmeleri Yönetimi. Nobel Kitabevi; 8. Basım.

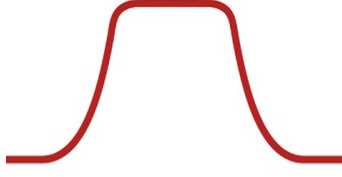
Tidd, J., Bessant, J. and Pavitt, K. (2001). Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change, Bognor Regis: Wiley.

Uğurluoğlu, Ö. (2013), Journal of Society & Social Work, Cilt 24, Sayı 2,155-177.

Usta, Y. ve Öztayşi, B.; Stratejikyaklaşım

<Http://Danismend.Com/Kategori/Altkategori/Stratejik-Yaklasim/> Erişim: 16.05.2020

Ülgen H., Mirze S.K. (2014). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Beta Yayın; 7. Basım.

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

19.Yüzyılda Adana'nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler

Nihat FALAY¹

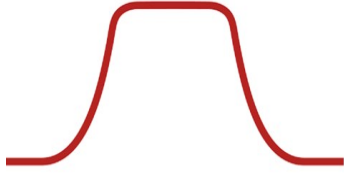
ÖZET

Tarihi M.Ö. 2000'lere kadar geriye giden Adana da özellikle 16.yüzyıla kadar göçebe aşiretler yaşamıştır. Tarım bölgesi olan Adana 19.yüzyıl başlarında Pamuk üretim merkezi olmuştur. 19.yüzyılda gelişmeye başlayan ve 1855 de ilk hastane, 1864 de ilk Çırçır fabrikası, 1889 da Ziraat Bankası şubesi, 1894 de Türkiye'deki ilk Ticaret Odası kurulmuş olan Adana'nın sosyal, kültürel, sanatsal yapısında Türkmen ve Yörük aşiretleri hala önemli bir yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat tarihi; Adana; 19.yüzyıl

Jel Kodlar: N20, N30, Z13

¹ Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü (Emeritus), nihatfalay@gmail.com

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

Changes in The Socio-Economic Structure of Adana in The 19th Century

ABSTRACT

Its history going back to the B.C. 2000s, Adana was settled by nomadic tribes especially until the 16th century. Adana, an agricultural region, became a cotton production center in the early 19th century. Adana started the develop in the 19th century, with the building of the first hospital in 1855, first Ginning factory in 1864, the first Ziraat Bank branches in 1889 and the first Chamber of Commerce in Turkey in 1894. Turkmen and Yoruk nomadic tribes still have an important place in social, cultural, artistic structure of Adana.

Keywords: Economic history; Adana;19th century.

Jel codes: N20, N30, Z13.

1. Giriş: Adana Adının Menşei

Bu ad, Luwi dilindeki Ada (Ana tanrıça) ve Wana (ülkesi) kelimelerinden türetilmiştir ve “Ana Tanrıça Ülkesi” anlamına gelmektedir. Yine Luwi dilinde “uwa” takısının da eklenmesiyle Adanuwa, Atanuwa, Atanwa biçimlerinde, Hitit çivi yazısı belgelerinde de “lia” takısı eklenmiş olarak Adaniia/Ataniia biçiminde geçmiştir.(Umar,1993:16) M.Ö.1900 yılında Luvi Krallığı içinde bulunan Adana, daha sonraki yüzyıllarda Arzava Krallığı ve Kizvatna Krallığı’nın egemenlik alanına geçmiş ve M.Ö.1530’da Hititler tarafından ele geçirilmiştir. M.Ö.1200 den sonra Kue Krallığı tarafından, M.Ö.713-663 döneminde ise Asurlular tarafından yönetilmiştir. M.Ö.663-612 döneminde Kilikya Krallığı’na tâbi olmuş, M.Ö.621-333’de Pers Satraplığı, M.Ö. 333-323 de Makedonya Krallığı’nın ve M.Ö.312-133 döneminde Selökid Krallığı’nın egemenliğine girmiştir. M.Ö.178-12 döneminde Çukurova korsanları tarafından yönetilmiştir. Sonraları Romalıların, M.S. 305-653 yıllarında Bizans İmparatorluğu’nun, 651 yılından sonra da islam egemenliği altında kalmıştır. 12.yüzyılda yine Bizans egemenliği altına girmiştir (Ramsay,1961:424).

Bizanslı tarihçi Etien’in ilettiği bir rivayete göre; Uranos’un oğulları Adanos ve Saros, Tarsus’la savaşarak bu bölgeyi ele geçirmişler ve bunlardan Adonos kente,Saros da oradaki ırmağa adını vermiştir. Hititler döneminde de, “Uru Adaniya “adıyla anılan bu bölge eski el yazmalarında ve fermanlarda Edene ve Azana adlarıyla da geçmektedir. Bazı arap tarihçilerine göre de, Adana’nın kurucusu, Harun Reşit’in valilerinden Ebû Süleym Ezené’dir ve bu bölgeye bu nedenle Ezene denilmiştir. Adana’nın eski bir adının da Erdene olduğu Mehmet Edip Bini Derviş’in Bahçet-ül Menazil adlı eserinden anlaşılmaktadır (Seyhan,1938:43).

1353-1517 yıllarında Ramazanoğulları tarafından yönetilen Adana 1517’de Osmanlı İmparatorluğu’na dahil edilmiştir (Halaçoğlu,1979:819-821). Ramazanoğulları ise Adana’nın Sis, Ayas (Yumurta), Payas taraflarına yerleştirilmiş bir Türkmen boyuna mensupturlar.1608’de Adana doğrudan bir Osmanlı eyaleti haline gelmiştir (Uzunçarşılıoğlu, 1937:46-47;Pitcher,1999:164-165). Adana daha sonra, bölgedeki karışıklıkların sonucu olarak 1641-1699 arasında bazı aşiretlerin zorunlu iskan bölgesi olarak kullanılmıştır.1833-1840 döneminde Mısırlı İbrahim Paşa’nın yönetiminde kalan bölge, karışıklıklar nedeniyle 1865’ten itibaren “Fıkra-i İslahiye” aracılığıyla devlet otoritesinin yerleştirilmesi uygulamalarına tabi tutulmuştur.1918’de Fransızların işgal ettiği Adana, 12 Aralık 1921 de işgalden kurtulmuştur (Yurt-Ansiklopedisi,1981:21; Erdeha,1975:299-300; Yalçın,1959; Tuğlacı,1985-5-6). Tarihin tüm devirlerinde Adana, Toroslar’ın en önemli bir yerleşme alanı niteliğini taşımış ve Kilikyâ ‘nın önemli yerleşim ve savaş noktalarından biri olmuştur, çünkü Toroslar’ın ünlü geçidi olan Külek Boğazı buradadır.(Ramsay,1961:387-388); Lloyd,1989:9-11,219). 1889’ da Adana’da görev yapan ve bu bölgenin tarihi üzerinde araştırmalarda bulunan, daha sonra Seyahat-ül Kübra adlı bir kitap yayınlayan Kılıçzade Süleyman Şükrü Bey Adana’nın ilk adının “Batana” olduğunu belirtmiştir (Yurt Ansiklopedisi,1981:20).

2. Adana’nın İdari Gelişimi

Adana daha önceleri Halep vilayeti içinde Halep, Urfa ve Maraş ile birlikte yer alıyordu (Selaheddin,1867:192). Çukurova’da Fıkra-i İslahiye’nin düzeni sağlamasından sonra idari teşkilat da geliştirilmiş ve Adana 1867’de bağımsız bir vilayet haline getirilmiştir. Buna göre de yeni kazâlar oluşturulmuş, bu kazâlarda resmi binalar ve kışlalar inşa edilmiş, vergileri ve askerleri denetlemek için de nüfus sayımı yaptırılmıştır (Cevdet Paşa,1963).

19.yüzyılın sonuna kadar Adana Vilayeti: Adana, İçel, Kozan ve Cebel-i Bereket olmak üzere 4 sancak,19 kâza, 23 nahiye ve 1629 köyü içeriyordu. Adana merkez sancağı ise Adana, Tarsus, Karaisalı ve Mersin olmak üzere 4 kaza, 10 nahiye ve 476 köyden oluşmakta idi (Cuinet,1892/2: 4 ve 35).

2.1.Şehircilik ve Belediyecilik

Adana 19.yüzyılın sonuna kadar, şehircilik açısından önemli sorunlar yaşamıştır. Belediyecilik açısından kentin ve çevresinin temizliği hizmeti pek sağlanamıyordu. Şöyle ki; mahalle aralarında bulunan meydan ve arsalar çöplük halinde idi, ev ve hanların çöpleri sokaklara atılıyor ve yayalar sokak ve pazarda gezemez halde idi. Mahallelerde birçok gölcük ve durgun sular koktuğu gibi, halkın içmek için su aldığı Seyhan nehrinin alt ve üst yanında dericiler bulunuyordu, sokak ve dükkânların süpürülmesi adet değildi, mezbahalar ise kentin ortasında idi. Bekâr ve yalnız olanlar genellikle han ve sokak aralarında yaşayıp, hasta olanlar da kaldırımlarda yatıyordu. Sıcaklar nedeniyle sıtma ve humma gibi hastalıklar yaygın idi (Akverdi,1938:20). Öte yandan Adana’da cadde denilebilecek bir yol yoktu. Kent birkaç semte ayrılmış ve her semt için gereken yerlere ve köşe başlarına sabit fenerler asılmış idi. Feneciler her akşam petrol lambalarını yakar ve sabahları da petrol koyup şişesini silerlerdi. Çöp arabaları büyük yol ve sokaklarda dolaşır, ancak bu arabalar bazı girintili ve dar sokaklara giremez idi ve çöpler buralarda eşek ve beygir üzerindeki zembillere doldurulurdu. Kentin lağımını temizleme işini Süryaniler yapar, helâlaları tulumlara doldurur ve merkeplerle kentin çok yakınındaki çukurlara boşaltırdı. Ne var bu tulumlar kentin içinde taşınırken bazen patlar ve içindekiler ortalığa yayılırdı (Akverdi,1938:26-28). Bu dönemde kentte araba bulunmadığı için yolculuk hayvanlarla yapılırdı. Binek arabası ilk defa 1860 da getirilmişti ve halk bu arabayı hayretle seyretmişti (Ener,1978:108).

19.yüzyılın sonunda ise Adana kazasında; 18 cami, 37 medrese, 8 tekke ve 2 Ermeni, 1 İtalyan, 1 Yunan ve 1 Protestan kilisesi vardı. Ayrıca bir düşkünler yurdu, 29 han, 2 otel,1 tiyatro bulunuyordu (Cuinet,1892:40). 17 yüzyılda Adana’da bir bedestenin ve kapalı bir çarşının bulunması da dikkat çekicidir (Faroqhi,1994:32). Diğer kentlerde olduğu gibi, 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar Adana’da düzenli bir belediye örgütü ve hizmetleri yoktu. Kent hizmetlerini vakıflar yerine getirmeye çalışıyor idi ve Adana ili sınırları içinde bunların sayısı 350 civarında idi. Vakıflar yanında, 1870’lere doğru muhtesiplik ve ihtisap ağalığı kurumu oluşmuştur. Muhtesipler besin maddelerinin fiyatlarını, tartı araçlarını denetlemekte idi. Bunun yanında şehirde lağım ve mezbahanın olmaması yanında, yiyecek ve içecek maddelerinin sağlık kontrolü pek yapılmıyordu.

1868 yılında belediye görevini “çarşı ağası” denilen kişi yapardı.1870’lerde Adana valisi Halil Paşa zamanında ilk belediye reisi Gözlüklü Süleyman Efendi olmuştur. Ondan sonra 1877 de Bezdikyan Kırkor Efendi belediye reisi olmuştur.1879 da Adana valisi olan şair Ziya Paşa şehre yeni bir çehre kazandırmak için çalışmış ve onun zamanında Sinyor Artin 1880 de belediye reisliği yapmıştır. Adana’da şehircilik ve belediye örgütünün güçlenmesi ancak Bahri Paşa zamanında ve 1900 lere doğru başlamıştır (Akverdi, 1938:20-21 ve 60).

2.2. Nüfus Yapısı

1530-1533 sayımına göre, Adana sancağında bir şehir (Adana), iki kasaba (Ayas ve Kınık) vardı ve nüfusu 10.525 hane ve 4.090 mücerret idi. ² (1530- 1831 arasındaki nüfus

² Hane ve mücerret; vergi toplama birimleri olup, her hane tek ve yerine göre çok sayıda kişiyi de içerir, mücerret ise çoğunlukla tek kişileri kasteder, ama her iki kavram için de bu genelleme her zaman için yapılamaz.

hakkında yayınlanmış bilgiye ulaşılamamıştır) 1831 nüfus sayımına göre ise erkek sayısı 32.073 idi (Yurt-Ansiklopedisi,1981:28-29).1860'larda Adana merkezinde nüfus 30.000 kişi civarında idi.1885'de Adana Vilayeti' nin nüfusu 341.376 Müslim ve 58.742 gayrimüslim olmak üzere toplam 400.118 kişiden oluşmaktaydı.(Selahaddin Bey,1861:214; (Yurt-Ansiklopedisi, 1981:8164).

1890'nın hemen öncesindeki Adana Vilayeti'nin nüfus yapısı şöyledir: Adana'nın nüfusu toplam 403.430³ kişidir ve km başına 11 kişi düşmektedir. Bu nüfus 4 sancak, 19 kaza, 23 nahiyeye ve 1.629 köyün toplamıdır. Nüfusun 158.000'i Müslüman, 173.389'u Hıristiyan ve 72.050' si diğer farklı dinlerdendir: Müslüman ve Osmanlı kökenli olanlar genellikle resmi görevlerde ve yönetici kademedeki istihdam edilirdi ve bölgede geniş mülklere sahip idi. Çerkezler çoğunlukla Adana, Kozan ve Cebeli Bereket çevresinde bulunurlar ve son 25 yıl içinde buraya göç etmiş durumda idi. Kürtler ve Türkmenler ise göçebe durumda idi. Yörükler⁴ ise İçel sancağı civarında idi ve toprağı işlemezlerdi. Fellahlar, Adana ve Cebeli Bereket sancakları civarında bulunur ve tarım ve bahçecilikle uğraşırdı. Tahtacılar, tahta işleri ile uğraşırlar ve cami ve kiliseye pek gitmezlerdi ve "boğma" denilen içkiyi severlerdi. Ermeniler daha çok Adana, Kozan ve Cebeli Bereket sancakları civarında bulunurdu. Ortodoks Rumlar İç Anadolu'daki Kapadokya'dan (özellikle Niğde'den) göç etmişti, bunlar çok çalışkandı ve özellikle ticaretle uğraşırlardı. Müslüman Araplar ve Ortodokslar Suriye ve Lübnan kökenli idi ve özellikle Tarsus ve Mersin civarında otururlardı. Katolik Latinler ise Adana sancağında ve Mersin'de otururlardı. Ayrıca çok az Yahudi bulunurdu. Bunların yanında, 2.000 kadar İranlı Adana'da ve Mersin civarında yerleşmişti. Tarsus'ta da az miktarda Afgan kökenliler vardı. Adana merkez sancağının nüfusu 174.602 idi (Cuinet,1892/2:4-10,35).

2.3. Aşiretler ve Zorunlu İskân

1530'larda Çukurova'daki Sis, Adana, Tarsus ve Özer sancakları "Çukurabad" vilayeti olarak isimlendiriliyordu.16.yüzyıl sayım defterlerine göre bu sancaklarda göçebe aşiretler yaşamakta ve kıyı şeridi dışında köy tipi yerleşmeler yok idi. Adana sancağındaki nahiyeler de genellikle buralardaki cemaatlerin adlarıyla anılıyorlardı: Karaisali gibi. 17.yüzyılın sonuna doğru Adana'da nüfusun çoğunluğunun göçebe olması nedeniyle ova sahipsiz ve bakımsız durumda idi. Adana ve çevresi ticaret ve taşımacılığın kavşak noktası olması nedeniyle, buranın güvenliğinin sağlanması önemliydi. Bu nedenle de araziye tarıma açmak ve güvenliği sağlamak amacıyla merkezi yönetimce bu bölgeye konar-göçerlerin zorunlu iskânına ve yerleştirilmesine karar verilmiş ve 1690'lardan sonra önce Dülkadirli oymaklarının bölgeye yerleştirilmesine başlanmıştır. Aynı şekilde, bu bölgeye özellikle Danişmentli Türkmenlerinin de iskânı söz konusu olmuştur (Halaçoğlu,1988:132-133). Ne var ki, söz konusu oymakların bazıları yerleşik düzene uyum sağlayamamış ve 1696'dan sonra huzursuzluk baş göstermiştir. Öte yandan, Tüccarlı denilen oymak üyeleri vergi vermeyi kabul etmemiş ve topraklarını bırakıp eşkıyalığa başlamışlardır. Dulkadirli oymaklarının yerleşme düzeni de söz konusu kaçak oymaklar nedeniyle bozulmuş ve yöredeki 120 oymağın çoğu da güvensizlik nedeniyle göç etmiştir. (Yurt-Ansiklopedisi,1981:23-29; Orhonlu,1987:77-78).

³ Karpat'a göre ise 1893'te 188.308'i kadın ve 208.041'i erkek olmak üzere toplam nüfus 396.349 kişidir (Karpat,1978-1979:260).

⁴ Yörük kelimesi "yürümek" mastarından türemiştir. Bu konuda Adana ve civarındaki Yörüklerin antropolojik yapıları için (bakınız: Güngör,1941:10-30).

Dışa kapalı geleneksel bu toplulukların 16.yüzyıldaki kıtlıklar ve ayaklanmalarla altüst oluşu (Akdağ, 1975:82 ve 118-119). Çukurova'yı Osmanlı devletinin merkezi otoritesini tanımayan ve iskâna direnen aşiretlerin yaşadığı ve Osmanlı'nın daha sonraları Derviş Paşa komutanlığındaki Fırka-i Islahiye kuvvetleriyle göçebe Türkmen aşiretlerin çarpışıp durduğu bir bölge haline sokmuştur (Çankaya,1982:107). Örneğin; daha 1706'da gönderilen bir emir ile Adana ve Maraş vilayetleri sancak beylerinin halk ve askerleri ile birlikte bunların üzerine gitmeleri istenmiş ve eşkıyaya da, içlerinde bulunan eşkıyayı teslim etmeleri, iskân bölgelerine yerleşerek tarımla uğraşmaları şartıyla affedilecekleri, aksi halde cezalandırılacakları bildirilmiştir. Nitekim aşiret ve cemaatlerden bazıları eşkıyalık yapmamak ve vergilerini vermek şartıyla buldukları yerlere iskân olunmuşlardır (Halaçoğlu,1988: 50-51).

Zaten, Yavuz Selim Adana vilayetini Osmanlı devletine kattığı dönemde bu bölgede yaşayanlar vahşi karakterde ve bölge sarp konumda olduğundan, gereği gibi düzen altına alınamamış ve hatta Osmanlı devlet düzenine göre nüfusun yazımı mümkün olmamıştır (Cevdet Paşa,1963:108). Öte yandan, örneğin Kozan ağaları dışardan kimseyi Kozan'a almamışlar ve halkın dışardaki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmasına meydan vermemişlerdir (Cevdet Paşa,1963:114). Bu arada, bölgedeki çeşitli aşiret ve oymaklar da (örneğin, Cerit ve Tecirli) birbirleriyle savaşmışlar ve bazıları da savaşımların yanında yer almışlardır (Yalman/Yalkın,1977:328-329).

Osmanlı merkezi yönetiminin Adana vilayetindeki aşiretlere gönderdiği emirlere ilişkin olarak aşağıdaki bazı örnekler verilebilir: Bunlardan bazıları 1577'de Adana aşiretleri arasında Rafizilik⁵ akımının çıkmasına, daha sonra Koyuncu cemaatinin göçtüğü yerden kaldırılmalarına,1593'de Danişmentli Türkmenlerin çeşitli mahallerde iskân edilmelerine, 1707'de Kozanoğlu'nun Niğde kalesinde hapsedilmesine, 1718'de Türkmenlerden alınan vergilerin Yörüklerden de alınmasına, 1752'de seferler yüzünden dağılan aşiretlerin düzen altına alınmalarına dairdir (Refik,1930: 29-30, 76, 96, 138, 162-164, 210-214). Bunun yanında, Adana'da yerleşmişliğin ve kentsel gelişimin doğmasına hem idari hem de mimari açıdan katkıda bulunan Ramazanoğulları gibi büyük aşiret ve boylar da olmuştur (Uzunçarşılıoğlu,1937:46-48,92). Evliya Çelebi, Ramazanoğulları'na ilişkin olarak şunu kaydetmiştir: "Ramazanoğulları yaylası ... Adana eyaleti idaresinde büyük bir yaylaktır. Ramazanoğulları yaylası gibi yayla görmedim. Bunda olan Türkmen oymaklarının adlarını yazsak bir kitap olur" (Evliya Çelebi,1971/2,168-169).

19. yüzyılda bu bölgede güvenliğin ve yönetimin yerleşmesi için kurulan Fıkra-i Islahiye'nin Adana sancağında zorunlu iskâna tâbi tuttuğu hane sayısı; 767 gayrimüslim ve 8.300 Müslim olarak toplam 9.067, Kozan sancağında da 2.446 gayrimüslim ve 9.935 Müslim olarak toplam 12.381 dir (Cevdet Paşa,1963:223-224). Fıkra-i Islahiye yoluyla gerçekleştirilen zorunlu iskâna, dönemin ve yörenin ünlü şairi Dadaloğlu tarafından duyulan tepkiyi şu dizelerden öğrenmek mümkündür (Çankaya, 1982:108).

Derviş Paşa yaktı yıktı illeri/ Soldu bütün yurdumuzun gülleri
Karalar giydik de attık alları/ Altınımız geçmez akça tunç oldu

X X X

Bize haram oldu Çukurova'lar/ Şahin uçtu ıssız kaldı yuvalar
Türkmen kızı katarlanmış mayalar/ Bozuldu katarı, ili Avşar'ın.

⁵ Rafizilik; şia'dan bir fırkanın adı olup, Müslüman halifeleri ve aileleri hakkında düşmanlık yapmakla eş tutulmuştur (Pakalın,1983:2-5).

Söz konusu duruma ve değişikliklere benzer tepkiler paralelinde Âşık Mustafa'da;
Kimse sözün tutmaz oldu/ Doğru yola gitmez oldu
Bülbülümüz ötmez oldu/ Diken oldu güllerimiz
diyerek yorum yapmıştır (Çankaya,1982:108).

3. Adana'da Ayanlar

Osmanlı Devletinde 16.ve 17.yüzyıllarda “ayan” deyimi ile ileri gelen kişiler kastedilmekle beraber, 18. Yüzyılda şehirlerin ileri gelenleri de “ayan-ı vilayet” olarak anılırdı. Bu yüzyıldaki ayanlar; azledilmiş kadı, sancakbeyi, müftü, yeniçeriler ve başkaları olup, bunlar ayan olmak için mücadele etmişlerdir. Bu tür ayanların çoğu servetlerini kanunsuz yollarla edinmişler, bunlardan derebeyleri ve mültezimler servetlerini arttırmış ve kuvvet kazanmışlardır (Akdağ,1971:129). Ayanlık özellikle 18. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun büyük bir kısmında yayılmış ve sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar; ayan olanların halkı soyup zenginliklerini arttırmaya yönelmeleri, ayan olma mücadelelerine yol açması ve ayanlık görevini kendi zorbaları yardımı ile yapmaya kalkmasıdır (Özkaya,1977:22-27,174). Örneğin; 1710 ile 1725 yılları arasında Adana'da Yiğitbaşı Mehmet, Dervişoğlu Hüseyin ve Kethüda Yusuf gibi ayanlar kendi taraftarları ile halka eziyet etmiş ve zorla vergi toplamışlardır. Ayrıca, Karslıoğlu Hacı Bey de Adana Valisine karşı çıkmış, isyan etmiş ve Tarsus'da yedi köyü basarak köy kalkının eşya ve hayvanlarını yağmalamış, zulüm sonucunda da, bu yöreden daha önceleri elde edilen gelirler epey azalmıştır. Bir başka örnek de Küçük Ali oğlu Halil Bey'dir, ki bu kişi Şam ve Halep tüccarlarının mallarını yağmalamış ve büyük kazanç sağlamıştır. Hacca gidenler de yollarını değiştirmişlerdir. Şikayetler üzerine Halil Bey yakalanıp idam edilmiştir (Özkaya,1977:72,154,227 ve 248).

4. Tarım

“ Bir çiftçi ülkesi” (Toros,1938:2) olarak da tanımlanan Adana, bunun yanında pamuk, bağcılık, meyvecilik, narenciye ve sebze üretimi ile dikkati çeker (Nuri,1938:6-9). Çok önceki yüzyıllarda da tarıma ve hayvancılığa elverişli olan bölgede (Halaçoğlu,1979:876). Batının, sanayi devriminin uzantısı olarak tüm dünyayı kendi iktisadi yapısına uydurmak amacıyla giriştii faaliyetler paralelinde Çukurova da özellikle 19.yüzyılın ikici yarısında dünya pazarına açılmıştır. Bu bağlamda Adana'da pamuk ekimi giderek önem kazanmıştır, çünkü tarım daha önceleri çoğunlukla tahıla dayalı idi. Özellikle pirinç ekimi çok eski tarihlerden beri söz konusu idi. Özellikle 1839'lardan sonra Adana'da Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa döneminde bölgede tarımsal gelişmeler olmuş ve pamuk yanında, buğday ve arpada ürün verimini arttırmak için ekim tekniğinde yenilikler yapılmıştır. Öte yandan, işçilerin çalışma ve dinlenme saatlerinde iyileştirmeler yapılmıştır (Yurt Ansiklopedisi,1981:32-33).

Adana vilayetinin 19.yüzyıl sonlarındaki toplam arazisi 52.432 dönüm olup, bunun 31.500 dönümü dağlıktır. 20.032 dönümü işlenebilir arazi olup, 90.000 dönümü de bataklıktır. Bu bölgede yapılan tarımın hemen tümü ilkel tekniğe dayalıdır, çünkü yeterli düzeyde tarımsal araçlar yoktur. Daha önce belirtildiği üzere, pamuk üretimi ancak yeni araçlarla geliştirilmiştir. Pamuk yanında, zeytinlik bölgesinde 40.000 dönüm arazide çok sayıda zeytin ağacı, Bozağaç'ta dutluklar vardı, Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında bulunan bölgede de buğday, arpa, susam ve pamuk elde edilmekteydi (Cuinet, 1892:3,13,17 ve 37). İlkel yöntemlere karşın, gübre kullanılması ile (1 e 60) ve hatta bazen (1 e 100) ürün alınabilmesi bölgenin

verimliliğinin önemli bir göstergesidir. Bunun yanında sivrisinek üremesini önlemek için 20.yüzyıl başlarında pirinç ekimi yasaklanmıştır. Önemli bir tarımsal alan olan ormancılık 1890'da Adana'nın başlıca katkıda bulunduğu sektör idi (Issawi,1980:205).

19. yüzyıl sonlarında, 1889'dan beri T.C. Ziraat Bankası, Adana'nın tarımsal kredi ihtiyacını karşılamak üzere faaliyette bulunmaktadır. Ziraat Bankası'nın bu bağlamda 1889-1903 döneminde dağıttığı toplam kredilerin Adana'ya isabet eden miktarı 31.021 kuruştur ve bunun toplam krediler içindeki payı %7, toplam nüfus içindeki payı %9 dur (Yurt Ansiklopedisi,1981: 8170). 1901 yılında da Çukurova Havzası Çukurova Çiftliği kurulmuştur ve bugün Çukurova Tarım İşletmesi (TİGEM) olarak faaliyetini sürdürmektedir (Adana İl Yıllığı,1991:228-233).

Adana tarımı, 19.yüzyıl başında başlayan ve 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar süregelen tarımın ticarete açılması sürecinin önemli bir bölümünü oluşturur. Çünkü 19.yüzyılda Adana, Ankara ve Konya vilayetleri demiryollarının yapılmasına paralel olarak bu bölgede tarımsal ürünlerin ticareti hızlı bir gelişme göstermiştir. Amerikan iç savaşının olması bu bölgede üretilen pamuk açısından Adana'nın önemini arttırmış ve Çukurova bölgesinde üretilen pamuk 1862 de 10.000 balya olmuştur. Bu nedenle de Adana bölgesi, Anadolu'da tarımın ticarete açılmasının tipik bir örneğini oluşturmuştur (Quataert,1980 :40-42,49). Adana'da pamuk yanında, limon, baharat, susam ve yelken bezi de üretilmektedir (Societe, 1924-1925: 35,39-40). 1910'larda ülkenin ortalama en büyük tarım arazisinin bulunduğu yerler arasında Diyarbakır, Aydın ve Bitlis yanında Adana'da 4-8 hektarla önde gelmektedir (Issawi,1980:802).

4.1. Adana ve Pamuk

Adana ve pamuk kelimeleri hep beraber anılır ve pamuk, Adana bölgesinde ilk çağlardan beri ekile gelmiştir. 19.yüzyılın ilk çeyreğinde pamuk ekimi yörenin ihtiyacını karşılayacak düzeye varmıştır. Ne var ki pamuk ilkel yöntemlerle işleniyor ve dokunuyordu. Pamuklu dokumalar daha çok zenginler tarafından satın alınabiliyordu. Adana'daki pamuk ekim alanı o dönemdeki Mısır'ın pamuk ekim alanından %50 daha fazla idi. Adana'da pamuk ekimine özellikle 1830'larda ekim tekniği açısından özel bir önem verilmiş ve İbrahim Paşa zamanında daha da gelişmiş ve 1850'lerde 50.000 balyayı⁶ bulmuştur. Yine bu dönemde Adana ilinde 50 pamuk işleme evi ve buna bağlı çok sayıda keçe, basmane ve masara yeri kurulmuştur (Yurt Ansiklopedisi,1981:32).

1860'lı yıllar Adana ve çevresi için pamuğun en önemli tarımsal ürün olduğu dönemdir. Çünkü bu yıllarda başlayan Amerikan iç savaşı ve köleliğin kaldırılması, o yılların en önemli pamuk alıcısı olan İngiltere'yi dar boğaza sokmuş ve dünya pamuk fiyatları hızla artmıştır. İngiltere açısından sorun, Amerika'dan pamuk gelmemesi, kumaş fabrikalarının faaliyetlerine son vermesi noktasında odaklanıyordu. Bu da 19.yüzyıldaki "pamuk krizini" yarattı (Quataert,1980 :42-43). İngilizler bunun üzerine Amerika'dan getirttikleri pamuk yerine, Türkiye'den pamuk getirtmeyi düşündüler ve pamuk için gerekli toprak ve iklim şartlarını taşıyan Türkiye'de pamuk cinsini ıslah için Osmanlı hükümetine yönelik tekliflerde ve teşebbüslerde bulundular. Öte yandan da gönderdikleri pamuk üretim uzmanları aracılığıyla da pamuk tarımını teşvik ettiler, gazetelerde bu konuda yayınlar yaptırıldılar. Örneğin; Ruzname-i Ceride-i Havadis' te 10-14 Mart 1861'de pamuk hakkında makaleler çıkmıştır (Ziraat Vekâleti, 1938: 120-123). Öte yandan 29 Mayıs 1863'te zamanın resmi gazetesi sayılan Takvim-i Vakayi 'de, Avrupa'dan ithal edilen pamuk tohumları ile tarımsal makinaların 10

⁶ Bir balya yaklaşık 180-200 kg.dır.

yıllık süre ile gümrük resminden istisna edilmesi bir ilanla karara bağlanmıştır. 21 Eylül 1864'te de Adana, Mersin ve Tarsus'ta birer pamuk yıkama fabrikası yapımı için ruhsat verilmesini isteyen James Gout adlı tüccara ruhsat verilmesi, gümrük resminden istisna edilmesi kararı çıkarılmıştır (Ziraat Vekâleti, 1938: 120-123,132-134).

Öte yandan, pamuk yetiştirenlere de madalya verilmeye başlanmış, Türkiye hükümeti de pamuk tarımı için köylüye arazi vermiş, tohum dağıtmıştır. Bu dönemde, bu çevrede iki türlü koza tohumu vardır: Birisi, ürünün çoğunu oluşturan ve “yerli” ismi ile tanınan Hint pamuğu; diğeri ise Amerika pamuklarının melez bir cinsidir ve buna “iane pamuğu” denilmesinin nedeni, diğerdinden daha önce olgunlaşıp paraya çevrilebilmesi, bu yolla çiftçiyi mali sıkıntıdan kurtarmasıdır⁷(Yalman/Yalkın II, 1977: 108-109; Sabri,1929:309).

Amerikan iç savaşından sonra ise dünya pamuk fiyatlarının düşmesiyle pamuk ekimi de azalmaya başlamıştır. Bunda Osmanlı hükümetinin işi ciddi şekilde izlememesi yanında, köylülere ilişkin nedenler de vardır: “Birincisi, pamuğu mevsiminde yani pamuk zer'inin en âla mevsimi olan nisanda zer etmeyip bazı hallerde hazirana tehir ediyorlar. İkincisi, pamuğu buğday veya arpa eker gibi ekip yalnız arpa için tarlayı iki defa sürdükleri halde pamuk için üç defa sürüyorlar” (Ziraat Vekâleti, 1938: 136).

19.yüzyıl boyunca Adana bölgesinin temel tarımsal ürünü olan pamuk üretimi bu yüzyılın sonlarına doğru 2.000 balyaya kadar düşmüş, fakat bu üretim 1909 da 76.000 balyaya çıkmış ve daha sonraki yıllarda daha da artmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında pamuk üretimi 30 milyon okkaya varmıştır (Societe, 1924-1925: 35).19.yüzyılda Anadolu'dan çeşitli ülkelere yüksek miktarda ihraç edilen ürünlerden biri pamuk olup, özellikle Adana, Silifke ve civarı pamukları önemli bir gelir kaynağı idi (Uzunçarşılıoğlu,1937:110). 1890 yılında Adana'nın ihraç limanı olan Mersin'den yapılan toplam ihraç değeri 15,2 milyon frank olup, pamuk ihracatı 14.000 balya ve değeri 4,5 milyon franktır. Bu da toplam ihracat içinde pamuğun 1/3 gibi önemli bir paya sahip olduğunu gösterir. İşte 4,5 milyon franklık bu pamuk ihracatının 1,8 milyon frangı İngiltere'ye yöneliktir. (Cuinet,1892/2:4 ve 54).

4.2. Adana ve Tütün

Onbin yıl önce Kuzey ve Orta Amerika'da üretimi başlamış olan tütün (Haustein & Groneberg, 2010:1-2) Amerika kıtasının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Hatch,1948:101). Tütün Adana açısından da önemli bir tarımsal sanayi ürünüdür. Karadeniz, Marmara, Trakya ve Ege bölgelerinde üretilen tütünlere yanında Doğu, Güneydoğu'da ve Adana'da üretilen tütün de göz ardı edilemez (Keskin ve Yaman,2013: 284-285,287).

Tütün tüketimi ile Osmanlıların tanışması dört yüzyıl öncesine rastlamaktadır.18.yüzyılın sonlarına doğru tütün, içki ve kahve gelirleri ile birlikte özel bir hazineye yönlendirilmiş olup, ülkenin savaş finansmanında ele alınmıştır. Bu gelirlerin Cumhuriyetin kuruluşuna kadar yabancıların ve Düyûn-u Umumiye' nin yönetimi ve denetimine devredilmesi söz konusu olmuştur.1873-1879 döneminde ilk devlet tekelinin kurulması sonrasında Reji İdaresi'nin imtiyazı (ayrıcalığı) nın oluşması ve bunun 1914 yılında sona erdirilmesi söz konusudur.Reji İdaresi'nin iki temel politikası göze çarpar: Birincisi; Samsun, İzmir ve Adana gibi tütün üretim alanlarının yakın ve farklı coğrafi bölgelerde fabrikalar kurulmasıdır. Bu bağlamda Adana'da 1895'de bir sigara fabrikası kurulmuştur

⁷ Bu konuda bir başka açıklama, Abidin Paşa'nın bu tohumu Mısır'dan getirterek iane olarak dağıttığı rivayetini esas alır.

(Falay,2013:431).İkincisi; üretim yanında, ihracat ve tmbeki ithalatı ile ilgili konularda Şirket kurarak kontrolü elde tutmasıdır (Doğruel ve Doğruel, 2000:76).

Başlıca üretim birimleri, tütün üretiminin temel olduğu bölgelere yakın yerlerde açılmıştır. Bu bağlamda Anadolu'da Samsun, Adana, Manisa ve İzmir'de fabrikalar oluŐturulmuŐtur. Reji idaresinin tasfiyesi ve tütünde devlet tekelinin kuruluŐunun temelinde, Ankara yönetiminin bu görevi üstlenmesi için 57 no.lu bir karar ile tütün ambarı creti belirlenmekte ve yönetim bu ücretleri kendi hazinesine aktarmaktadır. Cumhuriyetin ilanı ile de üretim ve vergileme ülke kontrolü altına alınmış olmaktadır (Falay,2013:438).1895 de üretime açılan Adana sigara fabrikasında 1928 yılında (98) iŐŐi çalıŐmaktaydı (Keskin ve Yaman,2013: 297). Bu bağlamda Güney ve Güneydoğu bölgesi tütünlerinin ekim alanları Diyarbakır, Siirt, Mardin, Malatya, Elazığ, Hatay ve Adana'da yođunlaŐmıŐtır. Doğu'da ise Bitlis, MuŐ, Mutki, Őemdinli başta gelmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2000:212-213). Bunun uzantısı olarak ilk proluk tütün üretim denemeleri 1931'de Adana'da yapılacaktır.

4.3. Ormancılık

19.yüzyılda Adana vilayeti yoğun orman ile kaplı idi ve toplam orman alanı 490,9 hektar (yani 1.859 dönüm) idi. Bu ormanların 222 hektarı İçel, 144 hektarı Adana, 74 hektarı Cebel-i Bereket ve 51 hektarı Kozan sancağında bulunuyordu. Adana vilayetinin %10'unu oluşturan bu ormanlar am, meŐe, servi, kayın, zeytin, sedir vb. ağaçlardan oluŐuyordu. Adana vilayetinde bulunan ormanlar büyük çoğunlukla ısınma ve ev yapımında kullanılmakta idi, ayrıca Mısır ve Suriye'ye de ihraç ediliyordu (Cuinet,1892/2: 16; Solakian,1923:31,34).

5. Madencilik

Adana vilayeti maden açısından da çok zengindir; Demir, bakır, sülfür, kurşun, krom ve gümüş gibi. Bu zenginliğine rağmen yeteri kadar maden istihracı (ıkarımı) yapılmamıŐtır. Yalnız, Bereketli Maden'deki ve Bulgar Madeni' ndeki gümüş iŐletilmekte, fakat yüksek bir istihdam da sağlamamaktadır. (Cuinet,1892:2, 16; Issawi, 1980 :294-296). Bulgar Madeni gümüŐü Tarsus ve Mersin'e yakın ve Bağdat Demiryolu zerindedir. Gümüş madeni özellikle Bereketli Maden, Akdağ, Aladağ, DeliktaŐ ve Gülek'ten çıkarılır. Bulgar Madeni 1.700 metre yükseklikte olup Mersin'e de 65 km. uzaklıktadır (Solakian,1923: 30). Öte yandan krom madeni Elvanlı' da çıkarılmaktadır ve maden cevheri %51 zenginliktedir. Öte yandan Yarpuz ve Mersin'de de krom cevheri vardır ve 20.yüzyıl başında 1.800 ton çıkarılmış olup yine %51 zenginliğindedir. Kurşun madeni de Bulgar Madeni' nden çıkarılmaktadır (Solakian,1923: 46-47).

Adana vilayeti 20.yüzyıl başında Osmanlı devletinin maden üretimi iÇinde krom ve kurşun itibariyle önemli bir yer almıştır (Yurt Ansiklopedisi,1981:8173). Adana vilayeti aynı zamanda, Seyhan ve Ceyhan nehirleri dolayısıyla önemli bir tuzla bölgesidir. Öyle ki, Silifke'den Adana'ya kadar olan bölgede çok sayıda tuzlu su kaynağı vardır. (Solakian,1923: 80). Bu tuzların geliri 19.yüzyıl sonunda kurulan Düyûn-u Umumiye tarafından yönetilmiştir. "Tuzlaların yıllık gelirini tam olarak bilmek zor olmakla birlikte, 2500-3000 hektarın verimli tuzla olarak kullanıldığı ve yılda 2-2,5 milyon kg. tuz üretildiği tahmin edilmektedir (Cuinet,1892:2,23, 27-28).

6. Sanayi, Ticaret ve Ulaştırma

6.1. Sanayi

Adana sanayi başlangıçta tarım sektörüne dayalı olarak kurulmuş olup, Cumhuriyet döneminden önce Adana sanayiinde göze çarpar bir faaliyete rastlanmaz. Sanayi üretimi, önceleri masra ile çalışan değirmenler, keçe imalathaneleri ve ilkel dokuma tezgâhlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ne var ki, Osmanlı devletinde toplam (1103) fabrika var iken, bunların (35) i Adana'da bulunmakta idi (Issawi, 1980 : 278).

Adana'da gerçek anlamda kurulmuş ilk fabrika 1864 yılındaki çırçır fabrikasıdır. Bu fabrikayı ünlü Fransız yazar Alphonse Daudet'in akrabası olan Justin Daudet kurmuştur. Bu fabrikadaha sonra Ceyhan'a nakledilmiştir.1908'de Adana'da 500 çırçır fabrikası vardır. (Issawi, 1980 : 311). 1885 yılında Havace Tırpani tarafından ikinci çırçır fabrikası kurulmuştur ve daha sonra bu tesise dokuma ünitesi eklenmiştir. Modern döner değirmen de 1887'de Tarsus'da görülmüştür (Issawi, 1980 : 310). Daha sonra Adana'da ilk bez fabrikası ise 1901'de kurulmuştur. Adana'da ilk un fabrikası da 1902'de Salih Efendi tarafından kurulmuştur. Adana'nın iktisadi yaşamında halı ve kilim dokumacılığı büyük bir yer tutmuştur ve kilim yöredeki yörüklerin en değerli eşyası haline gelmiştir. Öte yandan tilki, keçi ve manda dericiliği de ileri düzeylere varmıştır (Yurt Ansiklopedisi,1981:138; Mazlum, 1995:18-19; Adana İl Yıllığı,1991:246; (Cuinet,1892:25; Societe, 1924-1925: 39).

Adana'da sanayi ile birlikte 1830'lardan sonra ücretli sanayi işçisi sınıfı oluşmuş ve bu bölge işçi-işveren ilişkileri açısından dinamik bir özellik taşımıştır. Fakat, işçilerin sendikalaşması ancak 20.yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir. Oysa işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesi, dinlenme süreleri, çalışma gün ve saatlerine ilişkin haklar Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa zamanında gerçekleşmiş ve belirlenmiştir. Bu nedenle de yemek ve dinlenme süreleri halk arasında "İbrahim Paşa Soluğu" olarak adlandırılmıştır (Yurt Ansiklopedisi,1981:32,131).

6.2. İç ve Dış Ticaret

Adana öteden beri Mersin yoluyla Avrupa, Amerika, Mısır ve İstanbul'dan getirdiği çeşitli maddeleri iç piyasaya ve doğuya gönderen önemli bir ticaret merkezi olagelmiştir. Çevre bölgelerin ürünleri buradan iç piyasaya gönderildiği gibi, Konya, Niğde, Kayseri, Maraş, Malatya ve Diyarbakır'a kadar tüm doğu vilayetlerinin ürünleri de dış dünyaya ve piyasalara yine Adana'dan gönderilirdi (Sabri,1929:276). Buna rağmen, 19.yüzyılda Adana'da ticaret koşullarının yine de ilkel olduğu, ancak yüzyılın sonlarına doğru üretimin ve ticaretin örgütlenmesine gidildiği görülmektedir. Çünkü, bu yüzyılda borsa binası dahi yoktu. Yine de Türkiye'nin en eskisi olan Adana Ticaret Odası 1894'de kurulmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1981:39). Öte yandan, bu yüzyılda Adana'nın iktisadi ve ticari hayatına Hristiyanların hâkim olduğu görülür (Akverdi,1938:28; Hekim Bedros, Aşıkyan, Zatos, Kokonaki, Papuçcuoğlu, Tırpani, Şalvarcıoğlu, Gülbenkyan, Boduroğlu, Habipoğlu vb. adlı ve tamamen Rum ve Ermenilere ait fabrikalar vardı. Bunların dışında birkaç tane Müslüman tebâdan olanların (Akarcalı, Kalaoğlu, Bosnalı Salih vb.) fabrikaları vardı.

Kuyumculuk, kunduracılık, terzilik, kalaycılık, bakırcılık, tenekecilik, kısmen dericilik ve marangozluk gibi küçük zanaatlar ile eczacılık, doktorluk, avukatlık mühendislik gibi mesleklerde ise Müslümanlar hemen hemen yok gibiydi. Buna ilaveten kredi, ithalat ve ihracat işlerine de Hristiyanların hakim olduğu ve bunların son zamanlarda çiftçilik yapmaya başladıkları da görülür. Adana vilayeti öte yandan önemli düzeyde ihracat ilişkilerine sahipti. Bu ticaretin ilk akla gelen ürünleri tahıl, sert ve yumuşak buğday, çekirdek ve tohum, ceviz ve kumaş boyası, ısıtma ve yapı için kullanılan kereste, küçükbaş hayvan ve deridir. Özellikle

Adana pamuğu Avrupa'da çok ¼nl¼ idi. Tohum, pamuk ve diğer ihracat emtiasının ihracatı Mersin'den yapılıyor ve Marsilya, Liverpool ve Trieste'ye gidiyordu. Kereste ise Suriye ve Mısır'a yollanıyordu.1873-1876 yılları arasında Adana vilayetinin ortalama yıllık ihracatı 562 bin sterlin olmuştur (Çadırcı,1991:368). 1890'da Adana vilayetinden yapılan ihracatın toplamı 21,1 milyon frank değerinde olup, bunun 15,2 milyon francı esas liman olan Mersin'den, 5,9 milyon francı ise diğer ikincil limanlardan (Taşucu, Anamur, Karataş vb.) yapılmıştır.Buna karşılık ithalat işlemleri manifatura, y¼n ve pamuklu kumaş, Rusya petrol¼, şeker, kahve, İngiliz ve İtalyan pirinci, bu gibi şeylere yönelik idi. 1873-1877 yılları arasında Adana'dan yapılan ortalama yıllık ithalat 517 bin sterlindir (Çadırcı,1991:368). 1890'da Adana vilayetinden yapılan ithalatın toplamı 8,5 milyon frank idi (Cuinet,1892:2,25-26; Issawi, 1980 : 82,130-131).

Adana vilayetinin temel limanı olan Mersin'den yapılan ihracat ve ithalatın 1886-1890 yıllarındaki seyri ise aşığıdaki gibidir (bin frank):

Tablo 1

Yıl	İhracat	İthalat
1886	<i>16,569</i>	<i>14,700</i>
1887	<i>11,767</i>	<i>9,800</i>
1888	<i>12,630</i>	<i>9,145</i>
1889	<i>10,402</i>	<i>7,163</i>
1890	<i>15,230</i>	<i>8,528</i>

(Cuinet,1892:2,54-57).

1890 yılında Mersin'den yapılan ihracat ve ithalat tutarlarının ¼lkelere g¼re d¼k¼m¼ ise şoyledir (bin frank):

Tablo 2

Ülke	İhracat	İthalat
Almanya	-	335
A.B.D.	-	71
Cezayir-Tunus	267	-
Mısır	546	-
İspanya	590	-
İngiltere	913	2470
Avusturya	990	1592
Fransa	7482	1374
Yunanistan	502	75
İtalya	944	354
Rusya	520	162
Türkiye dâhiline	1579	1885
Diğer ülkeler	897	210

(Cuinet,1892:2,54-57).

İç ve dış ticaretin yapılması için Adana’da yerli ve yabancı kişiler ve kurumlar da ortaya çıkmış ve gelişmiştir: Türkiye Ulusal İthalat ve İhracat A.Ş., Şark Tarım ve Sanayi A.Ş., İstikbal Adana Pamuk Şirketi, İtidal Şirketi, Ağazade Hulusi ve Hacı Musazade Şirketi, Standart Oil Bayii, Vacuum Petrol Şirketi, Singer Şirketi, Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası (Societe, 1924-1925: 52).

6.3.Ulaştırma

Adana ilk çağlardan günümüze kadar Anadolu’yu Ortadoğu’ya bağlayan askeri, ticari ve idari bir kaynak durumundadır. Bu bölgenin diğer bölgelerle bağlantısını kuran temel iki yol vardır: Birincisi, “Kral Yolu” da denilen ve İran’dan gelip Kilikya üzerinden Sinop’a giden yoldur ve Ceyhan, Adana ve Tarsus gibi yerlerden geçip kuzeye kıvrılır. İkincisi, İskenderun’dan başlayıp Ayas, Adana, Tarsus ve Silifke’den geçip Ege’ye uzanan yoldur (Yurt Ansiklopedisi,1981:22). 19.yüzyılda da Adana vilayetinde başlıca üç yol izlenirdi. Bunlardan birisi Mersin-Tarsus-Adana yönünde, diğeri Sis-Misis yönünde, öbürü ise Mersin-Silifke yönündedir idi (Cuinet,1892/2: 17).Osmanlı devletince, ilk defa 1840 yılında İstanbul dışında posta müdürü atanan Edirne’den sonra, ulaşımın kavşak noktasında bulunduğu için Anadolu’da öncelikle Adana, Kayseri, Ankara, Erzurum ve Trabzon’da 1841-42 yıllarında posta müdürleri göreve başlamıştır.Güney ve güneydoğu ulaşımının kavşak noktasında olduğu için, 19.yüzyılın ikinci yarısında Çukurova ve özellikle Adana’yı dünya pazarlarına bağlamayı öngören bir dizi tasarı ve projeler geliştirilmiştir. Öte yandan, yabancıların geliştirdiği projelerin ilki 1856’da İngilizlerin önerdiği İskenderun- Basra Körfezi demiryolu

tasarısıdır. Daha sonra 1870’de yine İngilizler Mersin-Adana-İskenderun-Kilis-Urfa-Diyarbakır demiryolu tasarısını önermişler, fakat bu öneri benimsenmemiştir.

1856’da iltizama verilen Köstence-Tırnova hattı hariç olmak üzere, Mersin-Adana, Yafa-Kudüs hatları ulusal nitelikteki Osmanlı şirketleri tarafından inşa edilen ilk hatlardır. Çünkü bu tarihten beri Osmanlı hükümeti, yeni kurulan ve değişiklik geçiren şirketlerin ulusal bir karakter taşımalarını şart koşmuştur (Morawitz,1979:326). Bu bağlamda Adana demiryolu için ilk somut adım Ocak 18.833’de atılmış ve 67 km. uzunluğunda olan bu hattın imtiyazı 99 yıl süreyle Mehmet Nahid Bey ile Kara Todori Paşa olarak da anılan Costaki Téodoridi adlı iki Osmanlı vatandaşına verilmiştir. Bu imtiyazı alanlar, imtiyazlarını 31 Ocak 1885’de 165 bin İngiliz lirası sermayeli Osmanlı Demiryolu Ortaklığı’na satmıştır. Bu ortaklığın sahibi Baron Evian de Vandeuve idi. Söz konusu ortaklık 20 bin İngiliz lirası değerinde 8.250 hisse senedi çıkarmıştır. Bu hisse senetlerinin 6 bin’ini Fransızlar ve İngilizler, geri kalanını ise İstanbul, Adana ve Mersin’deki vatandaşlar almıştır. Aynı ortaklık daha sonra 1850 hisse senedi daha çıkarmıştır. Adana bu dönemde tarımsal bölgenin hızlı gelişmesinin merkezi durumunda idi (Issawi, 1980 : 33). Bu demiryolu 1886’da işletmeye açılmış ve 1889’da 27.804 yolcu ve 20.772 ton mal, 1890’da 38.507 yolcu ve 36.612 ton mal taşımış ve km. başına toplam brüt gelir 9.270 ve 12.612 İngiliz lirası olmuştur (Cuinet,1892/2:18-20). Fakat bu hattın işletilmesi umulan sonucu vermemiştir. Çünkü kolera hastalığı nedeniyle alınan karantina önlemleri, kötü hasat elde edilmesi ve su baskınları nedeniyle bu hattın mal ve insan ulaştırma potansiyelini gerçekleştirilmemiştir. Hattın1890-1901 yılları arasındaki hesap devresinin safi bakiyesine bakılırsa; 1890-1891 ve 1899-1901 yıllarında pozitif bakiye, 1892-1898 yıllarında negatif bakiye vermiştir (Velay,1978:402-406). Bu hat Osmanlı devletinin Alman yanlısı politika izlemesi sonucu, 1908’de Almanlara satılmıştır ve daha sonra da millileştirilmiştir (Solakian,1923 :83). Mersin-Adana hattı Almanya’nın sahipliği altında 10 milyon frank sermayeli ve 67 kilometre uzunluğunda idi (Issawi,1980:149).Söz konusu hat 2 Ağustos 1886’da Adana Valisi Köse Raif Paşa’nın da katıldığı bir törenle açılmış, açılış günü trenin ne olduğunu ilk defa görecek olan halk, lokomotif düdüğü çalarak istasyona girince, dağılıp kaçmıştır. İlk günlerde trene kimseler binmemiş, işletme yöneticileri bunun üzerine, halkı alıştırabilmek için bir ay süreyle herkesi parasız götürüp getirmiş ve halk böylece tren yolculuğuna alıştırmıştır (Yurt Ansiklopedisi,1981:35).1910’larda hazırlanan İngiliz raporlarında Adana, İzmir, Trabzon ve Erzurum’un ulaştırma açısından önemli yerler olduğu belirtilmiştir (Issawi,1980:150).1940’larda Adana belediyesinde 27 otobüs, 217 kamyon, 1 kamyonet, 124 özel oto,31 taksinin mevcut olması Adana’nın bu açıdan öneminin bir uzantısıdır.(İller bankası,1949:27).

7. Mali Yapı ve Bankacılık

7.1. Mali Yapı

16.yüzyılda Adana görece olarak fakir eyaletlerden olup, tek başına gelirleri bir veziri geçindirecek durumda değildi ve bu nedenle de çoğunlukla mutasarrıflıkla yönetiliyordu (Çadircı,1991:13)Yine bu yüzyılda Anadolu’nun Trabzon-Urfa hattının batısındaki en büyük 50 yerleşim birimi ele alınırsa, bunlarda tarımsal vergiler ile ticari işlemlerden alınan vergiler arasındaki genel oranın 1/1 ve 1/2 arasında olmasına karşın, Adana vilayeti 1520-1531 yılları itibariyle 1/14’lük bir orana sahiptir. (Bu oranın daha yüksek olduğu tek vilayet ise 1/17,6 ile Trabzon’dur). Görülüyor ki mevcut ölçüler itibariyle Adana’nın bu durumu normal değil idi. Osmanlı devletinin buralarda egemenliğini sağlamasından sonra, bölgenin Ramazanoğulları gibi yerel zenginleri, ticari potansiyelin artması için çaba sarf etmişler ve hanlar ve diğer ticari

binalar yaptırmışlardır. İşte bu nedenledir ki ticari işlemler ve gelirler tarımsal faaliyetler ve gelirden çok daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.1520-1531’de toplanan vergiler açısından dağılım ise şöyledir: tarımsal % 6, ticari %85 ve imalat %9. (Faroqhi,1979-1980, 22,27-28,43 te Tablo 2 ve 47 de Tablo 6).

Adana için bu yüzyılda en son vergi tahriri 1572-1573 yılında yapılmıştır. Bu dönemde Bursa ticari faaliyetlerin tartışılmaz merkezi niteliğinde idi. Öte yandan Trabzon bir liman kenti, Adana ise Halep’e giden yoların bir kervan Merkezi olarak (Faroqhi,1994: 16) Bursa ile kıyaslanamazdı. Fakat 16.yüzyılın ikinci yarısında ihtisap vergisi açısından Adana önemli bir merkez idi, çünkü iktisadi faaliyetleri önemli ölçüde artmıştı.1520-1531 arasında Adana’nın ihtisap vergisi geliri 25.000 kuruş iken 1573-1584 de 43000 kuruş olmuş ve diğer 25 büyük kentten daha fazla gelir elde edilmiştir. Boyahane vergisi açısından da önde gelen ilk 5 kent arasında yer almıştır (Faroqhi,1979-1980, 29-31,45 de Tablo 4 ve 46 da Tablo 5).

Adana 1500-1533 yılları arasında 50 kentte mevcut vergi mükelleflerinin sayısı itibariyle 39.sırada olup, mükellef sayısı 544 iken, 1566-1600 yılları arasındaki vergi mükellefleri itibariyle 47.sıraya inmiş fakat mükellef sayısı 1.017 olmuştur (Faroqhi,1979-1980, 39 da Tablo 1a, 41 de Tablo 1b; Faroqhi,1994;377 de Tablo1). Gelir ve giderleri denetlemek görevini yüklenen ve bütçelerde yer alan maliye kalemlerinin yöneticisi durumunda bulunan baş muhasebenin denetlediği gelirler açısından, bu mukataaların bazıları önem kazanırken bazıları da önemlerini kaybetmişlerdir. Sadece yıllık geliri milyon akçeyi aşan önemli mukataalar içinde Adana vilayeti mukataalarının gösterdiği gelişim şöyledir.

Tablo 3

Yıl	Gelir (Akçe)
1698-99	<i>1.650.000</i>
1700-01	<i>9.119.640</i>
1710-11	<i>3.923.100</i>
1716	<i>2.797.000</i>
1734-35	<i>1.894.380</i>
1748	<i>1.741.980</i>

(Tabakoğlu,1985 :84-88 de Tablo 6 ve 7).

19.yüzyılın sonuna doğru Adana vilayetinden elde edilen yıllık devlet gelirleri 350 bin Osmanlı lirası civarındadır. Önce 1887 sonra da 1890 yılında görülen kuraklık sonucu ise gelirden bir düşme olmuştur (Güran,1986 :94).1890 da elde edilen gelirlerin dökümü ise şöyledir:

Tablo 4

Gelir	Tutarı (Türk Lirası)
Aşar	70.771
Dolaysız vergi	56.435
Bedel-i askeri	10.626
Ağnam vergisi	66,512
Mahkeme harçları	3.85
Gümrük vergisi	26.183
Tescil vergisi	1.191
Orman vergisi	8.802
Diğer	13.929

(Cuinet,1892:2,30).

Düÿûn-u Umumiye İdaresi'nin Adana vilayetindeki faaliyetleri Mersin'de bir merkez müdürü, Adana'da bir merkez memuru ve tuzlalar için de bir müdür aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu faaliyetleri sonucunda 1890 yılında bu teşkilatın toplam geliri 1.883.713 kuruş, gideri de 448.848 kuruş olmuştur. Bu gelirlerin en büyüğü ise 1.241.472 kuruş ile Adana tuzlasından sağlanmıştı (Cuinet,1892/2:26-27).Yine bu dönemde Tütün Rejisi teşkilatı Adana vilayetinde kurulmuş olup, bu teşkilatın Mersin, Adana ve İçel merkezlerinde elde ettiği yıllık gelir tahminen 3.945.000 kuruştur. Adana vilayetinde toplanan tütün miktarı ise yıllık 150-200 tondur. Reji idaresinde bunun ancak 70-80 tonu kayıtlı olup, geri kalanı kaçak yollarla piyasaya sürülmekteydi (Cuinet,1892/2:30).

Adana vilayetinin iktisadi ve mali yapısının ve dinamizminin yanında, geçmiş yüzyılda bazı bölgelerde paranın dahi tanınmaması ve Hacı Osmanlı kariyesi gibi yerlerde önem verilmemesi dikkat çekicidir. Örneğin, bölgeye yeni idari düzenlemeler yapması için gönderilen Fıkra-i İslahiye başkâtibi Mazhar Bey'in, hizmet eden bir çocuğa para vermek istemesi üzerine, çocuğun para ile ne yapıldığını bilmediğini söyleyerek onu geri vermek istemesi buna örnektir. Öte yandan, bunun tam tersi yönde olmak üzere, Hassa kazasındaki beylerin öteden beri kendi bölgelerinde bağımsız mali ve idari yönetici gibi davranmaları ve yerel gelirleri istedikleri gibi toplayıp sarf etmeye yönelik olmaları yaygın bir tavır halini almıştır (Cevdet Paşa,1963:160,145).

Bölge halkının paraya olan yaklaşımını şu türküyü de anlatmak mümkündür;

Âdemden hatemi edna dolayı/ İnsanı ağladıp güldüren akça,
Mevla yeri göğü çarhı kuralı/ Herkese fendini bildiren akça.
Abdalları bülbül eder söyletir/ Ahmaklara tül tül emel diletir,
Muzırlara şeytan yükü yükletir/ Herkesi kendine taptıran akça.

(Yalman/Yalkın,1977/I:128).

7.2. Bankacılık

Adana vilayetinde pamuk üretimi ile birlikte, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra çiftçinin kredi gereksinimi doğmuştur. Bu nedenle bölgede “menafı sandıkları” kurulmuştu ve maçı, pamuk ekimini desteklemektir. Ne var ki bu sandıkların kredilerinden küçük köylünün yararlanması güçtü, çünkü hem kredilerin çoğu varlıklı köylülere gidiyordu hem de kredi formaliteleri uzun idi. Ekim 1888’de Ziraat Bankası kurulmuş ve Adana şubesi 1889’da açılmıştır. Osmanlı Bankası, Banque Française de Syrie ve Banque d’Athenes’in de şubeleri açılmıştır (Cuinet,1892:2, 14-15; Yurt Ansiklopedisi,1981:38).

Ziraat Bankası’nın 1889-1895 ve 1898-1903 dönemlerinde Anadolu’da dağıttığı toplam 430,5 milyon kuruşluk kredinin 31 milyon kuruşu, yani toplam kredinin %7’si Adana’ya tahsis edilmiştir (Yurt Ansiklopedisi,1981:8170). Yine Ziraat Bankası Adana şubesinin sermaye ve kredi miktarının 1897-1908 itibariyle gelişimi incelenirse, sermaye ve kredi miktarı açısından (1) misli, kredi alanların sayısı itibariyle (4) misli civarında artış olduğu görülür:

Tablo 5

	1897	1908
Kabili temin sermayesi (milyon kuruş)	8	16,9
Verilen kredi miktarı (milyon kuruş)	2,7	4,4
Kredi alanların sayısı (bin kişi)	1,7	4,1

Ne var ki, bankanın tarımsal sermaye ihtiyacının ancak 1/10’u civarında bir kısmı karşılayabildiği görülmüştür. Bu da üreticiyi yine özel kredi piyasasına bağımlı kılmıştır (Güran, 1986:124).

8. Sağlık

Adana Vilayeti Osmanlı İmparatorluğu’nun öteden beri önemli salgın hastalıkların görüldüğü bölgelerden biridir. Adana tarihi itibariyle en büyük salgın hastalık 1717’de görülmüş ve kolera nedeniyle 100 bin kişi ölmüştür.1827’de yine kolera salgını patlamıştır. İmparatorluğun diğer bölgelerinde de başka salgın hastalıklar olması nedeniyle, 1838 de ülkenin önce büyük kentlerinde olduğu gibi, Adana’da da karantinalar çalışmaya başlamıştır. Bu önlemler Tanzimat döneminde de sürdürülmüş ve diğer bölgelerden 2.500 kadar kişi hacdan dönerlerken Adana’da karantinaya alınmak istenmiş, fakat bu kişiler buna uymayarak memleketlerine gitmek için direnmişlerdir. Manisa’nın demirci kazası müftüsü de

karantinanın şeriata uymadığı fikrini yaymış, ayaklanmanın bastırılmasında Adana mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın kusuru görüldüğünden kendisi görevden alınmış, müftü ise İzmir'e sürgün edilmiş, ayrıca biray süreyle karantinada tutulması kararlaştırılmıştır (Çadırcı,1991:308-309).1840'ların sonunda Adana'da 20 bin kişilik nüfusun 700'ü koleradan ölmüştür (Issawi, 1980 :12).1865'deki kolera salgını da günde 350-400 kişinin ölümüne yol açmıştır. Benzer bir kolera salgını 1895 de görülmüştür.

Adana'da açılan ilk sağlık kurumu 1885 yılında hizmete giren Adana Devlet Hastanesi'dir (Adana İl Yıllığı, 1991:180). 12 Şubat 1896 da vali Faik Paşa 'nın İstanbul'dan aldığı emir gereği Adana Memleket Hastanesi'nin yapımına başlanmış ve inşaat 1898'de bitirilmiş ve Belediye Hastanesi adı verilmiştir (Yurt Ansiklopedisi,1981:128).Öte yandan sığır vebası salgını da hem Osmanlı devletinin son yıllarında hem de Cumhuriyet öncesinde ülkede ve Adana'da milyonlarca hayvanın ölmesine ve çiftçinin açlık çekmesine ve sefaletle düşmesine yol açmıştır (Şerif, 1977:158).1940'ların sonunda kentte 20 muvazzaf 62, serbest doktor,11 eczane, 1 cankurtaran,1 asri mezarlık ve 1 cenaze arabası, 3 genel ve 1 özel hastane ve doğumevi olduğu görülür (İller Bankası,1949:25-26).

9.Eğitim

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden, 17.yüzyıl ortalarında Adana'da 22 medrese bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat, 17.yüzyıl sonu ile 18.yüzyıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kargaşa dönemlerinde Adana'daki okulların kendi hallerine terkedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1839'da Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Maarif Islah Komisyonu kurulmuş ve Adana'da geleneksel, çağdaş ve azınlıklara yönelik okullar bir arada bulunmuşlardır. Bu çerçevede 1860'da "ıslahhane mektebi" açılmıştır. Tanzimat öncesinde Adana'nın eğitim hayatında geleneksel medrese ve sübyan mektepleri rol oynamışken, Tanzimat'la birlikte Fransız eğitim sistemine dayalı okullar ve azınlık okulları da açılmıştır (Adana İl Yıllığı,1991:138).

1869-70 salnamesine göre; Anadolu kent merkezlerindeki 58 rüştiye okulunda 5.450 öğrenci varken, Adana'daki bu öğrenci sayısı 82'dir (Çadırcı, 1991:286). ve bu sayı 1876'da 6 rüştiye ve 328 rüştiye öğrencisine yükselmiştir. Buna paralel olarak 1882'de kurulan idadilerin kısa zamanda yaygınlaşması sonucunda da ilkokul (iptidai) ve rüştiyelerle birlikte, mevcut okulların sayısı 150 yi geçmiştir (Yurt Ansiklopedisi,1981:120). Vali Abidin Paşa zamanında 1883 yılında Askeri İdadi binası yapılmış ve aynı yıl Askeri Rüştiye olarak öğretime başlamış olup, daha sonra bu okul, yönetici yetiştirilmesinde kullanılmak üzere Mekteb-i İdadi Mülkiye'ye dönüştürülmüştür. Bu okul 1889'da Adana Erkek Lisesi olarak fonksiyon görmeye başlamıştır. (Adana İl Yıllığı,1991:139). Adana'da, Müslüman uyrukluların gittiği ilk, orta ve lise gibi okulların yanında, azınlık okulları da bulunmakta idi. Gayrimüslim ve batı kültürüne yakın olan bu azınlık okullarının ilki 1876 da Sarkis Efendi Ermeni Mektebi bünyesinde açılan iki rüştiye olmuştur. 1890 yılına gelindiğinde Adana'da mevcut okul ve öğrenci sayıları şöyle idi:

Tablo 6

Grup	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Müslüman	70	2000
Ermeni	13	1200
Rum ve Arap	10	303
Katolik	4	220
Protestan	4	200
Toplam	101	3923

(Cuinet,1892/2:12)

Cizvit Fransız İdadisi, azınlık okullarının önde gelenlerinden olup, 200 civarında öğrencisi vardı. Ayrıca, Adana merkezinde Ermeni gregoryen ve Rum Ortodoks okullarından 2 şer tane bulunuyordu (Çavdar,1970:91,106-107). 1894-1895 yıllarında Osmanlı devletinde geleneksel eğitim yapan 18.708 ilkokulun 585'i, yeni usul eğitim yapan 4.992 ilkokulun 12 si Adana'da bulunmaktadır.1898'de Adana'da Müslümanlara ait (1) idadi okulu ve 213 öğrencisi, 855 rüştiye okulu ve 855 öğrencisi bulunmaktadır (Haydaroğlu,1990:107-108).

10. Kültür ve Sanat

Adana Kültürü, Çukurova kültürü bütünü içinde ele alınarak incelenebilir ve onun bir parçasıdır. Bu açıdan bakılırsa, Adana'nın kültürel yapısı binlerce yıllık geçmişin bir uzantısı niteliğindedir. Çünkü Hitit, Kilikya, Roma-Bizans, Ermeni, Kürt, Arap ve Türk kültürü bu bölgede birbiriyle kaynaşmış ve bugüne kadar gelmiştir. Bu kültür sentezi içinde özellikle Hitit kültürü ağırlıklıdır, fakat diğer kültürlerin katkılarıyla da zenginleşmiştir. Adana'nın kültür yaşamında, bu bölgede hüküm sürmüş bulunan on kadar uygarlığın izleri ve etkileri bugün de görülmekte ve yaşanmaktadır. Bu kültürel yapının ön belirleyicilerinden olan ve Geç Hitit döneminden kalma Karatepe-Aslantaş kalıntıları, Alman Helmut Th. Bossert ve yardımcısı Prof. Dr. Halit Çambel tarafından ortaya çıkarılmış olan önemli bir merkezdir (Taşdelen,2009:85-89; Çetinkaya,2000:125,125).Ayrıca; Helenistik devirden kalma ve Hadrian'ın zafer takıyla Kozan ve civarı bölgenin önemli bir tarihsel ögesidir. Kendisine özgü güzelliğiyle Kozan Kalesi de Sis Kalesi olarak bilinir (Ortaylı,2006: 4; Camcı,2012:54-56).

Ovadan çok, Toroslara yerleşen Yörük ve Türkmen aşiretleri uzun yıllar dış dünyaya kapalı şekilde yaşamış ve en az 10-15 yüzyıl Türk-Müslüman kültürünü hemen hemen aynen korumuştur. Adana halkının daha ovalık kesimlere yerleşmesi 19.yüzyılda Osmanlı Devletinin Cevdet Paşa ve Derviş Paşalar dönemine rastlamış ve bu nedenle de bölgenin kültüründe değişimler görülmüştür (Yurt Ansiklopedisi,1981:137; Adana İl Yıllığı,1991:59).

Beylikler dönemine damgasını vuran Ramazanoğlu Beyliği'nin özellikle zengin kültür varlıkları bugün dahi dikkati çekecek boyutlardadır (Kaya & Arslan, 2011:144-151). Adana mimarisinin örneklerinde, Çukurova'nın değişik kültürlü topluluklarının, sıcak ve nemli iklimin ve göçebe kültürü ile Osmanlı ve Mısır mimari tarzının temel özellikleri görülür (Uygur, 2006:20-56).

Bu kültürel altyapıyı tamamlayacak tarzda Adana yöresinde genellikle tarıma dayalı el sanatları ve tarımsal araçlar üretilmiştir. Saban, düven, yaba yapımı yanında ağaç işçiliği, demircilik gibi el sanatları ortaya çıkmıştır. Başta bakır olmak üzere metal işlemeciliği, toprak kap-kacak ve seramikçilik de gelişmiştir. Ayrıca kilim, çorap, heybe, çadır ve kilim ve halı üretimi önemli bir yer tutar. Öyle ki, 1862'de Paris'teki Uluslararası Sergide Şam, Selanik ve Adana'dan gönderilen halılar dikkat çekmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1981:153; Selahaddin, 1867:22). 1863'de tekrarlanan bu sergiye Adana'dan pamuk numuneleri gönderilmiştir (Çadircı, 1991:359). Adana'da ilk tiyatro da 1880 de Ziya Paşa'nın Adana Valiliği sırasında kurulmuştur. İstanbul'dan bir tiyatro topluluğu bu tiyatrodaki temsiller vermek üzere getirilmiş ve bu topluluk Ziya Paşa'nın ölümüne kadar orada temsiller vermeğe devam etmiştir (Adana İl Yıllığı, 1991:63).

Sonuç

Milattan önce 2000'lerden beri yerleşme merkezi olan Adana 20.yüzyıl başına kadar şehircilik açısından önemli sorunlar yaşamıştır. Zaten 16.yüzyıla kadar Adana ve Çukurova'da göçebe aşiretler yaşamakta idi. Yine bu yüzyılda bu geleneksel topluluklarda kıtlık ve ayaklanmalarda görülmüştür. Öte yandan kentin ve bölge ticaretinin gelişimine katkılarda bulunmuş olan Ramazanoğulları gibi ailelerle de karşılaşılır. Bir tarım bölgesi olan Adana pamuk, tütün, bağ, meyve ve sebze üretiminde de göze çarpan bir kenttir. Özellikle 19.yüzyıl başlarında pamuk üretimi kentle beraber yörenin de ihtiyacını karşılayacak düzeyde idi. Bunun yanında tütün de önemli bir tarımsal sanayi ürünüdür.

19.yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu borçları için Düyûn-u Umumiye ve daha sonra Reji idaresi kurulmuş ve bunların imtiyazı 1914 de sona erdirilmiştir. İşte bu idarelerin Adana'da önemli mali uzantıları görülür. 19.yüzyılda yoğun orman ile kaplı olan bölge madenler açısından da zengindir. Buna karşın Adana'da sanayi faaliyetleri yetersizdir. Sanayileşmenin geç başlaması nedeni ile işçi sendikaları da daha sonra faaliyete başlamış ve 20.yüzyılın ortalarında kurulmuştur. 1855'de ilk hastahane, 1864'de ilk Çırçır fabrikası, 1889'da Ziraat Bankası şubesi ve 1894'de Türkiye'deki ilk Ticaret Odası kurulmuş olan Adana anlaşılacağı üzere askeri, ticari ve ulaşım açısından bir hareket merkezi ve bir kavşak noktası rolünü hep taşımıştır. Adana ve Çukurova'da yerel kültür, sosyal yapı, eğitim ve sanatsal alanlarda önemli olan Türkmen ve Yörük aşiretlerinin faaliyet ve etkileri günümüzde de sürmektedir.

Kaynakça

Adana İl Yıllığı (1991), Adana, Kemal Matbaası.

Akdağ Mustafa (1975), Türk halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası- Celalî İsyanları, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

- Akverdi, Naci (1938), Adana-Cumhuriyetten Evvel ve Sonra, Adana.
- Camcı, Halit Ömer (2012), “Gizli Güzellik Kozan”, The Gate, Ekim.
- Cevdet Paşa (1963), Tezâkir (21-39),Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Cuinet Vital (1892), La Turquie d’Asie,Tome 2.Paris,Ernest Leroux.
- Çadırcı, Musa (1991).Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çankaya, Erol (1982), “Edebiyat ve Çukurova”, Yazko Edebiyat, sayı.20
- Çavdar, Tefik (1970),Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, İstanbul, Ant Yay.
- Çetinkaya, Mustafa (2000), “Fırtına Tanrısının Kanatları Altında Karatepe-Aslantaş”, Skylife, Mayıs.
- Doğruel, Fatma ve A.Suat Doğruel (2000), Osmanlı’dan Günümüze Tekel, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Ener Kasım (1978), Adana Tarihine ve Tarıma Dair Araştırmalar, İstanbul.
- Erdeha, Kâmil (1975), Milli Mücadele’de Vilayetler ve Valiler, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Evliya Çelebi (1971), Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Falay, Nihat (2013), “Doğu ve Güneydoğu’da Tütün ve Sigara”, VIII.Uluslararası Van Gölü havzası Sempozyumu,(Bitlis, 4-7 Ekim 2011), Bursa, Bitlis Eren Üniversitesi/ Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı/ Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi.
- Faroqhi, Suraiya (1978/80), “Taxation and Urban Activities in sixteenth century Anatolia”, International Journal of Turkish Studies, Winter,Vol.I,no.1.
- Faroqhi, Suraiya (1994), Osmanlı’da Kentler ve Kentliler, İstanbul,Tarih Vakfı Yurt Yayını.
- Güngör, Kemal (1941), Cenubi Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki, Ankara, Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fükültesi.
- Güran, Tefik (1984), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910”, Uluslararası Mithat Paşa Semineri, Edirne, 9-10 Mayıs 1984, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Halaçoğlu, Yusuf (1979), “Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılın ilk yarısında Sis (Kozan) Sancağı”, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 32,Mart (Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı).
- Halaçoğlu Yusuf (1988), XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Hatch Jr., Charles E.(1942), “Tobacco: Its History Illustrated by The Books,Manuscripts and Engraving in The Library of George Arenta, Jr. By Jerome E.Brook”,William and Mary College Quaterly Historical Magasine,Vol22,April,no.2.

Haustein,K and D.Groneberg (2010), Tobocco or Health,Berlin.Heidelberg,Springer Verlag.

Haydaroğlu, İlknur Polat (1990).Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Ankara, Kùltür Bakanlığı.

Issawi Charles (1980). The Economic History of Turkey 1800-1914,Chicago and Lowion,The Uni. of Chicago Press.

İller Bankası (1949).Belediyeler Yıllığı , cilt 1,Ankara.

Karpat, Kemal H.(1978/79). “Ottoman Population Record and The Census of 1881/82-1893”, International Journal of Middle East Studies.

Kaya, Hasan Mert ve Ahmet Bilal Arslan (2011). “Adana’da Taş ve İnanç”,Skylife, Mayıs.

Keskin, Nuray Ertürk ve Mediha Yaman(2013).Türkiye’de Tütün- Reji’den Tekel’e Tekel’den Bugüne, Ankara, Nota Bene Yayını.

Mazlum, Mustafa (1995), “Adana Ekonomisinin Mevcut Durumu, Potansiyeli, Sorunlar ve Çözümler”, Adana Ekonomisinin Gelişmesi, Organize Sanayi Bölgesinin Gelişmedeki Yeri ve Önemi, İstanbul, Adana Sanayi Odası ve İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Morawitz, Charles (1979). Türkiye Maliyesi,(Çev.Yok),Ankara Maliye Bakanlığı tetkik Kurulu.

Nuri (Ziraat Müdürü)(1938). “Seyhan Vilayeti Umumi Vaziyeti ve Zirai İşleri”, Çukurova Ticaret Mecmuası, sayı 1, yıl 1,Nisan.

Orhonlu, Cengiz (1986). Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, Eren Yayınevi.

Ortaylı, İlber (2006). “Kozan ve Başka Güzellikler” .Milliyet Gazetesi, 10Aralık.

Özkaya, Yücel (1977). Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık, Ankara, Ankara Üni.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Pakalın, Mehmet Zeki (1983). Osmanlı Tarih Deyişleri ve Sözlüğü, cilt 3,İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Pitcher, Donald Edgar (1999). Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası (Çevr.B.Tırnakçı). İstanbul Yapı Kredi Yay.

Quataert, Donald (1980). “The Commercialization of Agriculture in Ottoman Turkey 1800-1914”,International Journal of Turkish Studies, Autumn, Vol.1, No.2

Ramsay,J.M. (1961).Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, (Çev.M.Pektaş), İstanbul,Milli Eğitim Basımevi.

Refik, Ahmet (1930), Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul, Devlet Mat.

- Sabri, Faik (1929), Türkiye Coğrafyası, İstanbul, Devlet Matbaası.
- Selahaddin Bey (1867).La Turquie a l'Exposition Universelle de 1867,Paris, Hachette.
- Seyhan-Cumhuriyetin15 Yılı İçinde (1983), İstanbul, Tan Matbaası.
- Societè Anonyme Turque, D'Etudesde Publications et D'Entreprises Economics (1924-1925), Annuaire Commercial Turc 1924-1925, Constantinople.
- Solakian, Archak (1923), Les Richesses Naturelles et Economiques'de l'Asie Mineure, Constantinople, Grande Librairie Mondiale.
- Şerif, Ahmet (1977),Anadolu'da Tanin, İstanbul, Kavram Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul, Dergâh yayınevi.
- Taşdelen, Ceyda (2009). “Karatepe-Aslantaş”,Yolculuk, Mart.
- Toros, Taha (1938). “Hayat Pahalılığı ile Mücadele-Ziraat Kongresi ve Toprak Kanunu-Standart Bakımından Portakal ve Pamuk Meselesi”, Çukurova Ticaret Mecmuası,Yıl1,Sayı1,Nisan.
- Tuğlacı, Pars (1985). Osmanlı Şehirleri, İstanbul, Milliyet Yay.
- Umar, Bilge (1993).Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Uygur, S. Haluk (Ed.) (2006). Dört Bin Yıllık Öykü Adana, Adana Valiliği.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. Hakkı (1937).Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Velay, A. du (1978). Türkiye Maliye Tarihi (Çev.yok), Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu.
- Yalçın, Osman (1959). Adana, İstanbul, Özyürek Yay.
- Yalman,(Yalkın),Ali Rıza (1977). Cenupta Türkmen Oymakları, cilt I ve II, Ankara, Kültür Bakanlığı.
- Ziraat Vekâleti (1938). Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi),İstanbul, Devlet Mat.